

Fugleværnsfonden 1966-2016

Festskrift ved fondens 50 års jubilæum

Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift 110, nr. 3, 2016

Udgivet af: Dansk Ornitologisk Forening, Vesterbrogade 138-140, 1620 København V

Redaktør: Hans Meltofte

I redaktionen: Sten Asbirk, David Boertmann, Steffen Brøgger-Jensen,

Lars Dinesen, Jan Drachmann, Jon Fjeldså, Kaj Kampp, Frank F. Rigét & Peter Vadum

Layout: Hans Meltofte, Aarhus Universitet

Tryk: STEP

ISSN 0011-6394

MIX
Papir fra
ansvarlige kilder
FSC® C011323

Forside: Beskyttelse af vand- og rovfugle var hovedformålet med oprettelse af Fugleværnsfonden i 1966, og mod alle odds har fonden fået luft under vingerne og skabt en perlerække af reservater med et rigt fugleliv og store oplevelsesmuligheder for befolkningen.

Foto: John Larsen, Havørn der sikrer sig middagsmaden i form af en Bramgås.

Tegningerne i dette hæfte er af Marco Brodde.

All papers in the journal are freely available on the net.

Search for "DOFT på nettet" or "DOFT på nettet" or the title of the desired paper.

Fugleværnsfonden 1966-2016

Festskrift ved fondens 50 års jubilæum

Indhold

Forord af <i>Egon Østergaard</i>	115
Fugle, naturpleje og overvågning i reservaterne af <i>Erik Mandrup Jacobsen</i>	116
Ej blot til fugl af <i>Allan Gudio Nielsen</i>	138
Formidling på reservaterne af <i>Allan Gudio Nielsen</i>	142
Fugleværnsfonden som pionér af <i>Leif Skov</i>	147
En uundværlig aktør i dansk naturforvaltning af <i>Peter Ilsøe</i>	153
Fugleværnsfondens start og udvikling af <i>Henrik Knuth-Winterfeldt og Martin Iversen</i>	155
Fugleværnsfondens arbejdsgrupper er uundværlige af <i>Jonna Odgaard</i>	162
Fugle og folk i landet under Ravnebanneret af <i>Hans Meltofte</i>	167
Fremtidens tilbageblik – Fugleværnsfonden 2030 af <i>Martin Iversen og Egon Østergaard</i>	178

Igennem sin 50-årige eksistens har Fugleværnsfonden ændret fokus fra at være næsten alene om at forsøge at redde så mange fine fuglelokaliteter som muligt ved opkøb til i højere grad at etablere righoldige 'udstillingsvinduer' for fugle- og naturbeskyttelsen.
Foto: Allan Gudio Nielsen, fugletårnet på Nyord Enge.

Forord

Den 11. oktober 2016 er det 50 år siden, at fremsynede folk i Dansk Ornitologisk Forenings bestyrelse besluttede sig for at stifte Fugleværnsfonden.

Det er baggrunden for udgivelsen af dette hæfte, der er foreningens gave til fonden, som i dag juridisk er fløjet fra reden. Både DOF og Fugleværnsfonden arbejder mod samme mål, en rig og varieret natur og fuglefauna i Danmark, men vi har hver vores spor mod dette. DOF arbejder fagligt og naturpolitisk, mens Fugleværnsfonden har fokus rettet mod den helt konkrete naturforvaltning gennem opkøb og optimal drift af naturområder samt driftsaftaler med andre fonde for at fremme levevilkårene for en række fuglearter og naturtyper. I begge spor er vi optagede af at formidle og give gode fugleoplevelser ikke blot for de særligt fugleinteresserede, men i lige så høj grad rettet mod hr. og fru Danmark og børn og unge.

Ved stiftelsen i 1966 var tiden en anden. Skjern Å var lige blev rettet ud ved et storstilet afvandingsprojekt, naturen var ødelagt, og fuglene forsvandt. Blot ét eksempel på, at truslerne mod naturen dengang var til at få øje på, for også dengang var mange politikere optagede af en vækst dagsorden og den velstand, der fulgte med for rigtig mange danskere. Men der var en bagside af medaljen.

Det er svært i dag at forestille sig, hvordan Danmark så ud dengang. Flere læsere af disse linjer kan sikkert huske tilbage på tiden, men de færreste var dengang klar over, hvilke ødelæggelser, der faktisk blev forvoldt mod naturen. I 1971 blev Ministeriet for forureningsbekæmpelse, det senere Miljøministerium, etableret, og langsomt blev der sat fokus på, at naturen i Danmark var under et voldsomt pres. Stiftelsen af Fugleværnsfonden skete således på en for naturen dystre baggrund.

Et af fondens første reservater, Tryggelev Nor på Langeland, blev købt, efter at DOF og fonden i flere år havde samlet penge ind ved salg af postkort, redekasser, fuglebøger og plancher via butikken DOF-Salg, der senere blev til Naturbutikken, hvis overskud også i dag går til foreningens naturbeskyttende arbejde. I de første mange år var der tale om helt frivilligt arbejde, men langsomt voksede fonden og blev professionaliseret med lønnede medarbejdere, og i 2006 blev fonden en selvstændig juridisk enhed.

Siden den spæde og vanskelige start har fonden udviklet sig kraftigt, og den ejer eller forvalter nu 21 reservater, der forsøges drevet med så optimal en pleje for fuglene og den øvrige natur som muligt. I de første år udgav man bladet Fugleværn, som jeg har stående på min reol. Her vidner de første år om målrettet arbejde med at skrage midler sammen til de første reservater og oplyse DOFs medlemmer og omverdenen om de trusler, der var mod fugle og natur.

I dag har Fugleværnsfonden et særdeles godt renommé i befolkningen, ikke mindst i kraft af formidlingen på de mange reservater, hvor folk kan komme helt tæt på de mange fugle og få informationer om disse via tavler, ture og oplysende foldere samt en meget informativ hjemmeside.

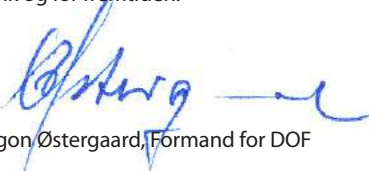
Fugleværnsfonden er blevet en succes, og det er der flere forklaringer på, men det helt afgørende er engagement og finansiering. Takket være driftige og engagerede fuglefolk i bestyrelse og lokale arbejdsgrupper omkring reservaterne samt dygtige medarbejdere er det lykkedes på bedste vis at drive reservaterne som mønstereksempler på målrettet naturforvaltning. Meget afgørende har det naturligvis også været, at mange venlige mennesker har doneret eller testamenteret små og nogle gange endda meget store beløb til fondens arbejde, lige som fonde, virksomheder og andre har ydet helt afgørende økonomiske bidrag til erhvervelse og drift af arealer.

Siden etableringen i 1966 er der kommet andre og større fonde på banen for naturbeskyttelse, fx Aage V. Jensen Naturfond og senest i 2016 Den Danske Naturfond, der begge har fokus på en målrettet og arealbase ret indsats for Danmarks natur. Det er der absolut brug for i en tid, hvor natur og naturbevarelse ikke står særligt højt på den politiske dagsorden, selvom FN og EU har vedtaget, at tabet af biodiversitet skal være stoppet inden 2020. Fugleværnsfonden bidrager på fornemste vis til, at fuglene og naturen trives på fondens arealer. Og de netop iværksatte Bioblitz, hvor eksperter en hel dag undersøger forskellige dele af biodiversiteten: planter, biller, sommerfugle mv. er i høj grad med til at sætte fokus på områdernes værdi også for andet end fugle.

En af de største succeser i fondens historie er formidlingen via det kamera, som Fugleværnsfonden og DOF etablerede i 2014 ved havørnereden på Fugleværnsfondens reservat på Sydlolland, og som sender live på internettet i yngletiden. Her har hundredetusindvis af voksne og børn fået fantastiske oplevelser lige ind i stuen og har kunnet følge med i livet på reden, og hvordan havørnerne voksede og fløj fra reden.

I hæftet her giver forskellige personer deres perspektiv på Fugleværnsfondens virke i fortid, nutid og fremtid. God læselyst.

Et stort tillykke til Fugleværnsfonden – for fugle, for folk og for fremtiden.

Egon Østergaard, Formand for DOF

Fugle, naturpleje og overvågning i reservaterne

ERIK MANDRUP JACOBSEN, ORBICON A/S

Baggrund

Det har gennem hele Fugleværnsfondens 50 år lange liv været dens formål at beskytte og fremme fuglelivet og fuglenes levevilkår.

I fondens første leveår var fokus særligt på vådområde- og rovfugle. I formålserklæringen, der blev vedtaget på den stiftende generalforsamling den 11. oktober 1966, hed det således, at "Fonden har til formål at værne om fuglefaunaen her i landet ved at medvirke til at bevare eller skabe fredningsværdige danske fuglelokaliteter, navnlig sådanne, der er yngle- eller rasteplasser for rovfugle og for fugle knyttet til sumpede og vandrige områder (ande- og vadefugle m.fl.)."

Siden har Fugleværnsfondens præciseret dette til, at der særligt skal fokuseres på truede og sårbare fuglearter, og at der skal foretages naturpleje og naturgenopretning, således at fondens ejendomme har en stor biodiversitet og en høj naturkvalitet.

Det har desuden været et erklæret mål, at naturovervågningen på reservaterne skulle foretages således, at den giver et billede af status og udvikling af reservaternes fugleliv, naturkvalitet og driftsforhold.

Formålet med denne artikel er at belyse, i hvilket omfang målene er nået. Fungerer naturovervågningen og plejen efter hensigten, og i hvilket omfang bidrager reservaterne til fugle- og naturbeskyttelsen i Danmark?

Fig. 1. Fugleværnsfondens 21 reservater.

De 21 reservater, der i dag ejes eller forvaltes af Fugleværnsfonden, udgør i alt ca. 960 ha. Reservaternes beliggenhed fremgår af Fig. 1, og udviklingen i det samlede areal fra den første erhvervelse i 1969 (Ægholm) frem til i dag fremgår af Fig. 2.

Set i fugleperspektiv rummer reservaterne mange forskellige naturtyper og dermed levesteder for mange arter af fugle. Den lysåbne natur som mose, strandeng, eng og overdrev er dog særlig godt repræsenteret i reservaterne (Fig. 3), og langt hovedparten af den naturpleje, der gennemføres i reservaterne, retter sig mod fugle tilknyttet disse naturtyper (Tab. 1).

Selvom trækfuglene givetvis også begunstiges af den pleje, der finder sted på reservaterne, samt af den jagt-fred der er etableret, er det ynglefuglene, der gennem årene har haft den største bevågenhed i reservaterne.

Lige fra starten har det dog også været vigtigt for Fugleværnsfonden at sikre reservaterne imod jagtlige forstyrrelser. Derfor belyser artiklen også reservaternes betydning for trækkende og rastende fugle.

Naturpleje og naturgenopretning på reservaterne
I bestræbelserne på at forbedre forholdene for fuglelivet

gør Fugleværnsfonden brug af en lang række forskellige former for naturpleje. Engangspleje, fx store vegetationsrydninger o. lign., gennemføres for at skabe større ændringer og for at forberede den vedvarende pleje, der oftest har til formål at opretholde en bestemt naturtype, fx ved græsning eller slåning.

Såvel omfang som metoder har varieret betydeligt mellem reservaterne. Eksempelvis har reservaterne ved Barup Sø og Ravnstrup Sø kun undergået få og ret små ændringer, siden Fugleværnsfonden overtog forvaltningen af områderne, og på øerne Roholm i Odense Fjord og Ægholm ved Møn er egentlig naturpleje i form af græsning eller lignende hverken mulig eller relevant.

Derimod har reservaterne på Nyord, Sydlangeland, ved Bøjden Nor, Saksfjed-Hyllekrog og i Sølsted Mose gennem årene gennemgået meget store ændringer som følge af omfattende vegetationsrydninger, vandstandshævninger, arealudvidelser mv.

De særligt store naturplejeprojekter er oftest gennemført med støtte fra EU og private fonde. På Nyord gennemførte Fugleværnsfonden således i begyndelsen af det ny årtusinde 'Projekt Stor Kobbersneppe', og i 2006 blev Fugleværnsfonden partner i et EU LIFE-projekt, der

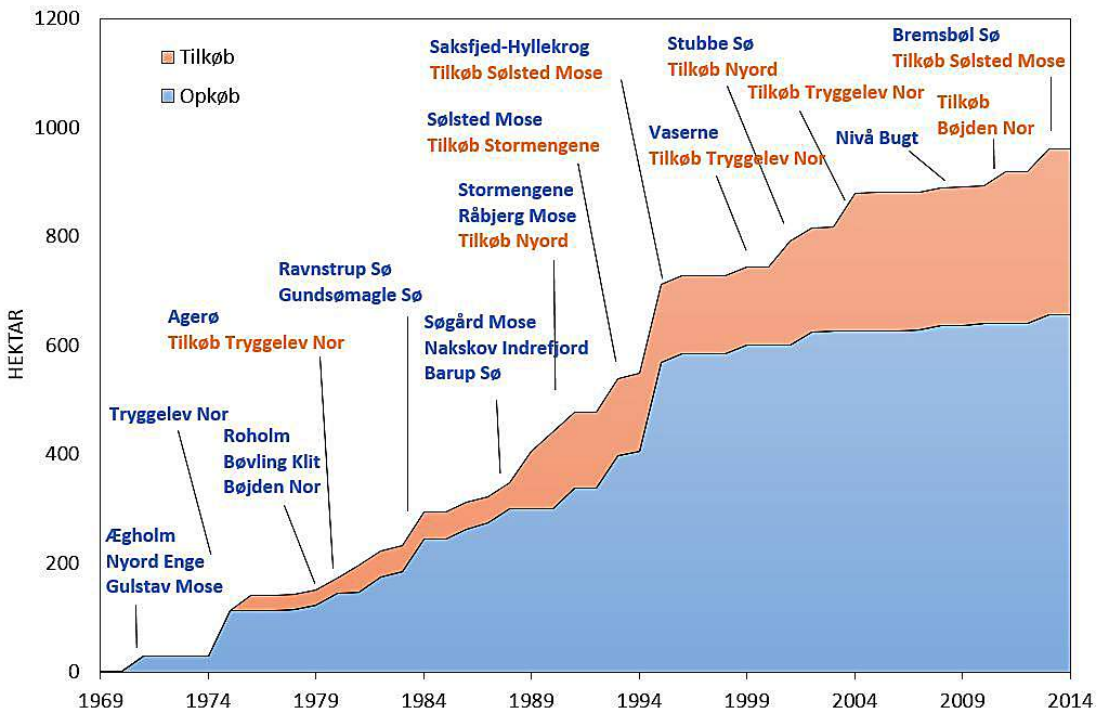

Fig. 2. Den arealmæssige udvikling for Fugleværnsfonden med omtrentlig angivelse af de vigtigste opkøb og tilkøb m.m. fra 1969 frem til i dag. "Opkøb" refererer til førstegangskøb/erhvervelse af nye reservater, mens "tilkøb" omfatter udvidelser af eksisterende reservater.

skulle forbedre forholdene for engfuglene på nogle af Danmarks vigtige engfuglelokaliteter, herunder Nyord.

Ved Saksfjed-Hyllekrog er der de senere år gennemført omfattende vegetationsrydninger, og bl.a. 13 hektar hvidel-bevoksning er nu fjernet helt, og arealet er omlagt til græsning. Samtidig er græsningen omlagt til at skulle ske efter principperne for landskabsgræsning, dvs. med helårsgræsning, der finder sted i meget store fletter. Der er desuden foretaget vandstandsændringer, bekæmpelse af invasive arter og gjort forsøg med at hindre ræve adgang til vigtige yngleområder for jordrugende vadefugle og terner på Hyllekrog-tangen.

I 2011-16 gennemføres et EU-støttet projekt i Sølsted Mose, der skal genskabe ca. 155 ha med såkaldt sekundær aktiv højmoser, hovedsageligt ved at øge vandstan-

den i mosen, mindske næringsstofbelastningen og rydde store områder for de træer og buske, der i de seneste 50 år har forvandlet den gamle højmoser fra et åbent til et tilgroet landskab.

Nørreballe Nor på Langeland blev inddæmet 1886, endelig afvandet i 1956 og i 2004 genskabt af Fugleværnsfonden med støtte fra EU som et 69 ha stort vådområde med kunstige fugleøer til måger og terner (se fx Hansen 2014).

Flere af reservaterne har desuden gennem årene gennemgået meget store arealmæssige ændringer som følge af nye opkøb eller anden inddragelse af naboarealer. Siden de første opkøb af 19,6 ha på Nyord blev foretaget i 1971, er der løbende opkøbt enge fra lokale beboere, der har ønsket at afhænde til Fugleværnsfon-

Tab. 1. Oversigt over de vigtigste vedvarende naturplejetiltag på reservaterne. Naturplejekategorier jf. Fugleværnsfondens strategi: A: Omfattende naturpleje, B: Naturpleje, C: Begrænset naturpleje og D: Ingen naturpleje. Rækkefølgen i reservaterne i denne og i hovedparten af de øvrige tabeller og figurer i artiklen er den, som Fugleværnsfonden "officielt" benytter på fondens hjemmeside, i publikationer m.m.

Reservat / Plejeform	Græsning – kreaturer	Græsning – får	Græsning – heste	Græsning – geder	Høslæt	Rørskær	Afbrænding	Rydning af opvækst	Invasive arter	Vandstand/hydrologi	Prædator kontrol	Kunstige øer	Urørt skov	Redekasser	Pleje af vandhuller	Nye vandhuller	Paddeskrab	Naturplejekategori
Nivå Bugt Strandenge	●				●	●								●				A
Vaserne		●			●				●					●	●			B
Gundsømagle Sø	●				●									●	●			B
Ravnstrup Sø		●			●	●			●		●			●	●	●		B
Ægholm																		D
Nyord Enge	●				●	●			●		●							A
Barup Sø					●	●			●					●	●			C
Saksfjed-Hyllekrog	●		●		●		●		●	●	●	●	●	●		●	●	A-B ²
Nakskov Indrefjord																		D
Gulstav Mose	●		●		●	●												A
Tryggelev Nor m.m. ¹	●	●							●	●	●	●		●				A
Roholm																		D
Bøjden Nor	●		●		●					●				●		●	●	A
Søgård Mose	●							●										C
Bremsbøl Sø	●				●					●						●		B
Stormengene	●		●					●	●									C
Sølsted Mose	●			●				●	●	●								A
Stubbe Sø	●												●	●				B
Bøvling Klit	●																	C
Agerø	●																	C
Råbjerg Mose																		D

¹Inklusiv Salme Nor og Nørreballe Nor

²Saksfjed Inddæmningen: A, Hyllekrog: B.

den, således at fonden i dag råder over knap halvdelen af Nyords samlede strandensareal på ca. 400 ha.

Også reservaterne på Sydlangeland er udvidet betydeligt gennem årene som følge af opkøb mv., og ved Bøjden Nor er der via EU-midler opkøbt 25 ha traditionelt drevet landbrugsjord for at øge omfanget af naturtypen overdrev med de tilhørende arter af fugle, padder, insekter og planter.

Selv om EU-midler har været drivkraften bag mange af de store naturplejeprojekter, har også en række private fonde bidraget betydeligt til driften og formidlingen på reservaterne, som beskrevet i artiklen om Fugleværnsfondens start og udvikling.

Den røde tråd i praktisk taget alle bestræbelserne har været et ønske om at bevare, skabe eller forbedre den lysåbne natur og livsvilkårene for de fugle og øvrige arter, der findes her.

Som et led i udarbejdelsen af en strategi for bl.a. naturpleje inddelte Fugleværnsfonden i 2014 reservaterne i fire kategorier i forhold til den nuværende og forventede indsats med hensyn til naturpleje. De fire kategorier er: A: Omfattende naturpleje, B: Naturpleje, C: Begrænset naturpleje og D: Ingen naturpleje.

Baggrunden for inddelingen er, at Fugleværnsfonden fremover må prioritere indsatsen i de reservater, hvor behovet er størst, og hvor der er størst chance for, at resultaterne står mål med indsatsen. Inddelingen er således ikke udtryk for de enkelte reservatets vigtighed eller naturmæssige værdier (Tab. 1).

I dag er græsning den helt dominerende vedvarende plejeform i reservaterne, og princippet har hidtil været, at der skal etableres græsning overalt, hvor dette er muligt. Oftest anvendes kvæg i naturplejen, og i Saksfjed Inddæmningen, i Gulstav Mose, i Bøjden Nor og på Stormengene er desuden etableret samgræsning med heste. Får anvendes kun i begrænset omfang i Vaserne, ved Ravnstrup Sø og ved Tryggelev Nor, og i Sølsted Mose afgræsses mindre arealer af geder (Tab. 1).

Aktuelt (2015) afgræsses i alt ca. 647 ha af Fugleværnsfondens ejendomme, svarende til mere end to tredjedele af reservaternes samlede areal på 960 ha, der også inkluderer åbne vandflader og meget fugtige partier med fx sumpskov (Vaserne, Barup Sø) eller meget små randområder (Barup Sø, Ravnstrup Sø), hvor græsning af praktiske grunde ikke er mulig. Foruden græsning med husdyr foregår der i enkelte reservater, såsom

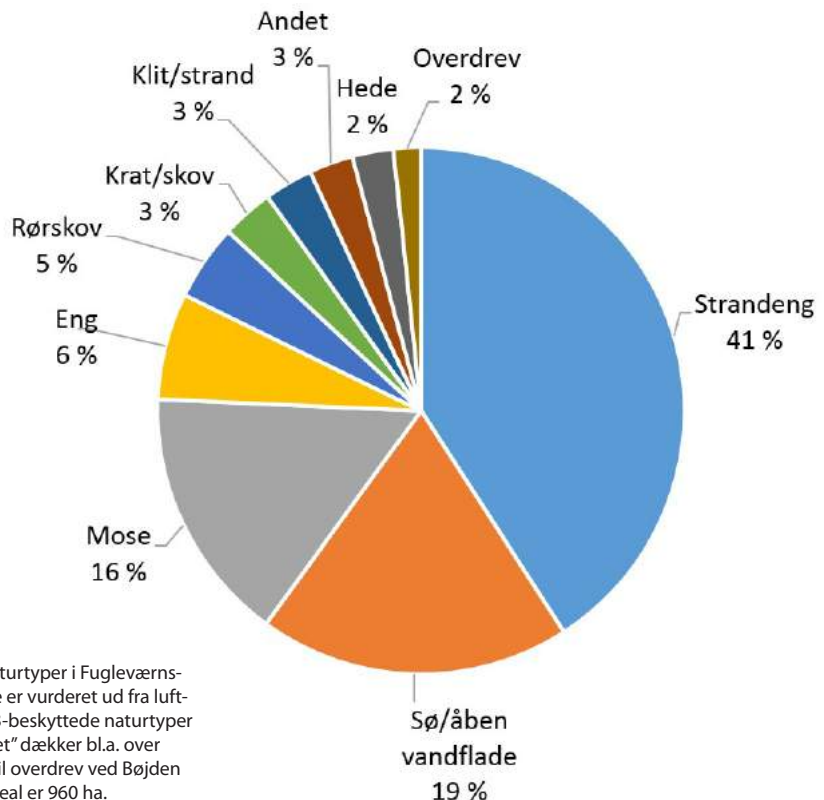

Fig. 3. Repræsentationen af naturtyper i Fugleværnsfondens reservater, idet denne er vurderet ud fra luftfotos samt registreringer af § 3-beskyttede naturtyper i områderne. Kategorien "andet" dækker bl.a. over agerjord under konvertering til overdrev ved Bøjden Nor. Reservaternes samlede areal er 960 ha.

Græsning er det vigtigste middel til at skabe og fastholde artsrige enge. Foto: Egon Østergaard, Bøvling Klit.

i Saksfjed Inddæmningen, en ret markant græsning fra hjortevildt.

Høslæt og røorskær udføres på en række reservater, men det samlede areal med disse plejeformer er begrænset. Ved Gundsømagle Sø og Vaserne slås fx samlet ca. 2,5 ha eng med le af hensyn til disse arealers botaniske interesser. Ved Ravnstrup Sø og Barup Sø suppleres græsningen med lidt maskinel høslæt, og ved Nivå Strandenge suppleres græsningen med lidt røorskær (Tab. 1).

Overvågning på reservaterne

Siden Fugleværnsfondens første erhvervelser i 1969 (Ægholm) og 1971 (Nyord) er der i et vist omfang indsamlet oplysninger om reservaternes ynglende og rastende fugle. Indsatsen har dog varieret betydeligt gennem årene og mellem reservaterne, og først i 2011 fik Fugleværnsfonden udarbejdet en egentlig vejledning til naturovervågning på fondens ejendomme (Fugleværnsfonden 2011). Formålet var at styrke og systematisere overvågningen med hensyn til metodik, afrapportering og de arter og problemstillinger, som

overvågningen skal fokusere på i de enkelte reservater.

I de fleste reservater er det de lokale arbejdsgrupper, der har stået for overvågningen, men i større reservater, hvor overvågningen af forskellige årsager er særligt arbejdskrævende eller kompliceret, som fx på Nyord Strandenge, har det været nødvendigt at inddrage eksterne konsulenter el. lign. Som noget nyt er der i 2015 blevet etableret et fugleovervågningskorps med deltagere fra såvel de frivillige arbejdsgrupper som folk udefra for de særligt krævende reservater.

Som en del af overvågningsprogrammet er det meningen, at alle fugleregistreringer skal indtastes i DOFbasen, og at denne skal være det centrale dataarkiv for den naturovervågning, der finder sted på fondens reservater. En oversigt over reservaterne, deres karakterarter og den datamængde, der pr 1. juli 2015 var indtastet i DOFbasen, er givet i Tab. 2.

Foruden mere eller mindre regelmæssige registreringer af ynglende og rastende fugle foregår der andre fugleovervågningsprojekter på flere af reservaterne. Ved Stubbe Sø er der fx opsat mere end 100 redekasser, der hvert år vedligeholdes og undersøges med

Tab. 2. Oversigt over reservaterne og omfanget af data indtastet i DOFbasen pr. 1. juli 2015.

Reservat	Størrelse (ha)	Karakteristik	Arter / observationer i DOFbasen
Nivå Bugt Strandenge ¹	11	Mange strandengsfugle, dvs. ynglende og rastende ande- og vadefugle. Mange rastende vandfugle på havet ud for reservatet.	244 / 84481
Vaserne	14	Tætte bestande af ynglende småfugle, herunder mange hulrugere. Stor bestand af Vandrikse. Skarv yngler. Rørhøg forekommer af og til i reservatet, og også Plettet Rørvagtel er registreret i området. Desuden ynglende Lille Flagspætte.	188 / 16595
Gundsømagle Sø	60	Yngle- og rastelokalitet for lappedykkere, andefugle, vadefugle, Rørdrum, Rørhøg og Skægmejsje.	206 / 56895
Ravnstrup Sø	9,5	Mange sumpsangere og vandfugle, herunder lappedykkere, ande- og vadefugle. Ynglende Isfugl.	154 / 9574
Ægholm	1,8	Skarvkoloni, måger og Ederfugl. Mange andre vandfugle i det tilstødende lavvandede område. Havørn og Vandrefalk forekommer regelmæssigt.	30 / 187
Nyord Enge	186	Meget vigtig strandengslokalitet. Mange ynglende og rastende ande- og vadefugle og andre karakterarter for strandeng. Små bestande af Brushane, Stor Kobbersneppe og måske Engryle.	243 / 20988
Barup Sø	26	Mange vandfugle. Rørdrum, Plettet Rørvagtel og Rørhøg, lappedykkere og ænder.	136 / 3438
Saksfjed-Hyllekrog ²	163	Af stor betydning for mange andefugle, vadefugle, rovfugle, Havørn og Rødrygget Tornskade. Meget vigtig træklokalitet.	263 / 46446
Nakskov Indrefjord	10	Af betydning for bl.a. Rørhøg og enkelte arter af rastende fugle, herunder Trolldand.	183 / 32137
Gulstav Mose	7	Af betydning for Rørdrum, Rørhøg og Plettet Rørvagtel. Desuden Skægmejsje.	227 / 10523
Tryggelev Nor ³	170	Af meget stor betydning for vandfugle, rovfugle og Skægmejsje. Ynglende Dværgerterne.	249 / 50544
Roholm	1	Ynglende Ederfugl, Svartbag, Sølvmåge og Strandskade. Synes dog primært af betydning for rastende fugle.	14 / 22
Bøjden Nor	65	Af stor betydning for rastende og overvintrende dykænder, bl.a. Bjerg- og Trolldand. Ynglende vadefugle.	218 / 53227
Søgård Mose	17,3	Lappedykkere, ænder, vadefugle, Rødrygget Tornskade, Bynkefugl.	144 / 7108
Bremsbøl Sø	15	Nyskabt sø med afgræssede enge og en kunstig yngleø. Ænder, gæs, vadefugle, rovfugle og rastende Sortterne.	134 / 2528
Stormengene	41,7	Af stor betydning for især Mørkbuget Knortegås.	162 / 2690
Sølsted Mose	103	Hedemose. Ynglende Trane, Pungmejsje og Fyrremejsje.	156 / 6877
Stubbe Sø	24	Karakterarter for eng, hede, tørt græsland og plantage. Hedelærke og Rødrygget Tornskade.	195 / 19405
Bøvling Klit	6,5	Ynglende engfugle og rastende gæs.	180 / 5627
Agerø	27,5	Af stor betydning for Lysbuget Knortegås og Hjejle.	130 / 3602
Råbjerg Mose	0,5	Tranen yngler i mosen, men ikke i selve reservatet, der kun udgør 0,5 hektar.	157 / 3405
I alt	959,8		327 / 436299

¹ Inklusiv 3 ha, hvor Fugleværnsfonden har indgået langvarige aftaler om naturpleje med Fredensborg Kommune og Naturstyrelsen² Saksfjed Inddæmningen og Hyllekrog³ Inklusiv Salme Nor og Nørreballe Nor

hensyn til arter, ynglesucces, belægningsgrad mv. Ved Ravnstrup Sø er siden 2006 årligt gennemført et ringmærkningsprojekt efter den internationale Constant Effort Site (CES)-metode, som fokuserer på at overvåge de lokale ynglefugle inkl. deres ungeproduktion og overle-

velse (Drachmann 2004, Heldbjerg 2007).

På flere af reservaterne gennemføres desuden punkt-tællinger, der ligeledes er en internationalt anerkendt metode, der skaber en basal viden om de almindelige fuglearters bestandsudvikling (Nyegaard *et al.* 2015).

Tab. 3. Oversigt over de reservater, der indgår i et Ramsar-område (R), fuglebeskyttelsesområde (F) og/eller habitatområde (H).

Reservat	R-område	F-område	H-område	Natura 2000-område
Vaserne		F109	H123	Nr. 139: Øvre Mølleådal, Furesø og Frederiksdal Skov
Ægholm	R22	F89	H147	Nr. 168: Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund
Nyord	R22	F89	H147	Nr. 168: Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund
Saksfjed-Hyllekrog	R25	F83	H152	Nr. 173: Smålandsfarvandet nord for Lolland, Guldborg Sund, Bøtø Nor og Hyllekrog-Rødsand
Nakskov Indrefjord	R23	F88	-	Nr. 179: Nakskov Fjord og Indrefjord
Gulstav Mose		F72	H111	Nr. 127: Sydfynske Øhav
Tryggelev, Salme og Nørreballe Nor		F72	H111	Nr. 127: Sydfynske Øhav
Roholm		F75	H94	Nr. 110: Odense Fjord
Bøjden Nor		-	H107	Nr. 123: Bøjden Nor
Sølsted Mose		-	H89	Nr. 100: Sølsted Mose
Bremsbøl Sø		-	H90	Nr. 89: Vadehavet
Stormengene	R27	F65	H78	Nr. 89: Vadehavet
Stubbe Sø		-	H44	Nr. 48: Stubbe Sø
Bøvling klit	R4	F38	H58	Nr. 65: Nissum Fjord
Agerø		F27	H28	Nr. 28: Agger Tange, Nissum Bredning, Skibsted Fjord og Agerø
Råbjerg Mose		F6	H3	Nr. 3: Jerup Hede, Råbjerg og Tolshave Mose

Det internationale perspektiv

Fleere af Fugleværnsfondens reservater indgår i internationale naturbeskyttelsesområder. Da Danmark tiltrådte Ramsar-konventionen i 1977, blev reservatet på Nyord en del af et Ramsar-område, dvs. et vådområde, der rummer så mange vandfugle, at det har international betydning og derfor skal beskyttes. Ved mange vandfugle forstås, at der jævnligt i området opholder sig mindst 20000 individer eller regelmæssigt optræder mindst 1 % af bestanden af en art eller biogeografisk enhed. Danmark har udpeget i alt 28 Ramsar-områder med et samlet areal på ca. 7500 km², og reservaterne Ægholm, Nyord, Saksfjed-Hyllekrog, Nakskov Indrefjord, Stormengene og Bøvling Klit ligger i et af disse områder.

I 1979 tiltrådte Danmark desuden EU's fuglebeskyttelsesdirektiv, og reservatet ved Nyord blev dermed også en del af et EU-fuglebeskyttelsesområde. I dag indgår 12 af fondens 21 reservater i et fuglebeskyttelsesområde, og 15 af fondens reservater indgår desuden i habitatområder. Fondens reservater er dermed en del af Natura 2000-netværket, der strækker sig gennem det meste af Europa (Tab. 3).

Den danske stat er forpligtiget til at opretholde en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper, som Natura 2000-områderne er udpeget for at beskytte (udpegningsgrundlaget). For fuglenes vedkommende betyder gunstig bevaringsstatus typisk, at deres bestande skal være stabile eller i fremgang, og at arealet af deres levesteder skal være stabilt eller stigende (Søgaard *et al.* 2005).

Overvågningen på reservaterne kan være med til at vise, om dette er tilfældet, og en vurdering af, i hvilket omfang Fugleværnsfonden bidrager til Natura 2000-netværket, kan fås ved at belyse, i hvor høj grad udpegningsarterne for fuglebeskyttelsesområderne er repræsenteret i de pågældende reservater (se resultat-afsnittet).

Rødlisten

En del af de fuglearter, der yngler eller opholder sig i Fugleværnsfondens reservater, er omfattet af den danske rødliste udarbejdet af DMU (2010). Listens formål er at påpege, hvilke arter der er truede i Danmark og dermed bidrage til at opfylde Danmarks internationale forpligtelser i henhold til Biodiversitetskonventionen.

I en vurdering af reservaternes betydning for danske fuglebeskyttelse er rødlisten vigtig, fordi den er udtryk for en prioritering af de arter, der kræver særlig beskyttelse eller forvaltning, hvis vi ikke skal miste dem og dermed tabe biodiversitet.

I alt 66 arter af danske fugle er aktuelt omfattet af den danske rødliste. Af disse er otte kategoriseret som Kritisk Truede, 13 som Moderat Truede, 13 som Sårbare og 19 som Næsten Truede. De resterende 13 er kategoriseret som Forsvundne (DMU 2010).

En vurdering af reservaternes betydning for de rødlistede fuglearter kan opnås ved at belyse, i hvor høj grad disse er repræsenteret i Fugleværnsfondens reservater (se resultatafsnittet).

Metode

De data, der ligger til grund for at vurdere bestandsstørrelse mv., stammer fra indtastninger i DOFbasen samt fra den afrapportering, som er foretaget i forbindelse med fx eksterne konsulenter overvågning på de større reservater. Desuden er inddraget en del materiale fra Fugleværnsfondens arkiv, dvs. ikke-publicerede rapporter og anden afrapportering fra arbejdsgrupperne.

Til vurdering af naturplejens, dvs. primært græsnings betydning er udvalgt fem arter af engfugle; Stor Kobbersneppe, Brushane, Engryle, Vibe og Rødben. De fem nøglearter er valgt, fordi de repræsenterer de arter, som naturplejen og de store projekter gennem årene primært har rettet sig imod.

Særlig grundige og mangeårige optællinger af ynglende fugle foreligger fra Nyord Strandenge, Saksfjed-Hyllekrog samt reservaterne på Sydlangeland. Også et område som Ægholm, der har en meget begrænset udstrækning, har det været muligt at få dækket systematisk gennem en lang årrække.

Bestandsopgørelserne for Stor Kobbersneppe, Brushane og Engryle, der kun yngler i reservatet på Nyord, er vist som en simpel sammentælling af resultaterne fra den overvågning, der er foretaget i området i regi af

Fugleværnsfonden og/eller eksterne konsulenter. For de mere almindelige arter Vibe og Rødben, der forekommer på en række af reservaterne, er der, på tværs af alle reservater, beregnet et ynglefugleindeks for perioden 1979-2015.

De benyttede indeks er de såkaldte TRIM-indeks (TRends and Indices for Monitoring data), der anvendes til lange tidsseriestudier (Pannekoek & van Strien 2004). TRIM kan tage højde for to almindelige problemer i monitoringsdata, nemlig at fuglene ikke er ensartet fordelt i landskabet, og at data ikke er uafhængige af data fra det foregående år, men at der tværtimod ofte vil være stor korrelation mellem en bestandsstørrelse i to på hinanden følgende år. Desuden kan TRIM udfylde eventuelle huller i tidserien på baggrund af de eksisterende data. TRIM er udviklet til at håndtere større mængder data, men er anvendt her for at tilstræbe en optimal udnyttelse af de forhåndenværende data for de to arter.

For Nyord, Bøjden Nor, Saksfjed-Hyllekrog, Stormengene, Tryggelev og Salme Nor, Nørreballe Nor og Sølsted Mose er det maksimumantallet af ynglepar af de to arter indtastet i DOFbasen og/eller afrapporteret af eksterne konsulenter, der indgår i analysen. For de resterende reservater, hvor datagrundlaget er mere spredt,

Brushanen er en af de vanskeligste arter at bevare på reservaterne såvel som i landet som helhed. Prædation fra ræv, kragefugle og måske endda Vandrefalk er formentlig årsag til nedgangen. Foto: Peter Vadum.

er det makstallet, dvs. det højeste antal fugle, der har udvist yngleadfærd på lokaliteten det pågældende år, der indgår i indeksberegningen.

Yngleindekset viser ændringer i bestandene og ikke deres absolutte størrelse, men på baggrund af tallene fra de nævnte otte reservater, der huser langt de fleste ynglear, vil indeks 100 i startåret 1979 svare til mindst 55 par Viber og 39 par Rødben på Fugleværnsfondens reservater.

Tendensen i ynglefugle-kurverne er testet med lineær regression med følgende signifikansniveauer: **: $p < 0,01$, *: $p < 0,05$ og NS: ikke signifikant.

For trækfuglene er for hvert reservat og for de hyppigst forekommende arter for hvert år i den undersøgte periode foretaget en sammentælling af maksimumtallet indtastet i DOFbasen.

Resultater

Pr. 1. juli 2015 var der i alt registreret 327 fuglearter i Fugleværnsfondens reservater, hvilket svarer til ca. 70 % af de omkring 470 arter, der i skrivende stund er truffet i Danmark (Netfugl 2015).

Af disse har knap halvdelen (159) udvist en eller an-

den form for yngleadfærd (syngende, territoriehævden, redebyggende el. lign.) og er eller har derfor været mulige, sandsynlige eller sikre ynglefugle i reservaterne. Dermed er hovedparten (ca. 80 %) af de ca. 200 arter, der ifølge DOFs Atlasprojekter formodes regelmæssigt at yngle i Danmark, repræsenteret i reservaterne.

Bestandsudvikling ynglefugle

I gennemgangen er som nævnt udvalgt fem engfuglearter, der i forhold til den naturpleje, der gennemføres på reservaterne, har haft særlig stor bevågenhed. Først de fåtallige:

Stor Kobbersneppe har en af sine få østdanske ynglefremkomster på Nyords strandenge, og artens tilstedeværelse på Nyord i 1971 var en af årsagerne til, at netop dette område blev Fugleværnsfondens første egentlige opkøb. De fleste år mellem 1970 og 2003 lå bestanden på Nyord på mellem 10 og 16 par, idet bestanden dog faldt mellem 1980 og 1995, mens den fra 1998 til 2002 igen steg til niveauet fra før 1980 (9 par; Thorup 2003). Herefter faldt bestanden yderligere til kun 1-3 par 2005-12, men med en vis genetablering i form af 3-5 par i 2013-15 (Fig. 4; Andreasen 2014, Nielsen 2015).

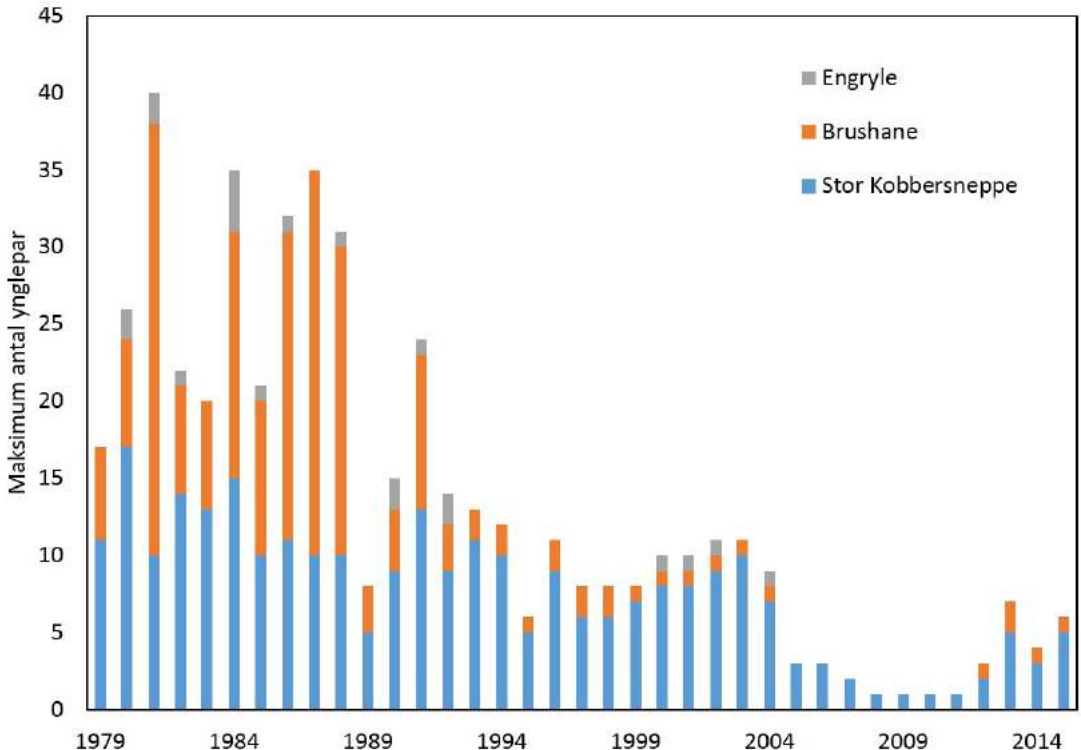

Fig. 4. Bestandsudvikling for Stor Kobbersneppe, Brushane og Engrylle 1979-2015 på Nyord, inklusiv de dele af Nyord, der gennem perioden ikke hører under Fugleværnsfonden.

Den seneste sammentælling i DOFs projekt Truede og Sjældne Ynglefugle (DATSY) viser, at bestanden på landsplan har været stort set uændret eller måske endda i fremgang fra 543 par i 1998 til 527-569 par i 2011-12, men at ynglefuglene er samlet på stadig færre lokaliteter (Nyegaard *et al.* 2014). DOFs Caretakerprojekt tyder på en "utilfredsstillende status" på de fleste af de lokaliteter, hvor arten har været fokusart under projektet (Vikstrøm *et al.* 2015).

Engryle ynglede uregelmæssigt på Nyord med 1-2 par 1970-92, og herefter, ligeledes meget uregelmæssigt, med højst et par i årene 1997-2004 (Andreasen 2014, Nielsen 2015). Også på landsplan har *Engryle* udvist markant tilbagegang, idet bestanden er mere end halveret fra 280 par i 1998 til 135 par i 2012 (Nyegaard *et al.* 2014). DOFs Caretakerprojekt viser da også, at arten har en helt overvejende "utilfredsstillende status" på de undersøgte lokaliteter (Vikstrøm *et al.* 2015).

Også den skånske bestand er gået meget tilbage i de senere år, bl.a. hovedpopulationen i Kristianstads Vattenrike (Cronert 2010).

I 1970erne kunne der være 10-15 par ynglende *Brushøns* på Nyord, men siden er det gået støt tilbage for arten. I 1990erne frem til ca. 2004 ynglede fast mellem en og fire hunner; i 1997-2004 dog kun 1-2 par årligt, hvorefter arten i nogle år var helt fraværende (Andreasen 2014). Senest er bestanden vurderet til 2-3 'par' i 2012, 1-2 'par' i 2013 (Amstrup *et al.* 2013), 0-1 'par' i 2014 (Andreasen 2014) og 1 'par' i 2015 (Nielsen 2015).

Også på landsplan er bestanden af *Brushøns* gået stærkt tilbage, idet det vurderes, at den danske bestand er aftaget med 90-95 % siden 1980 (Pihl *et al.* 2013). Ved den seneste sammentælling i 2012 registreredes blot 63-69 'ynglepar' på landsplan (Nyegaard *et al.* 2014), og DOFs Caretakerprojekt viser en "utilfredsstillende status" for arten på næsten alle de undersøgte lokaliteter (Vikstrøm *et al.* 2015). En lignende udvikling kendes fra Vattenriket i Skåne (Cronert 2010).

En sammenfatning af de tre arters bestandsudvikling på Nyord er vist i Fig. 4. Overordnet set følger *Engrylens* og *Brushanens* retræte på Nyord stort set tendensen på landsplan, mens *Stor Kobbersnepe* trods mange års fokus og naturpleje synes at klare sig dårligere i reservatet end i landet som helhed.

Næst efter disse 'højt profilerede' arter af engfugle, har også *Viben* haft stor bevågenhed i reservaternes forvaltning og ikke mindst formidling. Arten yngler årligt i de fleste af Fugleværnsfondens reservater, dog kun med enkelte par i de fleste områder. Langt de største bestande findes på Nyord Enge, i Saksfjed Inddæmningen, i Bøjden Nor samt ved Tryggelev Nor og Salme Nor. Kun fra de små ø-reservater Roholm og Ægholm foreligger der slet ingen observationer af muligt, sandsynligt eller sikkert ynglende *Viber*.

Siden 1970erne er den danske ynglebestand af *Vibe* blevet mere end halveret, som det er dokumenteret i fx det danske punktællingsprogram (Nyegaard *et al.* 2015). I Thorup (2003) vurderes den danske ynglebestand til

knap 31 000 par, og Dansk Ornitologisk Forening anslår, at bestanden i 2011 var på ca. 20 000 ynglepar (DOF 2016). På den baggrund er bestandene i Fugleværnsfondens reservater små, men med tanke på Vibens bestandsudvikling herhjemme er det af indlysende interesse at vide, hvordan arten klarer sig i reservaterne.

Enkelte par *Rødben* (1-3 par) yngler regelmæssigt ved Barup Sø, Bremsbøl Sø, Gulstav Mose samt på Agerø, Roholm og Ægholm, men de største bestande findes på Nyord, i Langeland-reservaterne, Bøjden Nor og på Stormengene. Arten har udvist markant tilbagegang på de nationale punktællinger de seneste ca. 3 årtier, idet yngleindekset er godt og vel halveret siden begyndelsen af 1980'erne (Nyegaard *et al.* 2015). DOFs Caretakerprojekt viser da også en "utilfredsstillende status" for *Rødben* i de fleste af de IBA'er, hvor arten har været fokusart (Vikstrøm *et al.* 2015).

En lignende tilbagegang for *Vibe* og *Rødben* er set i mange andre europæiske lande (fx BirdLife International 2004, Voříšek *et al.* 2010).

En sammenfatning af bestandsudviklingen i Fugleværnsfondens reservater samt en sammenligning med udviklingen på punktællingerne for de to arter er foretaget i Fig. 5 og 6. De viste kurver er yngleindeks beregnet ved hjælp af TRIM (se metodeafsnittet).

Med forbehold for den usikkerhed, der er forbundet med tallene, herunder sandsynlige forskelle i optællingsmetoder, ændringer i størrelser på reservaterne og de dækkede områder gennem årene, fremgår det, at

tendensen i bestandene for begge arter synes at være, at de klarer sig bedre i reservaterne end på de ruter, der indgår i punktællingsprogrammet.

Foruden disse fem mere eller mindre fåtallige vdefuglearter, rummer reservaterne bestande af mere almindelige arter af engfugle (jf. Thorup 2003). Gul Vipstjert yngler således ved Nyord, Nørreballe Nor, Bremsbøl Sø, Gulstav Mose, i Saksfjed Inddæmningen og ved Bøvling Klit med flest (op til 24 par) på Nyord 2000-15. Engpiber yngler på 15 af de 21 reservater, med de største bestande ved Saksfjed-Hyllekrog, Stormengene og Tryggelev Nor, med henholdsvis op til ca. 15, 12 og 18 ynglepar i 2000-15. Bynkefugl yngler i Søgård Mose (5-6 par), ved Bremsbøl Sø (2 par), Sølsted Mose (ca. 2 par) og ved Saksfjed-Hyllekrog (ca. 2 par). Hvide Storke fra det svenske opdrætsprojekt fouragerer på engene ved Gundsømagle Sø, og Engsnarren 'crexer' regelmæssigt ved Bremsbøl Sø og i Råbjerg Mose. Også Skeand, Atlingand, Spidsand, Strandskade, Klyde, Dobbeltbekasin og Sanglærke er at finde blandt reservaternes ynglefugle.

En samlet oversigt over ynglefugletallene i reservaterne gennem årene for udvalgte arter kan findes i Appendix 1.

Trækfuglene

Som nævnt var et af Fugleværnsfondens vigtigste mål fra begyndelsen at skabe og bevare uforstyrrede levesteder for vand- og rovfugle.

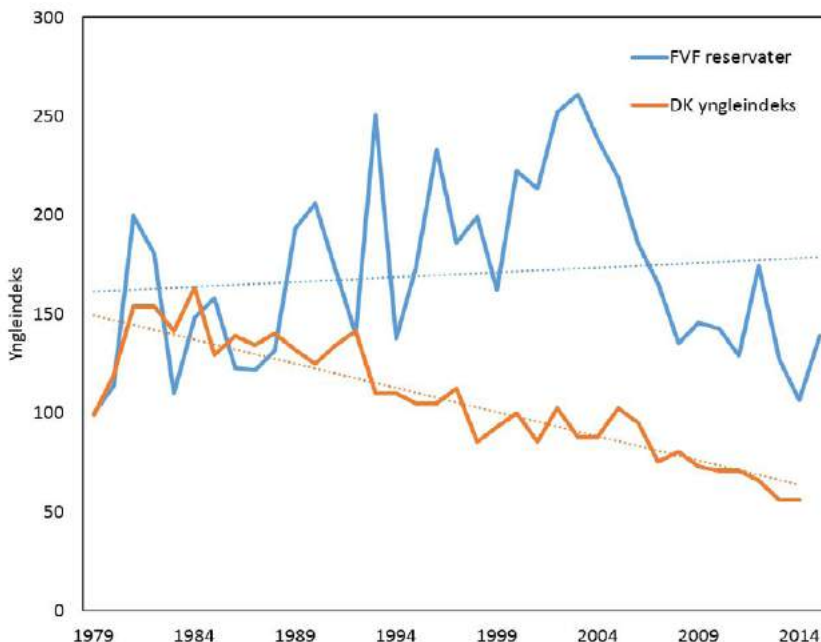

Fig. 5. Bestandsudvikling (yngleindeks 1979-2015 for *Vibe* på Fugleværnsfondens reservater (FVF) sammenlignet med udviklingen på punktællingerne (Nyegaard *et al.* 2015). Tendensen i Fugleværnsfondens reservater er ikke statistisk signifikant, mens tilbagegangen på punktællingerne er statistisk signifikant ($p < 0,01$). Kurverne indeholder også data fra før, de enkelte områder blev reservater under Fugleværnsfonden. For tilkomsten af de enkelte reservater, se Fig. 1.

Med henblik på at belyse reservaternes betydning for rastende fugle gennem årene er i Fig. 7 og 8 samt Tab. 4 derfor foretaget en sammenstilling af observationer indtastet i DOFbasen fra 1980-2015. Her er de i reservaterne hyppigst forekommende svaner, gæs, ænder, Blishøne, vadefugle samt enkelte arter af rovfugle medtaget.

Tab. 4 er en periodeinddelt oversigt over udvalgte arteres forekomst i de enkelte reservater, mens Fig. 7 viser en sammentælling af maksimumtallene de enkelte år på tværs af alle reservater.

Fig. 8 viser trækfuglenes forekomst i de enkelte reservater, idet de viste tal er summen af maksimumtallene for de arter, der indgår i de viste grupper af trækfugle (svaner, ænder, gæs, vadefugle og Blishøne).

En samlet oversigt over trækfugleforekomsterne (vandfugle og rovfugle) gennem årene i de enkelte reservater kan findes i Appendiks 2.

Sjældne og tilfældige trækfugler

I alt 28 af de såkaldte SU-arter, dvs. fuglearter, der er så sjældne, at de skal forelægges DOFs Sjældenhedsudvalg, før de kan publiceres i foreningens 'officielle' lister, har i årenes løb besøgt Fugleværnsfondens reservater.

Størst leverandør af sjældenheder har været Hyllekrog, hvor særligt rovfuglene er godt repræsenterede med både Slangeørn (2011), Stor Skrigeørn (2003, 2007), Steppeørn (2003, 2005), Dværgeørn (2013) og Jagtfalk (2013 og 2015).

Ofte har der været tale om forbigående eller kortvarigt rastende fugle som fx den Alpesejler, der i april 2012 lagde vejen forbi Gundsømagle Sø, eller en Sort Ibis, der i oktober 2013 holdt et par timers pause ved Nivå Bugt Strandenge. Tilsvarende opholdt en Spurveugle sig i Vaserne i oktober 2004 og en Terekklire på Nyord Enge i juni 2014 – hver blot én dag.

En del sjældenheder har dog også aflagt længere besøg i reservaterne. Blandt de mest kendte er den nordamerikanske vadefugl Langnæbbet Snekpeklire, som frivillige fra Fugleværnsfondens arbejdsgruppe ved Bøjden Nor opdagede i april 2013. Det var første gang, en Langnæbbet Snekpeklire blev set på Fyn, og arten var de foregående 15 år kun fundet fem gange i landet.

Desuden kan nævnes en Stellersand, der i vinteren 2003 kunne ses i mere end seks uger fra fugletårnet ved Nivå Bugt Strandenge, en Hvidøjet And, der i efteråret 2011 gjorde et par ugers ophold i Tryggelev Nor samt en Sibirisk Bynkefugl, der kunne ses på Hyllekrog i 10 dage i efteråret 2008. Senest har en Halsbåndtroidand i marts 2016 tilbragt et par dage i reservatet ved Vaserne.

Selvom flest SU-arter er set på de større reservater som Saksfjed-Hyllekrog, Nyord og Tryggelev Nor m.fl., kan også de mindre reservater byde på SU-ovraskelser. I maj-juni 2008 blev således i den blot 7 ha store Gulstav Mose opdaget en Lille Rørvagtel, der afstedkom 116 indtastninger i DOFbasen i de godt og vel to uger, fuglen opholdt sig i Fugleværnsfondens reservat.

En komplet liste over SU-arter observeret på Fugle-

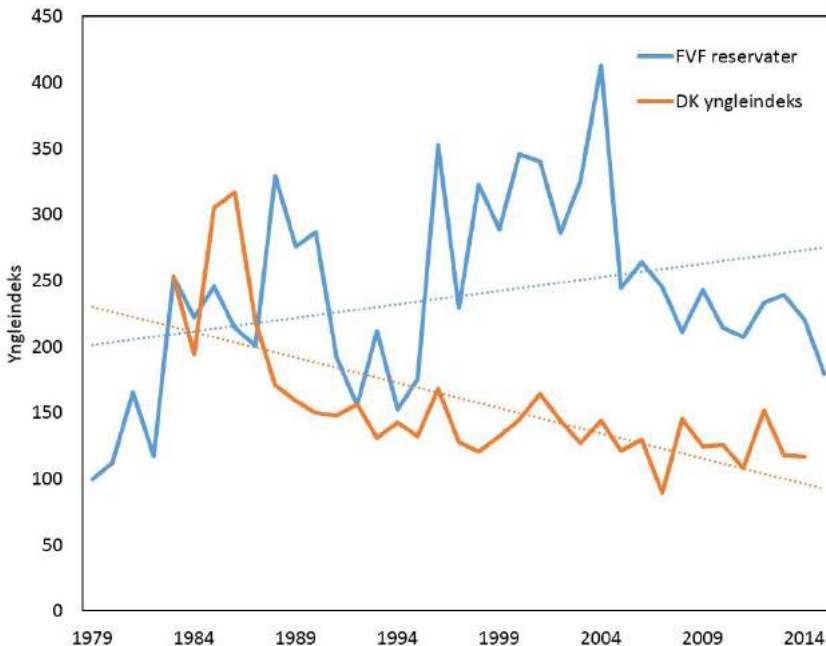

Fig. 6. Bestandsudvikling (yngleindeks 1979-2015) for Rødben på Fugleværnsfondens reservater (FVF) sammenlignet med udviklingen på punkttællingerne (Nyegaard *et al.* 2015). Fremgangen i Fugleværnsfondens reservater ($p < 0,05$) og tilbagegangen på punkttællingerne ($p < 0,01$) er statistisk signifikant. Kurverne indeholder også data fra før, de enkelte områder blev reservater under Fugleværnsfondens. For tilkomsten af de enkelte reservater, se Fig. 1.

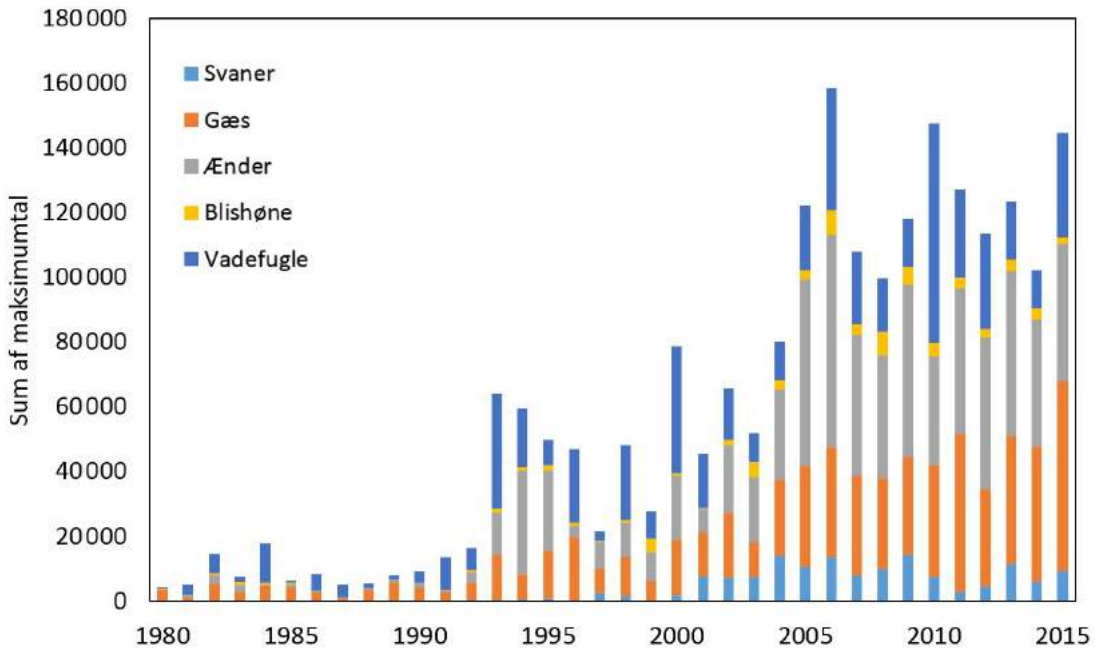

Fig. 7. Rastende trækfugle i reservaterne 1980-2015. Tallene de enkelte år er summerede maksimumtal for alle reservaterne, dvs. det højeste antal fugle af hver art i hvert reservat det pågældende år. Bemærk, at tallene også omfatter perioder fra før de enkelte områder blev reservater under Fugleværnsfonden. For tilkomsten af de enkelte reservater, se Fig. 1.

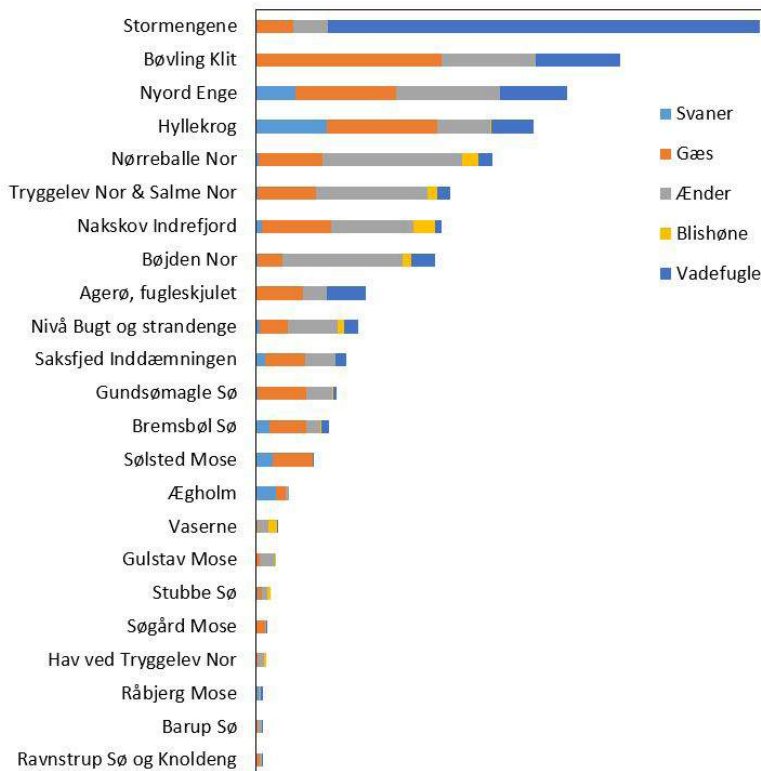

Fig. 8. Fordeling af vandfugle i reservaterne. Tallene er summen af maksimumtallene for de enkelte arter, der indgår i de viste grupper af vandfugle i perioden 1997-2015. For Saksfjed-Hyllekrog og reservaterne på Langeland er vist tallene for de dellokalteter, der indgår i reservaterne. For Roholm i Odense Fjord er der ingen tal 2007-2015. Som nævnt i teksten indgår også fugle registreret uden for reservaterne særligt for de små reservater.

Tab. 4. Summen af maksimumtal i alle reservater i de anførte perioder. Tallene er en sammentælling af det højeste antal fugle af de enkelte arter i hvert reservat i hver af de tre perioder. Der er dermed ikke taget hensyn til forskelle i optællingsindsats gennem årene. Bemærk, at tallene også omfatter perioder fra før, de enkelte områder blev reservater under Fugleværnsfonden.

Art	1980-95	1996-06	2007-15	Vigtige reservater for arten
Knopsvane	1320	14230	18449	Saksfjed-Hyllekrog
Pibesvane	153	203	393	Sølsted Mose, Bøvling Klit
Sangsvane	267	1925	5183	Sølsted Mose, Bremsbøl Sø
Knortegås, Mørkbuget	3476	4773	8386	Stormengene, Nivå Bugt Strandenge
Knortegås, Lysbuget	3544	4152	2707	Agerø
Bramgås	6300	24148	62409	Bøvling Klit, Hyllekrog, Nyord Enge
Kortnæbbet Gås	5272	7897	9679	Agerø, Bøvling Klit, Sølsted Mose
Grågås	4655	16219	25562	Tryggelev/Salme Nor
Sædgås	46	5357	505	Nakskov Indrefjord
Blisgås	159	1587	6087	Bremsbøl Sø, Nørreballe Nor, Sølsted Mose
Hvinand	1578	3471	2397	Saksfjed-Hyllekrog, Nivå Bugt Strandenge, Nyord Enge
Lille Skallesluger	20	258	200	Nyord Enge, Nørreballe Nor
Stor Skallesluger	224	658	516	Nyord Enge, Nivå Bugt Strandenge
Toppet Skallesluger	226	337	1267	Agerø, Saksfjed-Hyllekrog
Gravand	1567	1528	1903	Bøvling Klit, Nyord Enge, Stormengene
Taffeland	4486	3874	7469	Bøjden Nor, Nakskov Indrefjord, Nørreballe Nor,
Troldand	19268	48436	40572	Bøjden Nor, Nakskov Indrefjord, Nørreballe Nor
Bjergand	6616	11956	13221	Bøjden Nor, Nørreballe Nor
Skeand	362	1013	1241	Nyord Enge, Nørreballe Nor, Tryggelev og Salme Nor
Knarand	87	456	1032	Nørreballe Nor, Tryggelev og Salme Nor
Pibeand	2139	15777	15753	Nyord Enge, Agerø, Stormengene
Gråand	3985	9160	21106	Bøvling Klit, Nyord Enge
Spidsand	1023	1593	952	Nyord Enge
Krikand	1789	4173	12559	Bøvling Klit, Saksfjed-Hyllekrog, Tryggelev/Salme Nor
Blishøne	2241	9748	10432	Nakskov Indrefjord, Nørreballe Nor
Strandskade	4761	1946	2598	Stormengene, Nivå Bugt Strandenge
Klyde	302	321	360	Bøvling Klit, Nørreballe Nor, Nyord Enge
Strandhjejle	2011	439	624	Stormengene
Hjejle	17415	38867	23487	Agerø, Bøvling Klit, Nyord Enge
Stor Præstekrave	245	956	902	Stormengene
Vibe	3658	8113	9539	Bøvling Klit, Nivå Bugt, Nyord Enge, Nørreballe Nor
Småspove	74	50	104	Bøvling Klit, Stormengene
Storspove	974	902	953	Bøvling Klit, Nyord Enge
Lille Kobbersneppe	7067	6169	2924	Bøvling Klit, Stormengene
Brushane	707	664	554	Bøvling Klit, Nørreballe Nor
Almindelig Ryle	20644	19502	54973	Stormengene
Rødben	595	317	554	Bøvling Klit, Saksfjed-Hyllekrog, Nyord Enge
Tinksmed	61	239	325	Nyord Enge, Saksfjed-Hyllekrog, Tryggelev/Salme Nor
Havørn	2	28	65	Saksfjed-Hyllekrog, Nyord Enge, Ægholm
Vandrefalk	6	19	28	Bøvling Klit, Nyord Enge

værnsfondens reservater til og med marts 2016 kan findes i Appendiks 3.

Markante engangsindgreb og naturgenopretning

Mens det ofte kan være vanskeligt at dokumentere be-

tydningen af vedvarende og langvarige plejetiltag som græsning og høslæt, forholder det sig anderledes med de mere markante engangsindgreb, som har til formål at genskabe natur eller ændre en naturtilstand helt for at forberede den til mere vedvarende pleje.

Tab. 5. Sammenfatning af udvalgte erfaringer med engangspølseindgreb på Fugleværnsfondens arealer. Hvor intet andet er anført, stammer oplysningerne fra DOFbasen.

Kategori	Reservat	Plejetiltag	Effekt/erfaring
Nye fugleøer	Nørreballe Nor	Fire kunstige yngleøer etableret i 2004	Nye ynglefugle: Klyde (2005), Rødben (2006), Stor Præstekrave (2007), Fjordterne (2007), Strandskade (2008), Dværgterne (2008), Hættemåge (2010).
	Bøjden Nor	To nye øer etableret i noret i 2011	Klyde forsøgte at yngle allerede i 2012 og er nu fast ynglefugl. Desuden yngler Strandskader, Hættemåger, Stormmåger og Havterne på øerne.
	Bremsbøl Sø	Etablering af en yngleø i 2013	Øen blev etableret af næringsrig jord og har været præget af høje urter. Den har derfor endnu ikke virket helt efter hensigten, da vegetationen bliver for høj. Vibe, Strandskade og Stor Præstekrave har dog ynglet ¹ .
	Saksfjed Inddæmningen	Etablering af 2 yngleøer på hver 200 m ² i oktober 2015 i en lavvandet sø	Op til 1500-1800 Bramgæs på øerne i november 2015. Effekt på ynglefugle kendes endnu ikke ² .
Ny eller genskabt natur	Nørreballe Nor, Bøjden Nor, Bremsbøl Sø, Saksfjed Inddæmningen mv.	Inddragelse af tidligere agerjord, der konverteres til natur eller genopretning af tidligere naturområder	Almindelige agerlands-fuglearter forsvinder eller reduceres i antal og afløses af ænder, gæs og vadefugle ¹ .
	Bremsbøl Sø	Etablering af ca. 15 ha lavvandet sø og eng i 2012	Samme år indvandring af en række arter af vandfugle og rastende rovfugle ¹ . Nye ynglefugle: Atlingand, Lille Præstekrave, Strandskade og Rødben (2013), Toppet Lappedykker (2014) og sandsynligvis Rørdrum (2015). Knarand, Skeand, Atlingand yngler årligt. Dansende Brushøns i 2013 og fouragerende Sortterne 2014-15.
	Nørreballe Nor	Etablering af 54 ha stor ferskvandssø i 2004	Allerede i 2004 indvandring af en række arter af ynglende og rastende lappedykkere, svømmeænder, gæs, samt ynglende Fjordterne og Dværgterne.
Rørskær/'blå bånd'	Gundsømagle Sø	Afskæring af tagrør under vandlinjen ca. 1995 og lidt vedligehold siden	Ynglende Viber og fouragerende Grågæs med gæslinger på engen året efter ³ .
Vegetationsrydning	Saksfjed Inddæmningen	Rydning af ca. 14 ha ensformig hvidel-bevoksning ca. 2009	Nye enge med hurtig indvandring af ynglende Viber og Rødben samt rastende vade- og andefugle ² .
	Stubbe Sø	Rydning af bjerg- og skovfyr i 2008; 4 ha udtyndet, 5 ha fjernet helt	Hedelærke indvandrer som ynglefugl i lysningen med 2-4 syngende hanner årligt 2009-15. Også Rødrygget Tornskade begynder at yngle i rydningen med 2-3 par årligt ⁴ .
Redekasser	Stubbe Sø	Opsætning og årligt vedligehold af mere end 120 redkasser siden 2002	Ynglende Broget Fluesnapper, Rødstjert, Musvit, Blåmejsje og Sortmejsje årligt i mindst 50 % af kasserne i et skovområde med få naturlige redhuller ⁴ .
Prædatorkontrol	Nyord	Etablering af 'rævespærre' og jagt	Endnu ingen effekt af rævespærre pga. tekniske og politiske problemer mv. Intensiv rævejagt i juni-december 2014 og bestandsstigninger hos engfugle i foråret 2015 ⁵ .
	Hyllekrog	Afspærring af ynglepladser for firbenede prædatorer	Et forsøg med at afspærre Hyllekrogkrogtangen i 2011 virkede ikke, da afspærringen blev ødelagt af vind og vejr. Det har været nødvendigt at supplere med jagt ⁵ .

¹ Martin Iversen, pers. medd.² Uffe Nielsen, pers. medd.³ John Andersen, pers. medd.⁴ Joy Klein, pers. medd.⁵ Søren Ring, pers. medd.

Tab. 6. Oversigt over ynglende udpegningsfuglearter 2000-2015 i de reservater, der indgår i fuglebeskyttelsesområder¹: indtastede observationer af ynglepar baseret på få, evt. kun en tælling. ²: vurderet ud fra antal observerede individer med yngleadfærd. De øvrige tal er 'bearbejdede ynglepar', hvilket dækker over en vurdering baseret på flere besøg. 'R' betyder, at arten er registreret rastende i området uden yngleadfærd. Blank: Arten indgår ikke i udpegningsgrundlaget for det fuglebeskyttelsesområde, hvori reservatet indgår.

	Vaserne (F109)	Nyord og Ægholm (F89)	Saksfjed-Hyllekrog (F83)	Nakskov Indrefjord (F88)	Gulstav Mose (F72)	Tryggelev Nor mv. (F72)	Roholm (F75)	Stormengene (F65)	Bøvling Klit (F38)	Agerø (F27)	Råbjerg Mose (F6)
Natrvn								0			
Engsnarre					0	2 ²					2 ²
Plettet Rørvagtel	2	R	R		0	2		0	0		0
Trane											2 ¹
Rørdrum			1 ²		2	9		0	1 ²		
Skarv		507									
Klyde		26	8	0			0	1	67	10	
Hvidbrystet Præstekrave								1	0		
Brushane		3						R	1		
Engryle				0				0	3		
Tinksmed											R
Dværgterne		R	2	R				1	20		
Sandterne								0			
Fjordterne		1 ²	R	1 ²	R	8	0	R	1 ¹		
Havterne		15	5	1 ²			R	R	0	5	
Splitterne		R	R	0			0	R	R		
Rørhøg	R	1 ²	2	2	2	2	0	R	R		
Hedehøg								R			
Havørn		R	1	R	R	R	0				
Mosehornugle			R					R			R
Sortspætte	1										
Isfugl	R										
Rødrygget Tornskade											3 ¹

Erfaringer fra en række plejetiltag på Fugleværnsfondens reservater er sammenfattet i Tab. 5, hvoraf det fremgår, at ændringer som konvertering af agerjord/naturgenopretning, vandstandshævninger, vegetationsrydninger, etablering af fugleøer mv. kan medføre, at nye arter af ynglefugle nærmest 'øjeblikkeligt' indfinder sig i reservaterne.

Det internationale perspektiv

Alle de danske Ramsar-områder er også udpeget som EU-fuglebeskyttelsesområder. De indgår dermed i Natura 2000-netværket og er undergivet den samme beskyttelse som disse områder. Derfor berøres i det følgende alene reservaternes betydning for de fuglebeskyttelsesområder, hvori de indgår.

I Tab. 6 er foretaget en sammenstilling af, hvilke ynglende udpegningsfuglearter, der er repræsenteret i de reservater, der indgår i et fuglebeskyttelsesområde og dermed i et Natura 2000-område.

Foruden de anførte ynglende udpegningsarter huser Fugleværnsfondens reservater mindre ynglebestande af en række arter, der står opført på fuglebeskyttelsesdirektivets Bilag 1, men som ikke er del af udpegningsgrundlaget for de pågældende fuglebeskyttelsesområder. Rørdrum og Rørhøg yngler således i flere reservater, og også Hvepsevåge, Trane, Isfugl, Hedelærke og Rødrygget Tornskade er at finde blandt reservaternes ynglefugle.

Sammenlagt har 25 af de i alt 42 fuglearter på fuglebeskyttelsesdirektivets Bilag 1, som mere eller mindre

Tab. 7. Maksimumforekomster af rastende fugle for perioden 2000-15. Kursiv: Tallet overstiger 1 %-kriteriet for internationalt vigtige vandfugleforekomster. Blank: Arten indgår ikke i udpegningsgrundlaget for det fuglebeskyttelsesområde, hvori reservatet indgår. Bemærk, at kun en brøkdel af fuglene ved Bøvling Klit antageligt er registreret i Fugleværnsfond-reservatet.

	Nyord og Ægholm (F89)	Saksfjed-Hyllekrog (F83)	Nakskov Indrefjord (F88)	Gulstav Mose (F72)	Tryggelev, Nor mv.(F72)	Roholm (F75)	Stormengene (F65)	Bøvling Klit (F38)	Agerø (F27)
Knopsvane	7400	9000	400			0		25	
Pibesvane	67	15						56	
Sangsvane	500	120	500	5	221	0		100	
Mørkbuget Knortegås		88					4000		
Lysbuget Knortegås								600	3300
Bramgås	11600		4000					16800	
Kortnæbet Gås								5500	
Grågås	2100		4000						
Sædgås		24	5000						
Havlit				82	58				
Ederfugl				1000	1500				
Hvinand	1100	400							150
Lille Skallesluger	150	24							
Stor Skallesluger	350							3	
Toppet Skallesluger	145							0	450
Taffeland			2500						
Troldand	15000		8000						
Skeand	450								
Pibeand	10000							1000	
Spidsand	1230							125	
Krikand								6500	
Blishøne	1000	80	3000			0			
Skarv	2000	2000							
Klyde								107	
Hjejle	12000					0	7000		3000
Pomeransfugl								14	
Lille Kobbersneppe								5000	
Fiskeørn				2	4				
Havørn	9		2	2	3	0			
Vandrefalk	4								

regelmæssigt yngler i Danmark, ynglet muligt, sandsynligt eller sikkert i eller nær Fugleværnsfondens reservater i 2000-15 (Tab. 6).

Også de udpegede trækfugle er repræsenteret i pæne antal i de fleste af de reservater, der indgår i fuglebeskyttelsesområder, og for flere arters vedkommende er der tale om internationalt betydende forekomster (Tab. 7).

Det fremgår dermed, at langt den overvejende del af

såvel de ynglende som rastende udpegningsarter er repræsenteret i reservaterne, og at ikke blot de store reservater som Nyord, Saksfjed-Hyllekrog eller reservaterne på Sydlangeland bidrager til Natura 2000-netværket og den europæiske fuglebeskyttelse.

Flere reservater end de anførte kan dog rumme store mængder rastende vandfugle. Med regelmæssige forekomster af mere end 3100 Bjergænder i Bøjden Nor, som er 1 % kriteriet for internationalt vigtige forekomster, og

De Lysbugede Knortegæs er Fugleværnsfondens stolthed i reservatet på Agerø. Det er ynglefugle fra Svalbard og Nordgrønland. Foto: John Larsen.

op til 7500 i 2005 er Bøjden Nor af international betydning for denne art.

I det genoprettede vådområde ved Nørreballe Nor blev i 2014 registreret mellem 4200 og 5300 Bjergænder, men det er endnu for tidligt at sige, om området bliver af international betydning for denne art, da det kræver, at forekomsterne regelmæssigt når op på sådanne tal.

Det lille reservat på Agerø (27,5 ha) har gennem årene haft særlig stor international bevågenhed. Reservatet, der blev erhvervet i 1982, omfatter en strandensparcel på selve Agerø samt de lave Stenklipperne og Holmene udfor. Agerø er især kendt for Lysbuget Knortegås, der opholder sig i området fra november til maj. Denne gåserace hører til blandt verdens mindste gåsebestande, idet bestanden ved DCE's seneste opgørelse, baseret på tællinger i Danmark og Storbritannien i oktober 2014, blev opgjort til 7300 fugle (Clausen & Clausen 2015).

Antallet af Lysbugede Knortegæs i Agerø-området var tidligere meget større, men flokkene er nu oftest på mindre end 500 fugle, da gæssene de senere år er begyndt at sprede sig over andre rastelokaliteter i Danmark (Pihl *et al.* 2013, 2015). Så sent som i maj måned 2011 rastede dog ifølge DOFbasen mellem 2000 og 2500 Lysbugede Knortegæs ved fugleskjulet på Agerø.

Det skal bemærkes, at tallene fra især de små reservater som Råbjerg Mose, Bøvling Klit og til dels også Agerø også omfatter fugle, der forekommer uden for reservaternes grænser. For disse områder kan tallene derfor ikke ukritisk anvendes til at vurdere reservaternes yngle- og rasteforekomster, men de er givetvis udtryk for, at reservaterne er lokaliseret på 'rette sted' i forhold til de internationalt vigtige fugleforekomster.

Rødlistede arter

I Tab. 8 er foretaget en sammenfatning af de tilgængelige oplysninger i DOFbasen vedrørende forekomster af rødlistede arter i Fugleværnsfondens reservater. Listen omfatter 28 rødlistede arter, der har udvist yngleadfærd jf. de kategorier, som DOFbasen råder over, i reservaterne et eller flere år i perioden 2000-15.

Listen omfatter dermed også syngende hanner af småfugle, dansende Brushøns mv., dvs. individer, der ikke med sikkerhed har ynglet i områderne. Med dette forbehold viser oversigten, at der i eller nær 11 af de 21 reservater er observeret en eller anden form for yngleadfærd af rødlistede danske fuglearter, og at mindst 28 af de i alt 53 rødlistede arter har udvist yngleadfærd i reservaterne.

Tab. 8. Det højeste antal fugle af arter omfattet af den danske rødliste, der har udvist en form for yngleadfærd i reservaterne i perioden 2000-15. CR: Kritisk Truet; EN: Moderat Truet; VU: Sårbar; NT: Næsten Truet. For detaljer vedrørende systemet henvises til DMU (2010).

Art	Reservater med yngleadfærd 2000-15
Hvinand (NT)	Gundsømagle Sø (2), Nakskov Indrefjord (3), Nivå Bugt og Strandenge (17), Vaserne (13).
Atlingand (NT)	Bremsbøl Sø (4), Nyord Enge (1), Nørreballe Nor (10), Saksfjed Inddæmningen (2).
Stor Skallesluger (VU)	Nyord Enge (25).
Pibeand (VU)	Nivå Bugt og Strandenge (4).
Spidsand (VU)	Hyllekrog (2).
Krikand (NT)	Nivå Bugt og Strandenge (19), Råbjerg Mose (4), Saksfjed Inddæmningen (2), Søgård Mose, Åbenrå (6), Sølsted Mose (3).
Engsnarre (NT)	Barup Sø (1), Nyord Enge (1), Bremsbøl Sø (2), Nørreballe Nor (2), Ravnstrup Sø og Knoldeng (1), Råbjerg Mose (2).
Plettet Rørvagtel (NT)	Barup Sø (1), Gundsømagle Sø (2), Nyord Enge (7), Saksfjed Inddæmningen (1), Sølsted Mose (1), Tryggelev Nor & Salme Nor (1), Vaserne (1).
Hvid Stork (CR)	Gundsømagle Sø (5); Yngler på skorsten nær reservatet, fouragerer i reservatet.
Storspove (NT)	Nyord Enge (8), Råbjerg Mose (2), Sølsted Mose (1), Tryggelev Nor & Salme Nor (1).
Stor Kobbersneppe (VU)	Bøvling Klit (23), Nyord Enge (12).
Brushane (EN)	Bremsbøl Sø (15), Nyord Enge (21), Tryggelev Nor & Salme Nor (3).
Engryle (EN)	Bøvling Klit (2), Nyord Enge (9).
Svaleklire (VU)	Gulstav Mose (3), Råbjerg Mose (2), Vaserne (2).
Tinksmed (VU)	Sølsted Mose (2).
Dværgterne (NT)	Bøvling Klit (36), Hyllekrog (2), Nørreballe Nor (12), Saksfjed Inddæmningen (4)
Havørn (VU)	Saksfjed- Hyllekrog (2).
Hedehøg (EN)	Sølsted Mose (3).
Vendehals (EN)	Sølsted Mose (1).
Lille Flagspætte (NT)	Barup Sø (2), Nivå Bugt og Strandenge (2), Ravnstrup Sø og Knoldeng (1), Sølsted Mose (1), Vaserne (8).
Pirol (CR)	Nørreballe Nor (1), Råbjerg Mose (1).
Stor Tornskade (EN)	Råbjerg Mose (1), Vaserne (1).
Karmindompap (VU)	Gulstav Mose (4), Nivå Bugt og Strandenge (1), Saksfjed Inddæmningen (1).
Pungmejse (V)	Gundsømagle Sø (1), Sølsted Mose (3).
Hedelærke (NT)	Hyllekrog (1), Råbjerg Mose (1), Stubbe Sø Fugleværnsfondens reservat (4), Søgård Mose, Åbenrå (1).
Savisanger (VU)	Barup Sø (2), Gulstav Mose (1), Gundsømagle Sø (1), Ravnstrup Sø og Knoldeng (1), Tryggelev Nor & Salme Nor (1), Vaserne (1).
Drosselrørsanger (EN)	Gulstav Mose (1), Gundsømagle Sø (2), Nakskov Indrefjord (2), Stubbe Sø Fugleværnsfondens reservat (1), Sølsted Mose (1), Tryggelev Nor & Salme Nor (1), Vaserne (1).
Sortstrubet Bynkefugl (NT)	Råbjerg Mose (1), Saksfjed Inddæmningen (4), Stormengene, Rømo (2), Søgård Mose, Åbenrå (2), Sølsted Mose (3), Vaserne (1).

Diskussion

Har Fugleværnsfondens reservater opfyldt deres formål?

I modsætning til fx Natura 2000-områderne, der er udpeget på grundlag af kendte levesteder for sårbare, truede eller karakteristiske arter og naturtyper, er Fugleværnsfondens reservater ikke udtryk for en systematisk udpegning med et overordnet formål.

Reservaternes beliggenhed, udstrækning, naturtypesammensætning mv. er således resultatet af en lang række forskellige og delvist tilfældige omstændigheder.

Man har fx fra fondens side ønsket at dække geo-

grafisk bredt, være repræsenteret på steder med stort formidlingspotentiale mv., og ikke mindst har det været et krav, at det pågældende område kunne overtages eller udvides af Fugleværnsfonden på det rette tidspunkt og under de rette betingelser. Det nyeste reservat ved Bremsbøl Sø er eksempelvis et resultat af et dansk-tysk projekt, der handler om klimatilpasning, men hvor man også ønsker at tilgodese fuglene.

Reservaternes succes eller berettigelse skal derfor ikke alene vurderes på baggrund af, om de dækker den biodiversitet, de 'skal', eller om de er beliggende og af-

grænset optimalt i forhold til at omfatte eksempelvis så mange arter som muligt.

I sammenligning med fx Natura 2000-områderne eller Aage V. Jensen Naturfonds arealer, må Fugleværnsfondens besiddelser med deres i alt ca. 960 hektar fordelt på 21 reservater da også siges at være relativt beskedne.

Alligevel er deres betydning for fuglene og dansk fuglebeskyttelse indiskutabel. De reservater, der indgår i fuglebeskyttelsesområderne, bidrager til Natura 2000-netværket og den internationale naturbeskyttelse, mange af de rødlistede danske fuglearter er repræsenterede i reservaterne, og en lang række truede og sårbare karakterarter for strandenge, enge og moser har levesteder i fondens reservater.

Dertil kommer, at reservaterne i mange tilfælde udfylder 'huller' i den nationale og internationale natur- og fuglebeskyttelse. Ved Barup Sø på Falster yngler eksempelvis årligt op til tre par Rørhøge og 1-2 par Rørdrum, og Engsnarre høres regelmæssigt. Trods dette er området, bortset fra dets status som reservat under Fugleværnsfondens og naturbeskyttelseslovens generelle bestemmelser (§ 3), hverken beskyttet ved at være fredet eller ved at være del af et fuglebeskyttelsesområde.

Ynglefuglene

For arter som Vibe og Rødben, der er i tilbagegang herhjemme, men fortsat ganske talrige, tyder tallene på, at plejen, dvs. primært græsningen, virker efter hensigten, og at disse arter klarer sig bedre i reservaterne end på lokaliteterne i det nationale punktællingsprogram.

Med hensyn til de mere fåtallige arter huser reservatet på Nyord endnu små og skrøbelige bestande af Stor Kobbersneppe og Brushane, hvilket i sig selv er glædeligt, da især den sidstnævnte har været og fortsat er i markant tilbagegang herhjemme.

At Stor Kobbersneppe trods mange års fokus og gode intentioner tilsyneladende klarer sig ringere på Nyord end på andre ynglelokaliteter i landet, er vanskeligt at forklare. Når man besøger fugletårnet på Nyord og nyder udsigten over de udstrakte og afgræssede strandenge, er det vanskeligt at tro, at den manglende succes alene skal tilskrives fejlslagen naturpleje, selvom der givetvis fortsat er plads til forbedringer med hensyn til græsningstryk, vandstandsforhold mv., som det er beskrevet i bl.a. Thorup (2004) og Amstrup *et al.* (2013).

En stor rævebestand og måske også prædation fra kragefugle har gennem årene været mistænkt for at forhindre en tilstrækkelig ungeproduktion hos bl.a. Stor Kobbersneppe på Nyord (Thorup 2003). Som et led i 'Projekt Stor Kobbersneppe' blev der derfor i 2004 etableret Danmarks første 'rævespærre' på broen til Nyord, og samtidig har man målrettet arbejdet på at fjerne krat,

enkelstående træer mv., der kunne tjene som udsigtsposter og skjul for fx kragefugle. Desværre har rævespærren endnu ikke kunne bevise sit eventuelle værd, da den pga. tekniske problemer, hærværk mv. blot har været funktionsdygtig i samlet 2-3 måneder.

Noget tyder på, at ræve rent faktisk kan udgøre et problem for de jordrugende fugle på Nyord, og derfor med stor sandsynlighed også på andre af fondens reservater. Siden juni 2014 har Fugleværnsfondens haft et fast samarbejde med 2-3 rævejægere, der året rundt har haft adgang til Nyord for at bekæmpe ræve. Alene i juni til december 2014 blev der skudt 14 ræve på Nyord, og selvom det endnu er for tidligt at vurdere betydningen af rævebekæmpelsen, er det påfaldende, at der allerede i foråret og sommeren 2015 kunne noteres markante fremgange for både Stor Kobbersneppe, Vibe og Rødben i reservatet på Nyord (Nielsen 2015).

Før Nyord i 1968 blev forbundet til Møn med en bro og dermed blev tilgængelig for ræve, yngede Engryle og Brushane tilsyneladende mere almindeligt. Harboe (1949) anfører, at Engrylen var en almindelig ynglefugl på Nyords strandenge: "Jeg har i hvert fald ingen steder her i landet set så stor en rylebestand. At sætte antallet af rugende par til 30-40 er sikkert ingenlunde for højt; men rederne er ret vanskelige at finde, da fuglene her, i modsætning til deres sædvane andre steder, forlader reden på lang afstand som andre vadefugle."

Om Brushane hedder det, at "nogle få par yngler på Ulfshaleengene og ved Vedlen. På Nyord vil jeg anslå antallet til 30-40 par. 12. maj 1948 fandtes 11 reder med æg. Rederne findes spredt over hele øen, ofte ret langt fra kamppladserne".

Tilsyneladende var Stor Kobbersneppe dog heller ikke dengang særlig talrig: "Jeg har kun truffet den een gang på Nyord, 2. maj 1948, da et par holdt til på engene, og lokale folks udsagn om, at den yngler og hvert år møder med 4 unger, skal man vist ikke stole alt for meget på." Også Christiansen (1948) skriver om Engryle og Brushane som ynglefugle på Nyord, men nævner ikke Stor Kobbersneppe som ynglefugl i området.

Det er dog sandsynligt, at ikke kun ræve har betydning for fuglebestandene på Nyord. Bl.a. Meltofte (1999) og Thorup & Bregnballe (2015) beskriver således, hvordan Vandrefalkes jagt på Klyder i nogle timer kan opløse en koloni fuldstændigt, og at prædation fra Vandrefalk og Tårnfalk med stor sandsynlighed er af betydning for lokale bestande af Klyde og andre langsomt reproducerende arter af engfugle. Som en konsekvens frarådes opsætning af redekasser til Vandrefalk inden for en radius af 15 km fra vigtige yngleområder for Klyde, Engryle, Brushane og Stor Kobbersneppe (Thomsen *et al.* 2012), ligesom tårnfalkkasser ikke bør placeres nær ynglepladser for disse engfugle.

Når dertil lægges, at Vandrefalken er i fremgang herhjemme og i landene omkring os (Andreasen 2008), at der i 2015 var syv par muligt, sandsynligt eller sikkert ynglende par alene på Møn (Andreasen 2015), og at netop strandengene på Nyord er et af falkeens foretrukne fourageringsområder, kan det ikke afvises, at også prædation fra Vandrefalk kan spille en rolle for vadefuglene på Nyord.

Trækfuglene

På grund af store forskelle i optællingsindsats, metodik, dækkede arealer, øget brug af DOFbasen gennem årene samt det forhold, at mange individer særligt for de små områders vedkommende er registreret uden for reservatets grænser, er tallene for trækfuglene forbundet med store usikkerheder.

Da der i Tab. 4, Fig. 7 og Fig. 8 er tale om en sammen-tælling af maksimumtallene over en periode, er tallene heller ikke nødvendigvis udtryk for, at det anførte antal individer af en art eller en artsgruppe har været til stede i reservaterne på en gang.

Det skal desuden bemærkes, at flere af de arter, der vejer tungt i statistikken, også synes at udvise fremgang på landsplan, herunder Grågås, Bramgås, Krikand, Pibeand, Hvinand m.fl. (Pihl & Fredshavn 2015).

DOFs Caretakerprojekt viser, at især Sangsvane, Grågås og Bramgås klarer sig godt herhjemme, dvs. har "tilfredsstillende status" på 75-100 % af de undersøgte lokaliteter (Vikstrøm *et al.* 2015). Tendensen skyldes sandsynligvis bl.a., at flere arter af gæs og svaner har været i stand til at omstille sig til at fouragere på marker og enge, efter at deres oprindelige føde i form af vandplanter mange steder er blevet reduceret pga. eutrofiering (Grell 1998, Vikstrøm *et al.* 2015).

Stigningen siden 1990'erne er givetvis også påvirket af 'vildtreservatpakken' med nye eller stærkt udvidede vildtreservater i fx Bøvling Fjord, Vadehavet, Odense Fjord, Agerø og Nyord, hvor flere af Fugleværnsfondens reservater ligger. Vildtreservaterne er oprettet specifikt for at beskytte rastende fugle mod menneskelige forstyrrelser forårsaget af jagt og andre rekreative aktiviteter. Reservatnetværket blev rundt regnet fordoblet både i areal og antallet af reservater i perioden 1994-2001 (Clausen *et al.* 2014), og dette har med stor sandsynlighed 'smittet af' på antallet af fugle i de af Fugleværnsfondens områder, der ligger i vildtreservater.

Selvom Fugleværnsfonden derfor ikke kan tage hele æren, er det givet, at reservaterne og deres tilstødende omgivelser er af overordentlig stor betydning for rastende trækfugle, og at der gennem årene er kommet flere fugle til i områderne. En medvirkende forklaring på de mange vandfugle i reservaterne er givetvis de egnede levesteder, som naturplejen har skabt, at der ikke dri-

ves jagt i områderne, og at den rekreative udnyttelse er planlagt under udstrakt hensyntagen til fuglelivet.

Naturplejen og naturgenopretning – hvad virker, og hvad virker ikke?

Erfaringerne med de store naturplejeprojekter på især Nyord har vist, at det kan være særdeles resursekrævende ret så ensidigt at satse på fuglearter tilknyttet de 'vedligeholdelseskrævende' naturtyper – og at man langt fra hver gang er garanteret succes i form af fremgang eller blot stabilisering af fuglebestandene, uagtet hvor stor og målrettet naturplejeindsatsen er.

Hvilke plejetiltag har så virket bedst? Særlig stor forskel har Fugleværnsfonden gjort de steder, hvor dyrket agerjord er konverteret til natur, eller hvor ødelagt natur er blevet genoprettet. Det gælder Nørreballe Nor, Bøjden Nor, Bremsbøl Sø, Saksfjed Inddæmningen og sandsynligvis også flere andre reservater. Her har ænder, gæs og vadefugle indfundet sig, hvor der tidligere var landbrugsland uden væsentlige forekomster af vandfugle.

Andre konkrete virkemidler, som Fugleværnsfonden gennem årene har haft stor succes med, har været etablering af korrekt udformede fugleøer, etablering af nye vandhuller, sjapengsarealer og generelle vandstandshævninger, vedvarende afgræsning af lysåbne naturtyper og opretholdelse af jagtfred i alle reservaterne.

Prædator kontrol, herunder særligt forskellige tiltag til at begrænse ræves adgang til reservaterne, er udført med skiftende held. Den automatiske rævespærre på Nyord har således endnu til gode at bevise sit værd, og meget tyder på, at den mest effektive måde til at begrænse rævebestandene på Nyord er den jagt, man principielt helst vil undgå finder sted i eller nær reservaterne.

Overvågningen

Trods det store antal indtastninger i DOFbasen viste det sig for flere reservater nødvendigt at indsamle data fra mange forskellige kilder i et forsøg på at opnå et samlet overblik over, hvordan de arter, som naturplejen retter sig imod, klarer sig i reservaterne. Dette er uheldigt, da overvågning, naturpleje og fuglebeskyttelse på reservaterne bør være uløseligt forbundne størrelser.

Udfordringen i de kommende år bliver derfor at finde et passende ambitionsniveau for den overvågning, der skal finde sted på reservaterne. Et minimumskrav til overvågningen må være, at man har opdateret kendskab til, hvilke arter der findes på de enkelte reservater og en overordnet viden om, hvordan deres bestande udvikler sig. Desuden skal data indsamles så regelmæssigt og afrapporteres så hurtigt, at man kan gribe ind, hvis der er behov for fx ændret plejepsiksis eller andre indgreb.

I jubilæumsåret 2016 har Fugleværnsfonden derfor sat ekstra resurser ind på at opgradere overvågningen på de reservater, hvor der mangler data for ynglende og rastende fugle. Overvågningsstrategien bliver revideret, og der er udpeget et særligt overvågningskorps og en ansvarlig kontaktperson for hvert reservat, der skal stå for indsamling af data og afrapportering til Fugleværnsfonden.

Antallet af indtastninger i DOFbasen tyder allerede nu på, at indsatsen virker, og sandsynligvis vil det med disse tiltag fremover blive lettere at besvare de spørgsmål, der presser sig allermest på: Hvordan klarer fuglene sig på reservaterne, og virker naturplejen efter hensigten?

Tak

Søren Ring, Elise Frydensberg og Martin Iversen fra Fugleværnsfonden samt Hans Ulrik Skotte Møller og Christian Ebbe Mortensen takkes for kritisk gennemlæsning og gode kommentarer til manuskriptet.

Referencer

- Amstrup, O., M. Bak & O. Thorup 2013: Ynglefugle og forvaltning på engene på Nyord 2013. – Amphi Consult.
- Andreasen, N.P. 2008: Genindvandring af Vandrefalk *Falco peregrinus* som dansk ynglefugl. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 102: 309-318.
- Andreasen, N.P. 2014: Naturovervågningsrapport Nyord enge 2014. – Vordingborg kommune, Afdeling for Land og Miljø.
- Andreasen, N.P. 2015: Vandrefalk (*Falco p. peregrinus*) i Danmark 2015. – Artskaretaker rapport for Vandrefalk i Danmark.
- BirdLife International 2004: Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. – BirdLife Conservation Series No. 12.
- Christiansen, A. 1948. Fuglelivet på Ulfshale og Nyord. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 42: 149-161.
- Clausen, P. & K.K. Clausen 2015: Notat om bestandsudvikling, udbredelse, habitatøkologi og energetiske forhold for lysbuget knortegås i Danmark med anbefalinger til en fremtidig national forvaltning. – Notat fra DCE, Aarhus Universitet.
- Clausen, P., T.E. Holm, O.R. Therkildsen, H.E. Jørgensen & R.D. Nielsen 2014: Rastende fugle i det danske reservatnetværk 1994-2010. Del 2: De enkelte reservater. – Videnskabelig rapport fra DCE nr. 132.
- Cronert, H. 2010: Strandängsfåglar längs nedre Helgeån i Kristianstads Vattenrike 2009 – med jämförelser bakåt tiden. – Anser 2: 79-94.
- DMU 2010: Den danske rødliste. – <http://redlist.dmu.dk>.
- DOF 2016: Artsbeskrivelser på hjemmesiden: <http://dofbasen.dk/ART/art.php> (21. maj 2016).
- Drachmann, J. 2004: Standardiseret fangst af ynglefugle i Dybendal, Salten Langsø Skovdistrikt 2004. – <http://www.ringmaerking.dk/files/CES-rapporter/CESdybendal04.PDF>
- Fugleværnsfonden 2011: Vejledning til naturovervågning i Fugleværnsfondens reservater 2011. – Fugleværnsfonden.
- Grell, M. 1998: Fuglenes Danmark. – Gads Forlag.
- Hansen, K. 2014: Folk & Fortællinger fra Det Tabte Land, Bind 2, Øerne. – Forlaget Bæredygtighed.
- Harboe, C. 1949: Ornithologiske iagttagelser fra Ulfshale og Nyord. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 43: 175-178.
- Heldbjerg, H. 2007: Constant Effort Site Ringmærkning ved Fugleværnsfondens reservat Ravnstrup Sø. – Arbejdsrapport fra Dansk Ornitologisk Forening.
- Meltofte, H. 1999: Tårnfalke æder også vadefugleunger. – Hjejlen 17(2): 13.
- Netflugt 2015: Oversigt over fuglearter, der er truffet i Danmark. – <http://www.netflugt.dk/dklist.php> (udtræk pr. 23. september 2015)
- Nielsen, H.H. 2015: Ynglefuglerapport Nyord Enge 2015. Resultater af overvågningen foretaget for Fugleværnsfonden. – Avifauna Consult.
- Nyegaard, T., H. Meltofte, J. Tofft & B. Grell 2014: Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 1998-2012. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 108: 1-144.
- Nyegaard, T., J.D. Larsen, N. Brandtberg & M.F. Jørgensen 2015: Overvågning af de almindelige fuglearter i Danmark 1975-2014. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Pannekoek, J. & A. van Strien 2004: TRIM 3 manual (Trends and Indices for Monitoring data). – Statistics Netherlands, Amsterdam, Netherlands www.ebcc.info/trim.html
- Pihl, S. & J.R. Fredshavn 2015: Størrelse og udvikling af fuglebestande i Danmark. Artikel 12 rapportering til Fuglebeskyttelsesdirektivet. – Videnskabelig rapport fra DCE nr. 176.
- Pihl, S., P. Clausen, I.K. Petersen, R.D. Nielsen, K. Laursen, T. Bregnballe *et al.* 2013: Fugle 2004-2011. NOVANA. – Videnskabelig rapport fra DCE nr. 49.
- Pihl, S., T.E. Holm, P. Clausen, I.K. Petersen, R.D. Nielsen, K. Laursen *et al.* 2015: Fugle 2012-2013. – Videnskabelig rapport fra DCE nr. 125.
- Søgaard, B., F. Skov, R. Ejrnæs, K.E. Nielsen, S. Pihl, P. Clausen *et al.* 2005: Kriterier for gunstig bevaringsstatus. Naturtyper og arter omfattet af EF-habitatdirektivet & fugle omfattet af EF fuglebeskyttelsesdirektivet. 3. udgave. – Faglig rapport fra DMU nr. 457.
- Thomsen, H.M., J.L. Larsen, N.P. Andreasen, O. Thorup & E. Østergaard 2012: Udpegning af egnede opsætningssteder til vandrefalkeredekasser. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Thorup, O. 2003: Truede engfugle – status for bestande og forvaltning i Danmark. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Thorup, O. 2004: Status of populations and management of Dunlin *Calidris alpina*, Ruff *Philomachus pugnax* and Black-tailed Godwit *Limosa limosa* in Denmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 98: 7-20.
- Thorup, O. & T. Bregnballe 2015: Pied Avocet conservation in Denmark – breeding conditions and proposed conservation measures. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 109: 134-144.
- Vikstrøm, T., T. Nyegaard, M. Fenger, N. Brandtberg & H. Thomsen 2015: Status og udviklingstendenser for Danmarks internationalt vigtige fugleområder (IBA'er). – Dansk Ornitologisk Forening.
- Voříšek, P., F. Jiguet, A. van Strien, J. Škorpilová, A. Křiváková & R. D. Gregory 2010: Trends in abundance and biomass of widespread European farmland birds: how much have we lost? – BOU Proceedings – Lowland Farmland Birds III, British Ornithologists' Union.

Appendiks 1: <http://dof.dk/doft/2016/3.appendiks1>

Appendiks 2: <http://dof.dk/doft/2016/3.appendiks2>

Appendiks 3: <http://dof.dk/doft/2016/3.appendiks3>

Ej blot til fugl

ALLAN GUDIO NIELSEN, NATURVEJLEDER I FUGLEVÆRNSFONDEN

At Fugleværnsfonden har ret godt styr på hvilke fugle, som yngler eller raster på reservaterne, overrasker nok ikke læseren. Det ser også rimeligt ud, når det gælder vores kendskab til botanikken. Og så ved vi også en hel del om hvilke padder og krybdyr, der findes på reservaterne. Men så begynder det også at blive småt med viden om, hvad der ellers findes derude på de 21 reservater af insekter, edderkopper, fisk, svampe mv. I hvert fald indtil for nylig. For i flere af vores reservater har vi faktisk fået et ret godt overblik over biodiversiteten de seneste par år. Det kan vi bl.a. takke en lang række natur eksperter for, som har deltaget i Fugleværnsfondens såkaldte bioblitz. En bioblitz er et øjebliksbillede, hvor man på kort tid forsøger at få overblik over biodiversiteten på en lokalitet. Her undersøges et område i løbet af 24 timer af dygtige naturhistorikere, som hver har sit speciale inden for fx mosser, vandbiller og guldsmede. Det kommer der som regel en masse interessante fund ud af.

Siden 2013 har Fugleværnsfonden afholdt i alt syv bioblitz på reservaterne: Vaserne og Hyllekrog i 2013,

Sølsted Mose og Stubbe Sø i 2014 og Bøjden Nor, Gulstav Mose og Stormengene i 2015. På disse bioblitz er der registreret over 3000 arter, hvoraf mange er nye bekendtskaber for os. I denne artikel vil vi tage på en lille rundtur til de syv reservater og se nærmere på nogle af de spændende fund, der er gjort i forbindelse med de afholdte bioblitz.

Vaserne

På Fugleværnsfondens første bioblitz i Vaserne i 2013 blev der i løbet af et døgn fundet over 700 arter. Med næsten 1500 registrerede arter fra Vaserne på hjemmesiden www.fugleognatur.dk er der nok af spændende arter at berette om fra Vasernes mosaik af ellesump, tørvegrave, overdrev og indslag af gammel naturskov. Særligt tørvegravene er kendt for at huse sjældne arter. Lys skivevandkalv *Graphoderus bilineatus* er en smuk bille, som desværre gennem mange år har været i stærk tilbagegang i det meste af Europa. Lys skivevandkalv er

Stemmingsbillede fra bioblitzten ved Gulstav Mose. Foto: Allan Gudio Nielsen.

på EU-Habitatdirektivets Bilag II og IV, hvilket betyder, at arten kræver streng beskyttelse, ikke kun i Habitatområderne, men i hele dens udbredelsesområde. I Vaserne er den fundet i flere af tørvegravene, senest på bioblitzten i 2013. Den meget lille sumpvindelsnegl *Vertigo moulinsiana* er en anden sjælden og beskyttelseskrævende art fra tørvegravene. Anderledes synlig er den meget store edderkop, *Dolomedes plantarius*, som er vores største edderkop. *Dolomedes* fanger sit bytte både på og under vandoverfladen. I flere lande kaldes arten for fiskende edderkop, da den er i stand til at fange mindre fisk.

Hyllekrog

Med sin sydlige, relativt tørre og solrige placering i Østersøen er den seks kilometer lange sandodde et spændende sted at lede efter varmekrævende og normalt sydligt udbredte arter. Især i varme somre med sydøstlige vinde kan der findes interessante tilflyvende gæster. Et eksempel er den smukke, men berygtede coloradobille *Leptinotarsa decemlineata*, som ses med års mellemrum på Hyllekrog. Derudover er der fundet orange *Colias croseus* og gul høsommerfugl *Colias hyale* og den lille kolibrilignende natsværmer, duehale *Macroglossa stellatarum*, som ses næsten hver sommer. På

stien ud til fyrtårnet støder man jævnligt på larven af snerresværmer *Hyles gallii*, som lever af de mange velduftende gul snerre *Galium verum*, der vokser på Hyllekrog. Det varme og tørre landskab giver også plads til varmekrævende græshoppearter, og både cikadegræshoppe *Metrioptera roeseli* og vortebider *Decticus verrucivorus* er endog meget almindelige på tangen. Få steder i Danmark kan man opleve en så fantastisk græshoppekoncert som på Hyllekrog. Om foråret høres grønbroget tudse *Pseudepidalea viridis* som yngler på tangen, og i havet ses ofte både spættet sæl og gråsæl. Botanisk er Hyllekrog-tangen særdeles interessant med arter som klæbrig limurt *Silene viscosa*, sandfrøstjerne *Thalictrum minus* ssp. *arenarium*, strandmandstro *Eryngium maritimum*, vild selleri *Apium graveolens*, firkløft *Cotula coronopifolia*, bugtet frøstjerne *Thalictrum minus* ssp. *minus* og agerkohvede *Melampyrum arvense*.

Sølsted Mose

Sølsted Mose kan prale af en lang række sjældne arter, hvoraf flere her i landet kun er kendt fra Sølsted Mose og ganske få andre steder. Af helt nye fund kan nævnes blåhatbuk *Agapanthia intermedia*, som blev fundet i mosen i 2014 som en ny art for landet. Botanisk huser

Takket være flere nye vandhuller er grønbroget tudse i fremgang på Hyllekrog. Foto: Allan Gudio Nielsen.

mosen landets største bestand af den sjældne mos-gøgeurt *Dactylorhiza majalis* ssp. *sphagnicola*, som er en underart af maj-gøgeurt. Bestanden er i flot fremgang i mosen bl.a. takket være den lokale arbejdsgruppe, som ved høslæt og mindre indhegninger har formået at få bestanden til at vokse år efter år. Desuden samarbejder Fugleværnsfonden med en nabo til mosen, på hvis arealer den smukke orkidé også vokser. Mosens absolut største sjældenhed er dog fisken dyndsmerling *Misgurnus fossilis*, hvis eneste sikre kendte levested i Danmark er denne mose. Der er for nylig fundet DNA-spor på et par andre lokaliteter i Sønderjylland, men der er endnu ikke fundet levende fisk.

Stubbe Sø

Kokasser og hestepærer er livsvigtige for en særlig gruppe af insekter, som nu om dage desværre har trange kår i den danske natur: møgbillerne Aphodiinae. Ved Stubbe Sø har man i en lang årrække haft græssende køer på det åbne overdrev. Den permanente græsning er vigtig for skarnbasser *Geotrupes* spp. og andre møgdyr. Ét år uden kokasser, og så er der ingen eller kun ganske få møgbiller. En anden årsag til nedgangen er, at konventionelle køer behandles med ormemedler, og det gør kokasserne totalt uspiselige og direkte giftige for insekter. Desuden bliver de fleste kreaturer først slup-

pet løs i naturen i maj, og det er alt for sent for mange møgbiller, som allerede kommer frem i april. Ved Stubbe Sø findes flere sjældne møgdyr, bl.a. den prægtige overdrevsskarnbasse *Geotrupes stercorarius*. Der lever også spændende arter ovenpå selve kokasserne. Ved Stubbe Sø kan man bl.a. opleve den sjældne og rødlistede stor gødningsrovflue *Asilus crabroniformis*, som ofte bruger tørre kokasser som base for sin jagt på de mange fluer, der altid er at finde nær kokassen. Den smukke hvepseedderkop *Argiope bruennichi* og labyrintedderkop *Agelena labyrinthica* er to spindlere, man næsten ikke kan undgå at bemærke, når man besøger reservatet en sommerdag. Selve Stubbe Sø blev ikke undersøgt i forbindelse med bioblitzten, men i et vandhul blev der fundet flere eksemplarer af den relativt sjældne stavtæge *Ranatra linearis*.

Bøjden Nor

Ved Bøjden Nor er der igennem et EU LIFE-projektet gjort en særlig indsats for at fremme bestanden af strandtudse *Epidalea calamita*. Tidligere ynglede strandtudserne kun i et lille antal i 2-3 vandhuller ved Bøjden Nor, men arten er nærmest eksploderet i antal efter etableringen af de nye vandhuller. Flere af vandhullerne udtørre om sommeren, hvormed etablering af fisk undgås og dermed ikke udgør en trussel for strandtudsernes overle-

Orkideen majgøgeurt findes på flere af Fugleværnsfondens reservater. Foto: Allan Gudio Nielsen.

velsmuligheder. Ikke kun strandtudserne har taget vel imod vandhullerne. På bioblitzten i juni 2015 blev der fundet mange spændende vandinsekter, og især den spøjse kugleløber *Omophron limbatum* vakte glæde. Liden vortemælk *Euphorbia exigua* og firkløft *Cotula coronopifolia* var to nye og spændende botaniske fund på dagen. Begge arter er relativt sjældne i Danmark. I 2010 erhvervede Fugleværnsfonden yderligere 25 ha traditionelt drevet landbrugsjord, som grænsede op til reservatet. I de kommende år vil dette område blive omdannet til overdrev, og det bliver derfor særdeles spændende at afholde en bioblitz om 5-10 år for at registrere udviklingen af biodiversiteten netop her.

Gulstav Mose

Bioblitzten ved Gulstav Mose i august 2015 vil sent blive glemt af de mange naturekspertes og almindelige besøgende, som deltog i det spændende døgn på Langelands sydspids. Mens Hvepsevågerne trak lavt over deltagerne, blev der gjort en lang række meget interessante fund. Botanisk er området godt undersøgt, men sjældne arter som hvas avneknippe *Cladium mariscus*, spinkel vandaks *Potamogeton pusillus*, strand-loppeurt *Pulicaria dysenterica* og smalfliget brandbæger *Senecio erucifolius* er aldrig et kedeligt bekendtskab – med mindre man kommer alt for tæt på den knivskarpe hvas

Den store græshoppe, vortebideren trives godt på Hyllekrog. Her en hun som har sat sig godt til rette i toppen af en sankthansurt. Foto: Allan Gudio Nielsen.

avneknippe. I maj farver tusindvis af maj-gøgeurt engen lilla. Hele 10725 for at være hel præcis! I vandhullerne omkring Gulstav Mose blev der i løbet af dagen fundet en håndfuld meget sjældne vandbiller, bl.a. *Hydrovatus cuspidatus*, *Enochrus halophilus* og *Limnoxenus niger*. Men dagens største overraskelse var uden tvivl en stor ynglebestand af sydlig kobbervandnymfe *Lestes barbarus*, hvilket er første ynglefund i Danmark. Stor- og lille vandsalamander *Triturus cristatus* og *Lissotriton vulgaris*, springfrø *Rana dalmatina*, grøn frø *Pelophylax esculentus* og spidssnudet frø *Rana arvalis* yngler også i mængder i mosen.

Stormengene

Stormengene strækker sig fra vade over sandmarsk til klithede. Med sølle 43 indtastede arter på www.fugleog-natur.dk, heraf hovedparten fugle, var det småt med viden om hvilke dyr og til dels planter, der lever på Stormengene. Efter den vellykkede bioblitz i 2015 var der føjet 450 nye arter til listen. Sandkakerlak *Capraieillus panzeri*, kompostskyggebille *Alphitophagus bifasciatus* og løbebillerne, lyngløber *Carabus arvensis* og slikløber *Dicheirotichus gustavii* var nogle af dagens mere spændende insektfund. Botanisk er Stormengene også interessante. I september farves store dele af Stormengene lyseblå af klokke-ensian *Gentiana pneumonanthe*. Fin bunke *Deschampsia setacea*, mangestænglet sumpstrå *Eleocharis multicaulis*, stilkløs kilebæger *Atriplex portulacoides* og klitlimurt *Silene otites* er nogle af de mere sjældne arter, som også trives på Stormengene.

Bioblitz giver øget opmærksomhed

Fugleværnsfonden vil i årene fremover fortsætte med at afholde bioblitz på reservaterne. Ikke alene får vi en masse ny viden om biodiversiteten på reservaterne, men de afholdte bioblitz fremmer også interessen for Fugleværnsfondens arbejde blandt landets naturinteresserede. Efter hver bioblitz kan man således se et klart stigende antal nye observationer fra reservaterne på hjemmesiden www.fugleognatur.dk. Tydeligvis er det brugerne af denne hjemmeside, som efterfølgende besøger områderne flittigt og føjer nye og spændende observationer til listen over fund i reservaterne. Også landets grønne foreninger lægger vejen forbi. Dansk Entomologisk Forening lavede således en ekskursion til Sølsted Mose året efter bioblitzten i 2014 og fandt bl.a. to meget sjældne biller for landet, skulderpletlet glansløber *Bembidion humerale* og snudebillen *Coeliastes lamii*. Flere spændende fund vil helt sikkert følge i årene fremover, og vores viden om biodiversiteten på reservaterne vil vokse.

Formidling på reservaterne

AF ALLAN GUDIO NIELSEN, NATURVEJLEDER I FUGLEVÆRNSFONDEN

At spærre spændende naturområder af for nysgerrige for at beskytte fuglelivet er ikke vejen frem, hvis man vil have folk til at interessere sig for fuglene og naturen og nære et ønske om at beskytte den. De skal tværtimod ud og opleve det selv – vel og mærke på fuglenes og naturens præmisser. Dette gøres ved en gennemtænkt adgangsregulering, således at fuglene forstyrres mindst muligt, men på samme tid giver publikum rigtig gode oplevelsesmuligheder. Det er i grove træk filosofien bag Fugleværnsfondens formidling på reservaterne.

Det var først i 1988, at fonden for alvor tog fat på at åbne reservaterne for det brede publikum og gjorde formidlingen til et sideordnet formål med arbejdet i Fugleværnsfondens. Året efter kom der virkelig gang i den indirekte formidling på reservaterne. Med en millionbevilling fra Aage V. Jensens Fonde blev der i årene efter opført fire store fugletårne og tre store fugleskjul, der blev anlagt stier og p-pladser, sat skilte op og udarbejdet reservatfoldere, informations- og fugleplancher til tårne og skjul.

I 1989 var det vigtigt for fonden, at den indirekte formidling ikke måtte være prangende. Plancher, kortborde, foldere og anden information blev trykt i sort/hvid og ofte på billigt og meget kornet genbrugspapir.

Helt som i 80ernes tidsånd. Filosofien bag formidlingen var, at den ikke måtte tage fokus fra fugleoplevelsen, og at bidragsyderne ikke måtte få den opfattelse, at fonden ødslede med pengene. Målgruppen for formidlingen var ikke de mest aktive fuglekikkere, som 'kan selv', men ganske almindelige danskere med en almen interesse for natur og fugle. Målgruppen er den samme i dag, men den sort/hvide og noget trist udseende formidling er heldigvis blevet udskiftet med noget mere tidssvarende.

Bevillingen fra Aage V. Jensens Fonde betød, at Fugleværnsfondens i 1989 pludselig blev synlig i det danske landskab, og det blev tydeligt for fonden, at der var behov for en fremadrettet formidling på reservaterne, både den indirekte i form af foldere, plancher og publikumsfaciliteter og den direkte i form af guidede ture. Samme år blev fondens første naturvejleder derfor ansat via løntilskud fra Friluftsrådet. Der var fra start fokus på, at naturvejlederens rolle ikke kun var bag skrivebordet, men at det var vigtigt at møde publikum ude i reservaterne. Efterhånden som antallet af reservater voksede, blev de nystartede frivillige arbejdsgrupper mere og mere involveret i den direkte formidling, og antallet af ture på reservaterne har været støt stigende i

Skoleklasse i felten med Fugleværnsfondens naturvejleder Allan Gudio Nielsen. Foto: Allan Gudio Nielsen.

mange år. Arbejdsgrupperne står nu for over halvdelen af turene på reservaterne (se artiklen om Fugleværnsfondens arbejdsgrupper).

De mange ture på reservaterne

Dansk Ornitologisk Forening og Fugleværnsfonden afholder tilsammen ca. 600 årlige fugleture herhjemme. Med ca. 100 årlige ture på reservaterne står Fugleværnsfonden således for hver sjette fugletur i DOFs medlemsblad *Fugle og Natur*. Medlemmerne har hermed gode muligheder for at lære reservaterne godt at kende. Turene henvender sig dog langt fra kun til DOFs medlemmer. Fugleværnsfonden udgiver hvert år en folder, hvor alle årets ture på reservaterne er samlet. Folderen kan findes på reservaterne, i Naturbutikken, lokale turistkontorer, biblioteker m.m. Turene rammer dermed et meget bredt publikum, og deltagerantallet er ofte højt med et gennemsnit de sidste 15 år på 35 på naturvejlederens ture.

Bladrer man folderen igennem, vil man hurtigt bemærke, at der er stor variation på turene i reservaterne. Der er 'klassikerne' som fx arbejdsgruppens månedlige fugletælleture ved Gundsømagle Sø, der har været fast på turprogrammet i mere end 25 år. Åbent hus-arrangementerne er et andet tilbud, som ligeledes har været fast på programmet i mange år. Åbent hus-arrangementerne startede oprindeligt i fugletårnet på Nyord Enge med en månedlig bemanding i fugletårnet. Ideen har siden spredt sig til andre arbejdsgrupper, og der er nu

fast åbent hus i fugletårnet ved Gulstav Mose og Nivå Bugt Strandenge. I Vaserne og ved Ravnstrup Sø har der i en lang årrække hvert forår været ugentlige fuglestemture. Turene er særdeles velbesøgte og trækker ofte over 50 deltagere.

Igennem årene er der også blevet plads til nye typer ture. Et eksempel er de såkaldte 'kun for bedsteforældre og børnebørn'-ture, hvor der er adgang forbudt for forældre. Hvepsevågens Dag ved Hyllekrog er et andet tilbud, som henvender sig til både feltornitologer og almindelige fuglekikkere, og som desuden har fungeret som uofficiel landskamp i hvepsevågetræk mod Sverige/Falsterbo. Stillingen er pt uafgjort!

Bioblitz er det nyeste skud på stammen. Her undersøger et hold natureksperter et reservats biodiversitet over 24 timer i selskab med helt almindelige naturinteresserede, som gerne vil lære mere om den danske natur. Læs mere om bioblitz i artiklen 'Ej blot til fugl'.

Adopter et reservat

Udover de officielle ture bliver der hvert år afholdt en del ture for private og skoleklasser i reservaterne. I 2003 startede projektet 'Adopter et reservat'. Lokale skoleklasser nær reservaterne blev inviteret til at deltage aktivt i naturplejen og naturovervågningen i reservatet. Ikke kun som en enkelt sjov og lærerig dag med naturvejlederen, men som en tilbagevendende aktivitet mindst fire gange om året og med et krav om, at klassen skal

Tre seje piger, der allerede har erfaringer med praktisk naturpleje fra klassens adoption af reservatet ved Ravnstrup Sø. Foto: Allan Gudio Nielsen.

binde sig for en længere årrække. Hermed oplever eleverne ansvarlighed og tilknytning til et stykke natur i deres nærområde. Flere klasser har således været tilknyttet projektet siden børnehaveklassen og frem til 7.-8. klasse. I den periode lærer de reservatet grundigt at kende, og der er aldrig brok eller sure miner, når dagens program fremlægges. Adoptivklasserne har bl.a. lært at slå med le, bygget skægmejsere, bygget insekt-hoteller og registreret hvilke arter, der har bosat sig, optaget fuglestemmer med professionelt udstyr og meget, meget mere.

Flere af de aktiviteter, som adoptivklasserne igennem årene har udført i reservaterne, har inspireret de lokale frivillige arbejdsgrupper. Et eksempel er de såkaldte snogehøje, som er store 'kompostbunker', hvor der dannes varme fra nedbrydningen af plantedele. Her kan snogene godt lide at lægge æg, og undertiden kan man opleve, at snoge også overvintrer i snogehøjen. Det var en adoptivklasse ved Gundsømagle Sø, der anlagde den første snogehøj, som siden er blevet kopieret af adoptivklasser og arbejdsgrupper på mange af de andre reservater. De første kunstige skægmejsere på reservaterne blev ligeledes bygget af en adoptivklasse ved Ravnstrup Sø.

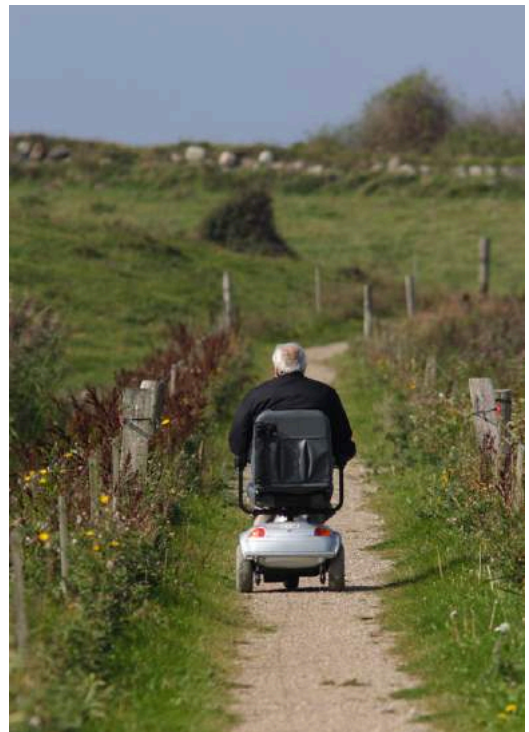
Fugle For Folket

I 2003 blev Fugleværnsfonden begunstiget af endnu en stor milliondonation fra Åge V. Jensens Fonde til formidling på reservaterne. Hermed tog formidlingen endnu et stort skridt fremad. Projektet blev meget rammende kaldt 'Fugle For Folket', og formålet med formidlingen var at give publikum endnu bedre adgang til reservaterne, vel og mærke som altid på fuglenes præmisser. I løbet af de næste seks år var der livlig aktivitet på reservaterne, hvor der bl.a. blev opført seks nye skjul og fugletårne med handicapfaciliteter. Der blev sat nye skilte op og etableret nye trampestier, p-pladser og gangbroer, ligesom der blev opsat borde/bænkesæt og shelters, udgivet nye foldere og foretaget formidling i børnehøjde mv.

Ved Tryggelev Nor, Bøjden Nor, Nyord Enge og Søgård Mose blev der via donationen mulighed for, at også handicappede, gangbesværede og børnefamilier med klappvogn kunne opleve fuglene på nært hold. Ved ovennævnte reservater er der også anlagt stier, som snor sig gennem landskabet, så kørestolsbrugere ubesværet kan nå frem til skjul og tårne. Ved Tryggelev Nor blev den oprindelige sti ud til fugleskulet udvidet og ombygget i 2005, så kørestolsbrugere kan nyde den flotte

Vignet fra folderen "Vaserne, sommer".
Tegning: Carl Christian Tofte.

På flere af reservaterne er der adgang for kørestolsbrugere.
Foto: Allan Gudio Nielsen.

Hvepsevågens Dag 2010 ved basis af Hyllekrog. Foto: Allan Gudio Nielsen.

udsigt over noret. Også børnefamilier har glæde af det nye skjul, hvor selv de yngste besøgende kan nå op og kikke ud.

I England og Sverige har man en lang tradition for at lede publikum ud til svært tilgængelige naturområder via såkaldte 'boardwalks' – gangbroer. Herhjemme er især gangbroen ved Han Vejle i Vejlerne kendt for sine Skægmejsere og mange andre nære naturoplevelser. I forbindelse med Fugle For Folket-projektet blev der opført en gangbro ved Gundsømagle Sø, hvor den som en slange snor sig 300 meter igennem rørskov. Som besøgende får man hurtigt fornemmelsen af at blive væk, når man træder ud på gangbroen. Også gangbroen ved Ravnstrup Sø er bygget efter dette princip. Dog ledes man ikke her igennem rørskov, men tæt elle- og pile-sump, hvilket bestemt ikke gør oplevelsen mindre interessant. Ved Ravnstrup Sø lever en stor bestand af vandspidsmus, og der findes vel ingen andre steder i landet, hvor man kan komme så tæt på de normalt meget sky dyr som her.

Formidling i børnehøjde

Som nævnt tidligere, forsøger Fugleværnsfonden at ramme bredt med sin formidling. De klassiske fugleplancher findes på alle reservaterne, men de henvender

sig sjældent til børnefamilier. Da formidlingsbygningen i Vaserne blev opført i 2001, blev formidlingen også rettet mod de yngste gæster, således at formidlingen blev delt i to niveauer. Der er fakta for den naturinteresserede, der besøger reservatet alene, men plancherne henvender sig også til børnefamilier, hvor der er lagt op til en dialog mellem børn og forældre. Fælles for begge niveauer er, at de pirrer til nysgerrigheden og opfordrer gæsterne til selv at gå på opdagelse. Det er ikke kun plancherne i Vaserne og flere af de andre reservater, som henvender sig til børnefamilier og andre som har lyst til selv at gå på opdagelse i naturen. Også reservatfolderne er udformet på denne måde.

Ved Ravnstrup Sø er der opført et stort shelter, som kan rumme en hel skoleklasse på tur. Shelteret er desuden et godt samlingssted for den lokale adoptivklasse, når klassen er på besøg i reservatet. Ravnstrup Sø huser desuden hele to Naturbaser; små træbygninger, hvor skoleklasser kan låne feltgrej. Også Vaserne er forsynet med en Naturbase, og begge reservater har bålhuse med plads til en hel skoleklasse. Der er desuden anlagt bålpladser på en lang række af reservaterne.

Tivolisering af naturen?

"Tivolisering af naturen" er der sikkert nogen, der tænker;

et udtryk man som naturformidler indimellem støder på, når der etableres gangbroer i rørskoven, planeres stier til kørestolsbrugere eller anlægges fugleøer nær fugleskjul, så den besøgende ikke behøver medbringe teleskop. Det er en svær balance, hvor vi på den ene side gerne vil bevare så meget autenticitet som muligt, men også give besøgende – og fuglene – gode vilkår. Som nævnt i indledningen er reservaterne først og fremmest fristeder for fuglene, men med en gennemtænkt formidling kan der også anlægges publikumsfaciliteter og foretages guidede ture i reservaterne, uden at fuglene og naturen lider overlast – og som bidrager til en større forståelse og beskyttelse af naturen og en lyst til at komme igen.

Et eksempel er gangbroen i rørskoven ved Gundsømagle Sø. Rørskoven her er Østdanmarks største, og gangbroen berører kun en ganske lille del af fuglelivet; arter som Rørsanger, Sivsanger og Skægmejsje næppe overhovedet. De yngler i hvert fald alle lige op og ned af gangbroen, hvor der dagligt færdes mennesker. Man kan sagtens få fine oplevelser af Skægmejsjerne og de andre rørskovsfugle gennem sit medbragte teleskop fra Vesttårnet ved Gundsømagle Sø, og det skal der natur-

ligvis også være plads til. Men at opleve de smukke fugle på en meters afstand i en flere meter høj og brusende rørskov, hvor man normalt sjældent eller aldrig færdes, er for de fleste en anderledes naturoplevelse end at stå 50 m væk i et fugletårn.

Fugleværnsfonden er ikke færdig med at udvikle formidlingen. I foråret 2016 står vores første 'fuglefotoskjul' færdig i Vaserne. Skjulet er forsynet med såkaldte envejsruder, hvor den besøgende kan nyde fuglene på tæt hold, uden at fuglene kan se den besøgende. Ofte kommer fuglene så tæt på skjulet, at en håndkikkert ikke er nødvendig. Der planlægges flere sådanne skjul på reservaterne.

En stor drøm for Fugleværnsfonden er et byreservat i en af vore større byer. Inspirationen til et byreservat stammer fra England, hvor især den store engelske fuglebeskyttelsesorganisation, RSPB med held har formået at oprette byreservater med spændende fugleformidling og mange fugle. En af Englands største havternekolonier kan fx nydes på nært hold i RSPB's nye byreservat midt i Middlesbrough. Der er andre spændende formidlingstiltag på tegnebrættet, og vi glæder os til i årene fremover at byde publikum velkommen til vores reservater.

Adoptivklassen ved Tryggelev Nor med færdig skægmejsjerede. Foto: Allan Gudio Nielsen.

Gangbroen gennem rørskoven ved Gundsømagle Sø. Foto: Allan Gudio Nielsen.

Fugleværnsfonden som pionér

LEIF SKOV, ADVOKAT, BESTYRELSESFORMAND FOR AAGE V. JENSEN NATURFOND

Med oprettelsen af Fugleværnsfonden opstod i Danmark nye måder at kombinere beskyttelse af naturen med offentlig adgang, understøttet af interessante anlæg, spændende formidling og lokalt engagement. De mange tiltag har over årene skabt løbende opmærksomhed og har givet fonden en goodwill, der ligger langt ud over, hvad man kan forvente af en fond af den størrelse. Bag succesen ligger historien om vigtige erfaringer og indsigt, som blev forvandlet til handling. Og her ligger kimen til at forstå Fugleværnsfondens pionerfærd.

De første tanker om en dansk fugleværnsfond

Ved et møde i DOF i København den 11. marts 1958 holdt daværende overfører O. Fabricius, Vallø, som ved DOF's 50-års jubilæum i 1956 var blevet udpeget til æresmedlem, et foredrag med titlen "Fuglefredning – et fuglefredningsfond?" Fabricius startede talen, der fyldte godt 16 maskinskrevne sider, med at konstatere, at den

statslig drevne Jagtfond, som i 1930erne og 1940erne især havde købt det store Hanstholmreservat (3200 ha) og urfuglehederne (770 ha) syd for Holstebro, på grund af statens sparekrav ikke længere havde midler til gennem erhvervelse at sikre vildtreservater og fuglefristeder.

Fabricius, der dengang som Reservatrådets formand havde haft ansvaret for oprettelse af danske vildtreservater siden 1931, påpegede derefter, at det var vigtigere end nogensinde at sikre tilstrækkeligt store og sammenhængende arealer samt at have styr på udviklingen i områdernes naturforhold. Det sidste havde aldrig været muligt med vildtreservatbekendtgørelserne alene, da der i disse kun var hjemmel til at regulere jagt og færdsel. Han beskrev også, at der i naturbeskyttelsesloven siden 1937 var hjemmel til ved fredning at sikre staten eller kommunen ejendomsretten til et område. Men muligheden var sjældent brugt og havde indtil da aldrig ført til erhvervelse af fuglesteder, kun sikret publikum p-pladser og adgang.

Etableringen af fugletårne, gangbroer og informationsfaciliteter ved Gundsømagle sø i 1992 blev indledningen til et frugtbart samarbejde mellem Fugleværnsfonden og Aage V. Jensens Fonde. Foto: Fugleværnsfonden.

Fabricius lagde i sin argumentation for en privat fond vægt på, at de pågældende arealer af særlig ornitologisk interesse skulle "erhverves ikke af staten, som ikke altid er lige pålidelig, men af et privat organ, f.eks. et fuglefredningsfonds bestyrelse, hvor der er sikkerhed for, at de videnskabelige hensyn altid vil være de afgørende."

Fabricius henviste i sit indlæg til Vest Stadil Fjord, som han havde hørt ved sidste ejerskifte blev handlet til 65 000 kr. For dette beløb kunne man have erhvervet 2000 tønder land (ca. 1000 ha) og "dermed sikret en meget værdifuld fuglelokalitet ud i fremtiden." Syntes man dette beløb var stort, henviste han til Sverige, hvor man havde indsamlet 180 000 kr. alene til købet af Lille Karlsø, ligesom andre arealer var købt og en indsamling i gang til en Naturfredningsfond. Også erfaringerne fra England brugte han i sin argumentation.

Som et yderligere eksempel på hvad midlerne fra en sådan fond kunne benyttes til, henviste han til Vejlerne, hvor der dengang for nylig var indgået aftale med ejerne om en erstatningsfri fredning, som man var i gang med at søge pålagt servitut som videnskabeligt reservat.

Men for at kunne gennemføre beskyttelsen af ynglesåvel som trækfuglene i Vejlerne, manglede der efter hans opfattelse nogle nødvendige tiltag, der kostede en del penge fx begrænsning af jagten på visse områder

eller for visse arter eller eventuelt leje af jagten for en begrænset periode eller eventuelt for visse arter. Derfor sagde han i sin tale også: "Den sikreste og bedste og efter min tro eneste mulighed for at få denne sag bragt helt i orden er tilskud fra et fuglefredningsfond."

Under den efterfølgende diskussion gav både DOFs daværende formand, skovrider Vagn Holstein, og professor Ragnar Spärck, der som zoolog var udpeget til både Naturfredningsrådet og Reservatrådet og desuden var medlem af DOF, sammen med flere andre udtryk for betænkeligheder. En skuffet Fabricius måtte konstatere, at der ikke var den forventede begejstring for hans forslag. De samme nedslående reaktioner oplevede Fabricius, da han senere i foråret holdt det samme foredrag i Odense og i Århus. En mulig årsag hertil var, at hans forslag indebar, at fonden bl.a. skulle finansieres ved et forhøjet medlemskontingent.

I tilbageblik er det nærliggende at konkludere, at Fabricius havde set rigtigt, når han så behovet for en privat fuglefredningsfond. Forslaget var formentlig for dårligt forberedt og for utraditionelt for den daværende bestyrelse og medlemmerne i DOF. Men Fabricius havde dog opnået at gøre opmærksom på et alvorligt problem og dermed startet en stigende erkendelse af, at staten ikke alene var i stand til at sikre Danmarks vigtige naturområder.

Agerøreservatet med Stenklip-
perne på Mors er et af Fugle-
værnsfondens internationalt
vigtige reservater med mange
ynglende såvel som rastende
kystfugle. Foto: Kurt Gabs.

Fugleværnsfondens stiftelse

Otte år senere, i 1966 besluttede en gruppe fra DOFs bestyrelse bestående af læge Lorenz Ferdinand, overlæge Erik Halkier, redaktør Torben Meyer og kontorchef i Finansministeriet, cand. jur. Thorvald Frølich, sig for at genoptage Fabricius' idé. De fik tilslutning i bestyrelsen, der i 1960 var blevet udvidet fra syv til 15 personer, til at indkalde til en ekstraordinær generalforsamling den 11. oktober 1966, hvor eneste punkt på dagsordenen var "Behandling af forslaget til love for Fonden til værn af Danske Fuglelokaliteter."

Frølich havde udformet fondens love, som generalforsamlingen enstemmigt vedtog. Fonden var ifølge lovene ikke noget selvstændigt retssubjekt, men skulle fungere som en selvstændig afdeling med egen bestyrelse indenfor DOF. Det fremgik imidlertid af lovene, at hvis bestyrelsen i DOF fandt det mere hensigtsmæssigt, kunne den beslutte, at fonden blev omdannet til et selvstændigt retssubjekt med samme formål. Det skete i 2006, hvor Fugleværnsfonden blev omdannet til en almenyttig, erhvervsdrivende fond.

Fugleværnsfondens vanskelige start

Der gik flere år fra Fugleværnsfondens start, indtil fon-

den havde indsamlet midler nok til at kunne købe sin første ejendom. Som Lorenz Ferdinand skrev i sin erindringsbog *Natur, Fugle og Fuglefolk* (1993), var "bestyrelsens opgave de første 10 år at indsamle penge blandt medlemmerne. Det vanskeligste var at skaffe de første 100 000 kr.". Det tog ca. 4 år at samle dette beløb, der i 1970 var tilstrækkeligt til at købe den første strandengsparcel, som lå på Nyord ved Møn. Men herefter gik det hurtigere, godt hjulpet på vej af bestyrelsens indsats gennem et veludviklet PR-arbejde for at skaffe midler, der ikke alene kom fra medlemmerne af DOF.

Kreativiteten var betydelig

Efter Lorenz Ferdinands overtagelse af formandsposten i Fugleværnsfondens bestyrelse i 1970 kom der ekstra dynamik i kampagnen for at indsamle bidrag til fonden. Allerede i 1969 havde Ferdinand i DOF fået startet et nyt, ekstra medlemsblad, *Fugleværn*, som derefter i en årrække profilerede fuglebeskyttelsen og ikke mindst Fugleværnsfondens arbejde og medvirkede til, at mængden af frivillige og de økonomiske bidrag til fonden steg.

Ferdinand havde desuden fra sit arbejde i Natur og Ungdom samt DOFs feltornitologiske udvalg fået betydelig indsigt i, hvordan man aktiverer frivillige i koordi-

Klyden yngler på flere af Fugleværnsfondens reservater. Foto: John Larsen.

nerede arbejdsopgaver i felten. Således fik han omkring de enkelte af Fugleværnsfondens reservater organiseret et net af frivillige medlemmer, der lagde mange arbejdstimer på de forskellige naturarealer og derved begrænsede driftsudgifterne.

Fra udlandet havde Ferdinand og andre i Fugleværnsfondens bestyrelse desuden erfaring med, hvordan man ved fuglefristeder kunne udbygge faciliteter som fx boardwalks og fugletårne. Så på det område fik Fugleværnsfonden straks en pionérrolle her i landet. Hertil kom videreførelsen af DOFs mangeårige erfaring med at få folk ud i naturen til offentlige arrangementer, guidede ture osv. Fugleværnsfondens ejendomme blev således allerede i de første år ikke bare fuglereservater, men også rekreative områder for befolkningen.

En væsentlig årsag til Fugleværnsfondens succes var den nævnte etablering af frivillige, lokale arbejdsgrupper. Arbejdsgrupperne havde – og har det fortsat i dag – mange vigtige opgaver som bl.a. dagligt tilsyn, målrettet naturpleje, fugletællinger, samt ansvar for avishistorier og guidede ture (se artiklen om Fugleværnsfondens arbejdsgrupper). Det bør nok heller ikke undervurderes, hvilken betydning en sådan lokal forankring har for naboer og myndigheder.

Fugleværnsfonden som pionér

I 1989 donerede Aage V. Jensens Fonde et beløb på 2,5 mio. kroner til Fugleværnsfonden. Donationen skulle i de følgende år bruges til at gennemføre en handlingsplan. Denne plan indebar bl.a., at Fugleværnsfonden på en række af fondens reservater skulle opføre nye fugletårne, observationsskjul, gangstier og gangbroer og herved – under hensynstagen til naturværdierne – give besøgende betydeligt bedre adgang til disse naturområder.

De erfaringer og den ekspertise, som Fugleværnsfonden her opnåede og velvilligt har stillet til disposition for andre, har siden dannet skole for tilsvarende anlæg på såvel offentlige som private naturarealer – herunder også ejendomme under Aage V. Jensens Fonde. Fugleværnsfonden og Aage V. Jensens Fonde har faktisk i et par årtier haft et parallelt forløb med opkøb af naturjendomme, sikring og udvikling af naturværdier samt etablering af offentlig adgang til store naturoplevelser.

De mange initiativer til opbygning, indretning, formidling og drift af områderne har været til stor gensidig inspiration.

Frivillige bag den evidensbaserede naturforvaltning

Fugleværnsfonden har også virket som pionér på et an-

det vigtigt område. De lokale, frivillige ornitologers systematiske feltarbejde har medvirket til, at resultaterne af yngle- og rastefugletællinger flere steder har kunnet bruges til en løbende forbedring af naturforvaltningen i reservaterne. I dag kalder vi denne fremgangsmåde for evidensbaseret naturforvaltning (se artiklen om Fugle, naturpleje og overvågning på reservaterne).

Fugleværnsfonden påbegyndte denne mere målrettede indsats i en tid, hvor amter og styrelser overvejende fokuserede på pleje baseret på vegetationens udvikling. Kombinationen af fuglemonitoring med driften af områderne gav nye input til forvaltning af levesteder, og offentlige myndigheder fik dermed nye redskaber til at sikre en bedre natur. Denne mere overvågningsprægede fremgangsmåde har også dannet forbillede for forvaltning af de arealer, der i dag administreres af Aage V. Jensen Naturfond.

I alle vore større naturområder lægger frivillige ornitologer rigtig mange timer i at følge fuglelivets udvikling. I de senere år har Aage V. Jensen Naturfond koblet universiteter og frivillige ornitologer sammen under anvendelsen af nye og standardiserede metoder. Det er sket ved Filsø, Gyldensteen Strand og i Lille Vildmose. Fremtiden vil vise, om vi med disse metoder kan komme endnu længere i vores forståelse af områdernes dynamik og dermed omsætte denne viden til aktiv forvaltning.

Nærnatur – med Vaserne som eksempel

Frivillige arbejdsgrupper har også tjent som inspiration i forbindelse med opkøb af en række, små naturområder i Aage V. Jensen Naturfond – kaldet Nærnatur. På opfordring fra de grønne organisationer har Naturfonden købt flere mindre naturperler og stillet dem til rådighed for organisationerne. Til gengæld får lokale arbejdsgrupper under foreningerne praktisk erfaring og indsigt i naturforvaltning ved at udføre tilsyn, naturpleje samt udbygning og vedligeholdelse af faciliteter for publikum.

Et godt eksempel på et nærturområde er Vaserne nord for København, hvor Aage V. Jensens Fonde i 1999 købte 14 ha. Her har vi indgået en partnerskabsaftale med Fugleværnsfonden. Aftalen indebærer, at Aage V. Jensen Naturfond stiller arealet og anlæg til rådighed, mens Fugleværnsfonden indretter naturrum med udstilling og grejbank, udarbejder årstidsfoldere for området, sørger for undervisning af børn og skoleklasser samt foretager guidede ture. Desuden har Fugleværnsfonden en tilknyttet arbejdsgruppe, der fører tilsyn og bekæmper kæmpebjørneklo, samt et høslætslag, der vedligeholder en skoveng og dermed også skaber en attraktiv og naturlig rasteplass i Vaserne.

Med Naturfondens tilkøb af yderligere 39 ha af Vaserne i 2013 er aftalen udvidet, og der indrettes for tiden formidlingsbro, fugleskjul og nyt fugletårn til erstatning af det nedslidte tårn. Det skaber helt nye rammer for de to fonde at skabe en sammenhængende, koordineret formidling i området. Og samarbejdet rækker videre. Som et nyt skridt er Fugleværnsfonden, Real Dania Fonden og Aage V. Jensen Naturfond gået sammen om at skabe en ny type fugleoplevelse for danskerne – det innovative fugleskjul.

Vores mange års erfaringer med at skabe udsigter og fugletårne har givet en erkendelse af, at folk får det største udbytte med specialudstyr som gode kikkerters og teleskoper. For at give den almindelige befolkning uden dette specialudstyr nye og nære oplevelser af dyrelivet anvendes nye metoder. Det innovative fugleskjul giver helt nye perspektiver i naturoplevelsen også uden brug af kikkert. Samtidig tilbyder skjulet nye muligheder for den hastigt stigende gruppe af naturfotografer i Danmark. Håbet er, at der i løbet af to år for en overkommelig pris kan skabes et koncept for et skjul, som kan benyttes af alle.

Fugleværnsfonden som inspirator for Aage V Jensens Fonde

Det var netop Fugleværnsfondens dynamiske og fornyende tilgang til opgaverne, der gjorde, at vi i Aage V. Jensens Fonde allerede i vores første år i slutningen af 1980'erne fik etableret en kontakt og kreativ sparring med Lorenz Ferdinand, der på det tidspunkt både var formand for DOF og for Fugleværnsfonden, samt den på det tidspunkt forhenværende direktør i Fredningsstyrelsen, Viggo Nielsen. Samarbejdet med de to rådgivere var i mine øjne helt afgørende for, hvordan vi i de følgende år startede og udviklede arbejdet med Aage V. Jensens Fonde.

Vi havde fra starten ingen intentioner om at gå ind og erhverve egne naturarealer her i landet. I stedet for selv at stå som ejer, anså vi staten som den naturlige og sikre besidder og beskytter af de danske naturarealer. I vores målsætning, der blev fastlagt i samarbejde med Lorenz Ferdinand og Viggo Nielsen, var det tanken ud over støtte til forskning og formidling, at fondene gerne bidrog med midler til, at staten kunne erhverve naturarealerne.

Den daværende borgerlige regering bragte os imidlertid snart på andre tanker, da den kort efter vor opstart bekendtgjorde, at den var parat til at sælge ud af nogle af landets naturperler. Denne kursændring er efterfølgende fulgt af senere regeringer med anden politisk sammensætning, og jeg kan derfor ikke fri mig for at henvise til Fabricius' ovenfor citerede begrundelse i 1958 for at oprette en privat fond.

Regeringens beslutning sidst i 1980'erne gav selvfølgelig anledning til megen drøftelse i bestyrelserne for Aage V. Jensens Fonde og med de to naturfaglige rådgivere, der begge var chokerede over dette brud på hidtidig praksis. Lorenz Ferdinand foreslog lige ud, at vi i stedet skulle donere midlerne til opkøb til Fugleværnsfonden. Men da fundatsen i Aage V. Jensens Fonde har betydeligt bredere naturmæssige hensyn at varetage end Fugleværnsfondens formål, fandt vi det rigtigst selv at stå for erhvervelsen og dækning af de deraf afledte driftsudgifter.

Med tiden har vi fået vished for, at Fugleværnsfondens strategi med ejerskab var rigtig. Ejerskabet er den mest effektive, langsigtede og synlige måde at beskytte og udvikle natur, idet det giver størst mulig handlefrihed, smidige og hurtige beslutninger og plads til innovation. Lorenz Ferdinand og hans medarbejdere i Fugleværnsfonden afleverede på et tidligt tidspunkt i vores samarbejde en liste over de naturarealer, der efter deres opfattelse stod øverst på 'ønskesedlen' med områder, der burde beskyttes gennem overtagelse og drift af Aage V. Jensens Fonde. På denne liste stod bl.a. Vejlerne, Filsø, Lille Vildmose, Æbelø og Gyldensteen kyst – alle arealer, som i dag er i Aage V. Jensen Naturfonds besiddelse. Flere af naturområderne er erhvervet efter kraftig opfordring og medvirken til erhvervelsen af Lorenz Ferdinand og senere af hans efterfølger som formand for DOF, Christian Hjorth. Og ligesom Lorenz Ferdinand gjorde det, så sidder Christian Hjorth i dag i flere af fondens naturråd, der er en vigtig medspiller i forvaltningen af disse arealer.

Større udfordringer for naturen – og nye initiativer

Med de mange mindre fonde som efterfølgende er etableret, og som tilsammen ejer mange vigtige naturområder i Danmark, er det med stigende tydelighed klart, at tilbagegangen i dansk natur og biodiversitet ikke kan standses alene ved disse fondes indsats.

Aage V. Jensen Naturfond har i en årrække haft et stort ønske om en politisk uafhængig naturfond, som hele befolkningen kan støtte op om og tage medejerskab til. Derfor indgik Aage V. Jensen Naturfond i de-

cember 2013 en aftale med staten og Villum Fonden om at etablere Den Danske Naturfond, som gennem sine aktiviteter skal forbedre naturtilstanden i Danmark. Konkret betyder det, at naturens mangfoldighed bliver styrket gennem forbedring af levestederne for de planter og dyr, som i vores aktuelle samfund har behov for at få en særlig beskyttelse.

Jeg håber, at Den Danske Naturfond på en åben og konstruktiv måde vil tage ved lære af mange af de succesrige initiativer, som Fugleværnsfonden gennem årtier har manifesteret med deres reservater. Her tænker jeg især på de folkelige aktiviteter i form af en slags medejerskab og medansvar fra de mange frivillige og ikke mindst opnåelse af den samme begejstring og det humør, som præger de frivilliges arbejdsindsats i forbindelse med driften og naturformidlingen af Fugleværnsfondens reservater.

Med etableringen af Den Danske Naturfond åbnes desuden en ny mulighed for at støtte naturen i Danmark for mange andre fonde og virksomheder. Det er Aage V. Jensen Naturfonds håb, at Den Danske Naturfond på sigt vil være i stand til at engagere den brede befolkning og sammen med de eksisterende naturfonde herunder Fugleværnsfonden være med til at sikre de danske naturrigdomme for eftertiden. Staten kan, som allerede erkendt af Fabricius, ikke klare denne opgave alene.

Mine ønsker for Fugleværnsfonden

Fugleværnsfonden er DOFs største succes skrev Christian Hjorth i *Festskrift ved Lorenz Ferdinands 80 års fødselsdag*. Den vurdering kan jeg fuldt ud tilslutte mig. Fugleværnsfondens reservater åbner indbydende vinduer til den ægte, varierede natur, som i stigende grad er blevet en mangelvare for den almindelige dansker.

Mine ønsker for Fugleværnsfonden er, at den vil:

- Opretholde, forbedre og udbygge netværket af fugle-reservater i Danmark
- Vedblive at forvalte naturen med den nyeste viden, metoder og samarbejdsrelationer
- Styrke og udvide det lokale engagement og de lokale arbejdsgrupper i alle reservaterne
- Vedligeholde og udbygge en spændende information om og formidling af naturen, som kan tiltrække flere og nye grupper af besøgende.

Lykkes det, forudsiger jeg, at Fugleværnsfonden går en lys fremtid i møde, hvor fonden fortsat vil ligge i front og til enhver tid være en vigtig faktor – også i et moderne samfund.

En uundværlig aktør i dansk naturforvaltning

PETER ILSØE, DIREKTØR, NATURSTYRELSEN

Fugleværnsfonden kan i år fejre sit 50 års jubilæum, og fra Naturstyrelsen skal der lyde et hjerteligt og velment tillykke med jubilæet.

Fugleværnsfondens pionerindsats er resultatet af en fremsynet tilgang udtænkt af DOFs daværende formand Lorenz Ferdinand, og i dag ejer eller administrerer fonden 21 små og store naturreservater på sammenlagt knapt 1000 ha, hvor natur og fugleliv gives de bedste levevilkår. Områderne er samtidig fredfyldte oaser for mange besøgende, der kan benytte sig af stier og fugletårne og blive klogere på fuglene og deres levesteder ved hjælp af informationstavler, naturguides m.m. Fugleværnsfonden er gennem årene blevet en vigtig aktør indenfor dansk naturbeskyttelse og arealforvaltning, og fondens succes skyldes i høj grad, at man har vist vejen for privat-offentligt samarbejde.

Et nødvendigt og frugtbart samspil

I Danmark har vi en lang tradition for, at frivillige tager del i en bred vifte af aktiviteter i naturen. Det være sig naturgenopretning, høsletlaug, fugletællinger eller oprydning af skrald på strande, i grøfter og i skovbryn. Det er altid dejligt at se, at tusindvis af frivillige har lyst til at indgå i et positivt og frugtbart samspil med kommuner, fonde og staten om at sikre den natur og velfærd, vi alle holder af, og vores naturindsats ville ikke være det samme uden de frivillige. Vi kan kort og godt ikke undvære dem.

Uden deres støtte, engagement og dedikation ville de mange naturperler, som fonden ejer, givetvis ikke have den kvalitet, de faciliteter og den formidling, man kan opleve i reservaterne i dag. Naturbeskyttelse kræver mange kræfter, tid og penge, og derfor er det også altafgørende, at vi er mange til at løfte opgaven. Fugleværnsfondens frivillige arbejdsgrupper giver en uvurderlig hånd med praktiske opgaver, når det gælder blandt andet naturpleje, etablering og vedligeholdelse af faciliteter og formidling på guidede ture i fondens 21 reservater. Det er reservater, der er åbne for offentligheden, og som dermed er med til at give alle danskere mulighed for at komme ud og opleve fuglefløjt, parringsdans og skovens dybe, stille ro. Naturligvis er det fuglene, der er fokus for Fugleværnsfondens arbejde, men fondens anstrengelser smitter i den grad af på det øvrige vilde plante- og dyreliv og på rammerne for friluftslivet i øvrigt.

Det gode samarbejde

Fugleværnsfonden har helt fra begyndelsen været en inspiration for mange organisationer, foreninger og staten med fondens pioneragtige tilgang og tidlige opkøb af arealer. Her skulle fuglene ikke mishandles, her skulle fuglene have det godt! Naturstyrelsen har haft glæde af det gode samarbejde mellem DOF og Naturstyrelsens enheder rundt omkring i landet, hvor vi samarbejder om at passe på en lang række fuglearter på arealer, som Naturstyrelsen forvalter. Fx indgår 14 af fondens reservater i Natura 2000-netværket af internationalt betydningsfulde naturområder i Danmark, og fonden bidrager således til en god forvaltning af disse områder.

I det arbejde spiller de mange frivillige fuglekiggere en særlig vigtig rolle, fordi de observationer, den enkelte fuglekigger spiller ind med, gør Miljø- og Fødevareministeriet bedre i stand til at beskytte vores ynglende fugle og de mange træk- og vintergæster.

På et tidligt tidspunkt blev der uddelegeret ansvar til frivillige grupper, og fondens gode samarbejde med dem inspirerer os alle. Det er flot at se, hvordan I med dialog og samarbejde har været i stand til at skabe en stor gruppe af frivillige, der er dedikerede ambassadører for fondens reservater og arbejde.

Et vigtigt arbejde

Siden 2005 har ministeriet og DOF haft en formel aftale om blandt andet punkttællinger og DOFbasen, som er et resultat af tusinder og atter tusinder fugleobservationer foretaget af de mange frivillige fuglekiggere. Denne store mængde data indgår blandt andet i vores omfattende rapportering om fuglenes bestandsstatus og udvikling til EU-kommissionen.

Man kan spørge sig selv, om et så vigtigt arbejde kan baseres på frivilliges indsats, og ja, det mener jeg godt, det kan. For opgaven er så stor, at den næppe ville kunne løses uden en sådan indsats. Og danskerne vil gerne støtte op om en god sag i deres fritid. De vil gerne gøre en forskel, hvad enten det drejer sig om at hjælpe ensomme og ældre eller skabe bedre forhold for planter og dyr. Og så er der selvfølgelig også den fordel, at vi får informationerne direkte fra dem, der har bedst forstand på fuglene. Hermed er DOF og Fugleværnsfonden et godt eksempel på det private-offentlige samarbejde, som vi givetvis vil blive endnu mere afhængige af i fremtiden.

Pleje af fugleøerne i Nørreballe Nor, hvor vegetationen er høstet, samlet sammen i bunker og er klar til afbrænding.
Foto: Fugleværnsfonden.

Fokus på naturpleje smitter

I Naturstyrelsen har vi et tæt samarbejde med Fugleværnsfonden. På Sydlangeland ejer Fugleværnsfonden eksempelvis Gulstav Mose, hvor Naturstyrelsen forvalter naturarealer stort set hele vejen rundt om Fugleværnsfondens reservat. Det er her, man kan opleve Langelands 'vilde' heste, der græsser på tværs af Fugleværnsfondens og styrelsens arealer.

Fugleværnsfonden og de mange frivillige hjælper gennem udveksling af oplysninger om tilstedeværende arter, naturtilstand og naturplejemuligheder i området med til at beskytte et vigtigt plante- og dyreliv. Og det var Fugleværnsfondens naturvejleder, der gennemførte en Bioblitz sammen med de frivillige, hvorefter der blev udarbejdet grundige artslistes, der blev stillet til rådighed for ministeriet. På den måde har vi nu et vigtigt overblik over områdets naturtilstand.

De frivillige foretager derudover også ringmærkning på Sydlangeland, hvor mange trækfugle passerer hvert

forår og efterår. Det arbejde bidrager på både kort og lang sigt til vores viden om fuglelivet, og disse passionerede fuglefolk deler også gerne deres store faglige viden med turister og andre besøgende, der stiller nysgerrige spørgsmål.

Samarbejde om naturpleje giver os bedre forudsætninger for at passe på naturen på større arealer til gavn for plante- og dyrelivet, for den naturpleje, der gennemføres på Fugleværnsfondens arealer, har ofte en afsmittende effekt på naboarealerne. Og det er med til at skabe bedre spredningsmuligheder for både plante- og dyrearter på tværs af naturarealerne. Sammen skaber vi dermed en bedre natur, vi begrænser tabet af biodiversitet, og vi beskytter den natur, vi alle sætter så stor pris på.

På Naturstyrelsens vegne vil jeg gerne udtrykke det håb, at vi også i fremtiden – uanset hvor i landet det drejer sig om – vil kunne samarbejde positivt og konstruktivt om fælles forvaltningsopgaver.

Fugleværnsfondens start og udvikling

HENRIK KNUTH-WINTERFELDT†, BESTYRELSESMEDLEM,
OG MARTIN IVERSEN, FORMAND FOR FUGLEVÆRNSFONDEN

Fugleværnsfonden blev stiftet i en periode, hvor angrebene på naturen havde et omfang, som vi i dag knap kan fatte. Udretning af vandløb og dræning af moser, søer og enge var gennemført over hele landet eller var i fuld gang med at blive realiseret. Jeg vil blot nævne nogle enkelte: Skjern Å, Fiil Sø og Vest Stadil Fjord. Der var samtidig konstateret en katastrofal nedgang i bestanden af rovfugle, dels på grund af jagt, dels på grund af forgiftning med DDT og tungmetaller.

Det er svært i dag at forstå, at disse angreb på naturen gennem en årrække havde kunnet foregå uden nogen større debat. Men vor viden om, hvor de værdifulde natur- og fugleområder var, og hvad de indeholdt, var meget mindre end den er i dag, ligesom interessen for at beskytte naturen var meget mindre dengang.

De første skridt

Det var nogle få idealistiske og fremsynede personer, der råbte op, og som stod bag de initiativer, som blev taget. En af de centrale personer i den forbindelse var Lorenz Ferdinand.

Lorenz Ferdinand igangsatte i sidste halvdel af 1960'erne en landsdækkende registrering af de større danske fuglelokaliteter, som i flere omgange er blevet videreført og udbygget af Dansk Ornitologisk Forening (DOF).

Arbejdet med at igangsætte en sådan registrering førte uvilkårligt over i overvejelser om, hvordan man kunne beskytte fuglelokaliteterne og fuglelivet. Bortset fra en række fredninger var langt de fleste naturområder på daværende tidspunkt helt uden beskyttelse, og der var som nævnt meget lidt forståelse i befolkningen for behovet for naturbeskyttelse.

Lorenz Ferdinand brændte for fuglenes sag, og han samlede i midten af 1960'erne en lille gruppe af personlige bekendte med tilknytning til DOF. Det drejede sig bl.a. om overlæge Erik Halkier, redaktør Torben Meyer og kontorchef Thorvald Frølich. Møderne blev holdt i Lorenz Ferdinands hus i Jonstrup Vang, hvor de drøftede, hvad der kunne gøres. De blev hurtigt enige om, at der var behov for en varig sikring af vigtige fugleområder,

og at det bedst kunne ske ved at købe dem. For at skaffe penge til opkøbene tog man initiativ til at stifte Fugleværnsfonden, der fik til opgave at opkøbe, sikre og forvalte vigtige fugleområder.

Stiftelsen

Fugleværnsfonden blev stiftet i forbindelse med DOFs 60 års jubilæum i 1966. Der var enighed om, at det skulle være en uafhængig fond med egen bestyrelse, og der blev også lagt vægt på, at det blev en bestyrelse sammensat af både medlemmer, der var kendt og agtede i offentligheden, samt af personer med ornitologisk ekspertise. Fondens første formand blev højesteretssagfører Oscar Bondo Svane.

Under indtryk af vådområdernes rivende tilbagegang og den sørgelige situation for rovfuglene blev det fremhævet i fondens love, at der navnlig skulle lægges vægt på at bevare og skabe fuglelokaliteter, der tjente som yngle- og rasteplads for rovfugle og for fugle tilknyttet sumpede og vandrige områder (ande- og vadefugle).

Der blev straks nedsat en gruppe, der skulle undersøge, hvordan man kunne skaffe midler til at finansiere fonden og dens opkøb. Det startede i det helt små. En væsentlig indtægtskilde var auktion over bøger o. lign. skænket til DOF og salg af fugleplancher, postkort og anden fugle-merchandise. Der blev også stillet to store sparegrise op til DOFs arrangementer, ligesom giroindbetalinger fra medlemmerne finansierede Fugleværnsfonden de første mange år.

Hovedkraften bag Fugleværnsfondens succes de første mange år var Lorenz Ferdinand, der også var formand for DOF i mange år. Foto: Anni Ferdinands arkiv.

† HK-W afgik ved døden den 13. april 2016

I 1966 havde DOF ca. 2500 medlemmer, så det var i sagens natur begrænset, hvad medlemmerne kunne bidrage med. Men hvis man tager inflationen i betragtning, er der ingen tvivl om, at fonden fra starten blev godt modtaget af medlemmerne. Dengang udgjorde renterne af den indsamlede formue tillige et væsentligt bidrag på grund af det høje renteniveau. Omvendt har fonden altid haft det princip, at alle køb blev gennemført kontant, således at økonomien ikke blev belastet af renteudgifter.

I de første år, dvs. 1966-75 udgjorde fondens samlede indtægter 431 000 kr. fordelt på bidrag fra medlemmer, salg og auktioner, renter og legater og fonde (Tab. 1), mens fonden endnu ikke modtog nogen testamentariske gaver.

De første reservater

I denne første periode, hvor fonden trådte sine barne-sko, erhvervede den øen Ægholm ved gave, købte tre parceller på Nyord samt Gulstav Mose og ejendommen Tryggelev Nor på Sydlangeland.

Købet af Tryggelev Nor udgjorde et vendepunkt for fonden. Der var stor opmærksomhed om købet, og det viste sig hurtigt, at fuglelivet udviklede sig meget posi-

tivt på grund af de gennemførte plejeforanstaltninger og det gradvis indførte jagtstop. Medlemmerne, og også en række legater, blev for alvor opmærksomme på Fugleværnsfonden, og indtægterne steg betydeligt (Tab. 1).

Når vi ser på den efterfølgende periode fra 1976 til '82, bliver det tydeligt, at Fugleværnsfonden er gået ind i en periode, hvor indtægterne er voksende, og nu figurerer også arv som en vigtig indtægt.

Hvor de samlede indtægter for perioden 1966-75 som nævnt var på 431 000 kr., var indtægterne i de følgende syv år (1976-82) på 1 587 000 kr.

I løbet af den sidste periode erhverves således også følgende ejendomme: Roholm, Salme Nor, parceller på Bøvling Klit og en del af Agerø ved Mors. Desuden blev Bøjden Nor erhvervet af Karen Krieger-Fonden og overdraget til Fugleværnsfondens administration.

Opkøb skal følges af drift

I de første årtier var købet af nye fugleområder naturligt nok højt på bestyrelsens dagsorden, mens man kun gradvis blev fuldt opmærksom på, at købet af hvert nyt område medførte betydelige udgifter til administration, pleje og rekreative faciliteter. Indtægterne var godt nok

Ægholm nord for Nyord var Fugleværnsfondens første reservat og i dag yngleplads for Skarver. Foto: Allan Gudio Nielsen.

Tab. 1. Fugleværnsfondens indtægter i perioden 1966-75 og i perioden 1976-82. Alle beløbsangivelser i absolutte tal.
Kilde: Fugleværnsfondens årsregnskaber.

Periode	Indsamlede beløb	DOF-salg og auktioner	Renter	Legater og fonde	Arv	Total
1966-1975	181 365	71 593	83 497	95 000	0	431 000
1976-1982	579 258	79 841	170 606	524 000	233 820	1 587 000

voksende, men det var udgifterne også. I takt med købet af stadig flere naturområder blev det nødvendigt at styrke fondens sekretariatsmæssige betjening. Der skulle føres forhandlinger med myndigheder og landmænd, der skulle skrives ansøgninger om tilskud fra fonde og myndigheder, områderne skulle forvaltes og plejes osv.

Problemet med at få økonomien til at hænge sammen blev således et mere og mere presserende diskussionsemne i bestyrelsen. Gradvis blev der imidlertid opnået enighed om, at en velkonsolideret økonomi på både kort og længere sigt tjente fondens formål bedst. Der blev skruet ned for erhvervelserne af nye områder, og der blev lagt større vægt på tilskud til drift og pleje af reservaterne. Efterhånden blev der opbygget en likvid kapital, der havde karakter af en grundfond, som skulle tjene som værn mod dårligere tider. Og samtidig blev der opbygget et velfungerende sekretariat, der i årenes

løb voksede og blev mere og mere professionaliseret.

Fra en enkelt ansat i 1990 er der således i dag fem ansatte, som alle har kontor i Fuglenes Hus: En naturvejleder, som står for guidede ture og arrangementer i reservaterne, en biolog, som bl.a. styrer de store projekter, en naturforvalter, der tager sig af de praktiske plejeforanstaltninger i reservaterne samt administrerer fondens landbrugstilskud, en kommunikationsarbejder og en direktør, som står for det overordnede ansvar over for bestyrelsen.

Fokus på formidling og større projekter

I årene 1969-1980 udgav Fugleværnsfondens årligt et magasin ved navn *Fugleværn*, som meget lignede vore dages *Fugle og Natur*. *Fugleværn* skulle være et kit, der bandt fondens venner sammen. Her kunne man informere om fon-

Lige fra begyndelsen var sikring af gode oplevelsesmuligheder for befolkningen en meget væsentlig målsætning for Fugleværnsfondens. Foto: Allan Gudio Nielsen.

Sammensætningen af Fugleværnsfondens bestyrelse har altid skullet sikre, at der både var juridisk, økonomisk, biologisk, praktisk og ejendomshandelsekspertise til rådighed. Fra venstre ses: Henning Bach Christensen, Christian Hjorth, Per Carsten Pedersen, Bent Wigh, Elise Frydensberg (daværende direktør i Fonden), Torben Bøgeskov, Lorenz Ferdinand, Leif Clausen, Martin Iversen, Eyvind Lyngsie Jacobsen og S.A. Rasmussen. Foto: Anni Ferdinands arkiv, marts 2001.

dens og fuglenes ve og vel, men da DOF i 1981 begyndte at udgive *Fugle (senere Fugle og Natur)*, blev *Fugleværn* afløst af en egentlig årsberetning, som den dag i dag er et vigtigt medie for fonden og for alle dens støtter.

I begyndelsen af 1990'erne blev der indgået en aftale med Aage V. Jensens Fonde (nu Aage V. Jensen Naturfond) om finansiering gennem en flerårig periode af opførelse af fugletårne, skjul, gangbroer og andre publikumsfaciliteter på en række af Fugleværnsfondens reservater. Det var en meget generøs gestus fra Aage V. Jensens Fonde, som var afgørende for, at reservaterne formidlingsmæssigt blev bragt op på et nyt niveau. Fugleværnsfonden blev således i løbet af 1990'erne toneangivende i Danmark m.h.t. at give publikum mulighed for gode fugle- og naturoplevelser uden at forstyrre, og fonden har givetvis inspireret andre fonde og offentlige myndigheder til en bæredygtig formidling.

I årene 2003-08 gik fondens formidlingsindsats endnu et gear op. I projektet *Fugle for Folket* blev publikumsfaciliteterne på reservaterne opgraderet og væsentligt udbygget. Nu fik endnu flere mennesker endnu bedre muligheder for at opleve naturen og fuglene på tæt hold. Fugleformidlingen blev bredt ud til langt flere. Atter var det Aage V. Jensen Naturfond, der muliggjorde projektet med en markant donation.

Gennem en længere årrække har Friluftsrådet gennem løntilskud sikret, at Fugleværnsfonden har kunnet råde over en fast ansat naturvejleder, der står for formidling og et stort antal ture på reservaterne, og som har ansvaret for udarbejdelse af plancher og foldere til publikum.

Gennem den stadig voksende professionalisering af arbejdet i sekretariatet er der etableret et velfungerende samarbejde med legater og fonde, der yder tilskud til naturplejeprojekter og friluftsfaciliteter. I de seneste år har Fugleværnsfonden fået milliontilskud fra A.P. Møllers Fond og 15. Juni Fonden til et meget stort EU LIFE-projekt for Sølsted Mose i Sønderjylland, der gennem vandstandsstigning og rydning af vegetation har til formål at genskabe tørvemosen og fremme forholdene for fugle- og planteliv og den ekstremt sjældne fisk, dyndsmerlingen.

Arv er livgivende

De løbende støttebidrag og gavebreve udgør et meget vigtigt fundament for fonden. Bidragene har været ret stabile og afspejler en meget trofast kreds af bidragydere. Inden for de seneste år har de direkte bidrag dog vist en vigende tendens, som samtidig afspejler, at DOF

i 2010 indførte et frivilligt naturbeskyttelsesbidrag for sine medlemmer (ved siden af det årlige kontingent). 15 % af disse bidrag tilfalder Fugleværnsfonden.

Gennem nu mere end 25 år har Fugleværnsfonden imidlertid stadig mere regelmæssigt modtaget større eller mindre testamentariske gaver. Disse er blevet en stadig vigtigere del af fondens økonomi, og i bestyrelsen betragter vi det som en stor tillids erklæring til Fugleværnsfondens arbejde. Det skaber derfor altid glæde i bestyrelsen og sekretariatet, hver gang det sker, fordi man kan ånde lidt friere igen. Fugleværnefonden har i de sidste 10 år i gennemsnit haft omkring 1,8 mio. kr. om året i indtægter fra arv. Tilbage omkring 1990 var gennemsnittet tilsvarende omkring 350 000 kr. (ca. 590 000 nutidskroner), så den positive udvikling har været markant (Fig. 1).

Det samme kan siges om fondens egenkapital, som i årene løb er vokset, så den med udgangen af 2015 udgør 5 mio. kr. i grundfond og ca. 6 mio. kr. i likvid kapital som buffer. For bestyrelsen er det afgørende, at vi har en passende buffer til at imødegå trange tider, så reservaterne alligevel kan forvaltes på en god måde.

Dobbelt så mange mænd som kvinder betænker Fugleværnsfonden i deres testamente, og rent geografisk kommer der flest testamentariske gaver fra hovedstadsregionen. Denne karakteristisk gælder stort set også de medlemmer af DOF, der giver økonomisk bidrag til fonden i form af gaver, hvor omkring 69 % af bidragyderne er mænd og 31 % er kvinder. Aldersmæssigt er

der en overvægt af 50+ og 60+ blandt Fugleværnsfondens bidragydere.

Fonden har så længe, man ser tilbage, med mellemrum haft økonomisk åndenød. Det har givet anledning til omprioriteringer og besparelser, men det har aldrig haft en kritisk karakter, fordi fonden gradvis har fået opbygget en grundfond og samtidig har en likvid reserve – begge placeret i obligationer. Alle fondens ejendomme er optaget til nul i regnskabet, fordi de efter lovene ikke kan sælges.

Med en lang periode med stærkt stigende jordpriser har det i en årrække været meget vanskeligt at købe nye arealer. Alligevel er det lykkedes, og erhvervelserne har hovedsagelig været fondsfinansierede, eller er foregået i forbindelse med vådområdeprojekter eller store EU LIFE-projekter. Det er i øvrigt i de senere år indgået i fondens strategi, at køb af nye arealer som altovervejende hovedregel kun sker i tilknytning til eksisterende reservater.

Stå på egne ben

I 2006 blev Fugleværnsfonden omdannet til en uafhængig, erhvervsdrivende fond med almennyttigt formål. Formålet var dels at give fonden mulighed for at oppebære indtægter fra de efterhånden betydelige landbrugsarealer, dels at frigøre fonden juridisk fra DOF, således at man kunne optræde selvstændigt fx i forbindelse med ansøgninger om tilskud fra fonde og myndig-

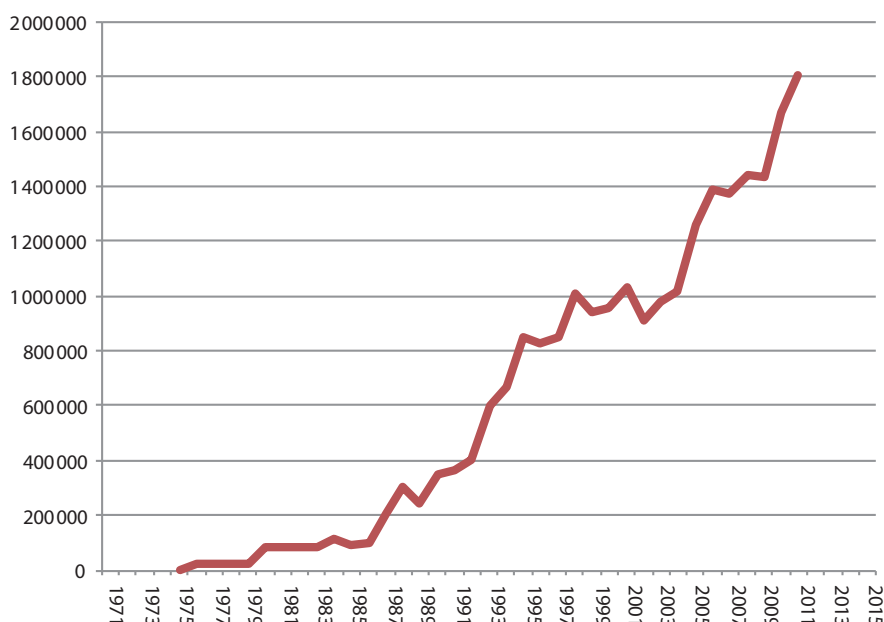

Fig. 1. Udviklingen i arvemidler til Fugleværnsfonden udtrykt som ni års glidende gennemsnit. Kilde: Fugleværnsfondens regnskaber.

heder. Herved opnåede Fugleværnsfonden samtidig, at fonden ikke automatisk blev taget til indtægt for den natur- og fuglepolitiske linje, som DOF anlagde.

Hvis man skal forsøge at samle et overblik over Fugleværnsfondens udvikling og indsats, kan man måske starte med at konstatere, at fonden efterhånden har nået en betragtelig størrelse, både når det gælder fugleområdernes antal og deres samlede areal. Fondens ejer eller administrerer 21 fugleområder med et samlet areal på ca. 960 ha. Flere af områderne indgår i Natura 2000-områder af international betydning for fuglelivet. Det drejer sig om især strandengene på Nyord ved Møn (186 ha), Saksfjed-Hyllekrog på Sydloolland (163 ha), Sølsted Mose i Sønderjylland (103 ha) og Tryggelev Nor, Salme Nor og Nørreballe Nor på Langeland (170 ha; se artiklen om Fugle, naturpleje og overvågning på reservaterne).

Udover de store reservater har fonden en række mindre områder rundt omkring i landet, hvoraf mange har stor betydning som mål for fugleture og som levesteder og rastelokaliteter for fuglene. Der kan nævnes fx Nivå Bugt Strandenge, Vaserne, Gundsømagle Sø, Ravnstrup

Sø, Bøjden Nor, Stubbe Sø og Agerø. Langt størstedelen af fondens naturområder er søer, moser, ferske enge og strandenge og fuglelivet følgelig hovedsagelig svømme- og vadefugle. Det svarer til, at det var disse områder, der var mest truede ved etableringen af fonden, men de har også den fordel, at de giver publikum størst mulighed for at opleve fuglene.

I takt med udviklingen i dansk naturbeskyttelse er fokus i stigende grad rettet mod andre naturtyper såsom skov, heder, overdrev etc. Denne ændring matcher fint DOFs natursyn og anbefalinger. Der er dog et stykke vej fra målsætninger og ønsker til realiteterne. Det er ofte en lang proces at gøre et arealkøb modent, og netop skove, overdrev og andre terrestriske naturtyper er dyre og kræver omfattende forberedelser at erhverve.

Det skal også nævnes, at Fugleværnsfonden i alle årene kun har ageret inden for landets grænser. Det internationale perspektiv – fugle kender ingen grænser – har været overladt til andre. Fondens har derfor i en årrække blot ydet økonomiske støtte til DOFs internationale arbejde med at beskytte vore trækfugle, når de ikke 'var hjemme'.

Ikke alene skulle der sikres gode yngleforhold for fuglene på reservaterne. Også trækfuglene skulle tilgodeses først og fremmest ved beskyttelse mod jagt. Foto: John Larsen, Pibeænder.

Partnere og samarbejde

Vi kan med glæde konstatere, at der står en sådan respekt om Fugleværnsfonden, at flere stiftelser og fonde har overladt administrationen af naturområder til fonden. Karen Krieger-Fonden har finansieret købet af Bøjden Nor, Saksfjed/Hyllekrog og Barup Sø og overdraget administrationen af områderne til Fugleværnsfonden. Det samme har Aage V. Jensen Naturfond gjort m.h.t. reservatet i Vaserne, hvor Fugleværnsfonden endvidere har fået ansvaret for formidlingen af de yderligere områder i Vaserne, som Aage V. Jensen Naturfond købte i 2013. Endvidere har Fugleværnsfonden indgået aftale med Den Hageske Stiftelse om forvaltningen af stiftelsens strandengsarealer ud til Nivå Bugt.

Fugleværnsfonden har gennem årene haft et tæt samarbejde med de offentlige myndigheder: statslige styrelser, kommuner, amter og senere regioner især i forbindelse med fx jordfordelinger og dispensationer til at gennemføre formidlings- og naturgenopretningsprojekter. Dette samarbejde har i langt de fleste tilfælde fungeret fint, og der har været en positiv og frugtbar udveksling af erfaringer mellem parterne. Fugleværnsfonden ønsker at have et godt forhold til de lokale naboer rundt om reservaterne, og dette er også lykkedes langt de fleste steder. Hvor det ikke lykkes så godt, er årsagen som regel modstridende interesser mellem fondens naturbeskyttelsesformål og de lokale landmænds interesser i fx jord, jagt og vandstandsforhold. Erfaringerne har vist, at man oftest kan komme langt med oplysning og dialog. Dette har medvirket til give Fugleværnsfonden et godt og troværdigt image.

Først og sidst har Fugleværnsfonden naturligvis et tæt samarbejde med DOF. Fonden er jo udsprunget af kernen i DOF for 50 år siden og stiftet af DOF som selvstændig juridisk fond for 10 år siden. Fugleværnsfonden er den areal- og naturforvaltende enhed, som skaber og driver fristeder for fuglene. Når samarbejdet mellem DOF og Fugleværnsfonden er tæt, opstår der en naturlig gensidighed omkring den fælles interesse. Men tætheden kan også blive så hed, at en let og kølig brise er velkommen. Det var således helt logisk, at der var betænkeligheder i DOF, da fonden ønskede at frigøre sig fra DOF og få sin selvstændighed for godt 10 år siden. Kunne den dengang 40-årige klare sig selv? De forløbne 10 år gav svaret: Ja – endda rigtig godt.

Fonden stadig i førerfeltet

Fugleværnsfondens reservater udmærker sig på to måder i forhold til de fleste andre naturområder: De forvaltes og plejes, så fuglelivet har optimale levemuligheder, og næsten alle reservater er gjort tilgængelige

lige for publikum, så der er optimale muligheder for at opleve fuglelivet på nært hold (se artiklen om Formidling på reservaterne). Danmark har mange spændende fugleområder, men det kan være svært at komme ud at opleve fuglene, fordi der ikke er offentlig adgang, eller fordi det kan være svært at komme tæt på fuglene uden at skræmme dem væk.

Fugleværnsfondens betydning for beskyttelsen af fuglelivet er ikke den samme som dengang, den blev stiftet. Staten har købt og administrerer store naturarealer, der er kommet store fonde med økonomiske ressourcer, som langt overstiger Fugleværnsfondens økonomi, og endelig er den danske naturbeskyttelseslovgivning blevet meget stærkere set over de sidste 50 år.

Alligevel har Fugleværnsfonden fortsat stor betydning. Den giver mange mennesker, herunder skolebørn, mulighed for at opleve fugleliv på nært hold, og Fugleværnsfonden er garant for en fortsat sikring og pleje af fugleområderne. Fugleværnsfonden repræsenterer i øvrigt en kontinuitet, der fx viser sig ved, at fonden har stået for fortsatte tilkøb til flere fuglereservater gennem 20, 30 eller 40 år.

Hvor kyst- og andre vådområder stod højt på Fugleværnsfondens ønskeseddel de første mange år, er skovområder i stigende grad kommet på dagsordenen. Foto: Allan Gudio Nielsen, Lille Flagspætte i reservatet i Vaserne ved Furesøen.

Fugleværnsfondens arbejdsgrupper er uundværlige

JONNA ODGAARD, JOURNALIST OG BESTYRELSESMEDELM I FUGLEVÆRNSFONDEN

Uden arbejdsgrupperne går det ikke. Det er Fugleværnsfondens bestyrelse meget bevidst om. Fonden ville aldrig være i stand til at betale for de hundredevis af arbejdstimer, som de frivillige fugle- og naturentusiaster leverer i vore reservater hvert år.

Ved 15 af Fugleværnsfondens 21 reservater findes større eller mindre arbejdsgrupper af sådanne frivillige, som sørger for naturpleje, vedligeholdelse af publikumsfaciliteter, tilsyn af græssende dyr, overvågning og registrering af ynglefugle, guidning af ture og meget mere. I alt har Fugleværnsfonden registreret 212 mennesker, som bruger deres fritid til gavn "For fugle, for folk og for fremtiden", som Fugleværnsfondens motto lyder. Deres arbejdsindsats og engagement er uvurderlig for Fugleværnsfonden.

Men hvem er de egentlig, de mange frivillige? Hvordan er profilen af den typiske frivillige? Hvorfor bruger de deres tid på fuglene og naturen? Hvor lang tid bru-

ger de i gennemsnit på arbejdet i arbejdsgrupperne, og hvad er det for opgaver, de synes er mest spændende? De spørgsmål og mange flere kunne det være godt for sekretariatet og bestyrelsen at få svar på. Naturligvis kender især sekretariatets medarbejdere arbejdsgruppemedlemmerne, fordi de regelmæssigt holder møder med dem. Og mange af arbejdsgruppemedlemmerne er velkendte fuglefolk, som også medlemmer af bestyrelsen kender. Men Fugleværnsfonden har ikke tidligere indhentet systematiske oplysninger om arbejdsgruppemedlemmerne. Det har vi gjort nu i anledning af jubilæet.

Undersøgelse gav 121 svar

Et spørgeskema på 10 sider blev udsendt til alle 212 registrerede arbejdsgruppemedlemmer. 121 besvarede spørgeskemaet svarende til 57 %. Besvarelsene var

Arbejdsgruppemøder foregår ofte midt i naturen som her ved Tryggelev Nor. Foto: Helle Hjorth.

Da Fugleværnsfonden blev etableret, foregik der udbredt bekæmpelse af rovfugle både lovligt og ulovligt, så beskyttelse af rovfugle og forbedring af deres levevilkår ved pleje af reservaterne var blandt fondens formål. Foto: Allan Gudio Nielsen, Rørhøg.

anonyme. De kom fra 14 reservater. Nedenfor anføres resultatet af undersøgelsen. Det skal understreges, at alle oplysninger og konklusioner alene baserer sig på de 121 besvarelser. Billedet kunne altså være anderledes, hvis samtlige 212 havde besvaret spørgeskemaet.

Profilen af det typiske arbejdsgruppemedlem er som følger: En mand på mellem 50 og 70 år, som er udenfor arbejdsmarkedet (pensionist, sygemeldt, arbejdsløs etc.) og som er medlem af DOF. Han kan bedst lide de praktiske opgaver i reservatet, han har været med i arbejdsgruppen i mere end 10 år og har tænkt sig at fortsætte. Grunden til at han meldte sig ind var, at han gerne vil gøre en indsats for fuglene og naturen.

Mere detaljeret var 82 af besvarelserne fra mænd, 39 fra kvinder (herunder ét delvist fra et barn, der har besvaret skemaet sammen med sin mor). Flertallet er mellem 51 og 70 år (70 respondenter), men det er værd at bemærke, at 40 er mellem 71 og 80 år og fire er over 80 år, seks er under 40 år og én under 20 år. 80 af respondenterne er udenfor arbejdsmarkedet, mens 41 er i arbejde.

Det er meget fugle- og naturengagerede mennesker, der findes i Fugleværnsfondens arbejdsgrupper. Det fremgår af, at de ikke blot støtter fuglene og naturen med ulønnet arbejde. Støtten til DOF er massiv, idet hele

111 ud af 121 er medlem af DOF. 17 giver desuden naturbeskyttelsesbidrag til DOF, og 32 giver udover deres frivillige arbejde økonomiske bidrag til Fugleværnsfonden. 49 er desuden medlem af DN, mens 31 oplyste, at de støtter andre grønne organisationer.

Medlemmerne af arbejdsgrupperne er meget trofaste overfor Fugleværnsfonden og den arbejdsgruppe, de er medlem af. 40 oplyser, at de har været medlem af den pågældende arbejdsgruppe mellem 11 og 20 år. 36 oplyser, at de har været medlem 0-5 år (det skal her tages i betragtning, at dette tal også omfatter nye reservater/arbejdsgrupper som eksempelvis Nivå Bugt Strandenge og Bremsbøl Sø), mens 32 oplyser, at de har været medlem i 6-10 år. 13 har været medlem mere end 20 år. Og de har tænkt sig at blive ved. På spørgsmålet om vedkommende har tænkt sig at fortsætte i arbejdsgruppen, svarer 106 ja.

Fuglene og naturen er centrum

"Jeg vil gerne gøre en indsats for fuglene og naturen." Det er begrundelsen for næsten alle på spørgsmålet om, hvorfor de har meldt sig til arbejdsgruppen. Hele 95 ud af de 121 har sat kryds ved denne grund. Respondenterne kunne krydse flere svarmuligheder af. 50 svarede,

at de kendte nogen, der var med i den aktuelle arbejdsgruppe og fik lyst til at være med, mens 37 satte kryds ved, at det er på grund af det sociale samvær, de er med i arbejdsgruppen.

Nogle kommentarer til dette spørgsmål illustrerer arbejdsgruppemedlemmers begrundelser:

”Var med ved erhvervelse af reservatet.”

”Hvis du vil nyde, må du yde.”

”Gik tur i området og mødte søde fuglemennesker, fik lyst til at være med.”

”Var optæller på lokaliteten.”

”Er netop vendt hjem til Danmark efter 34 år i udlandet og ønsker at engagere mig lokalt.”

Arbejdsgrupperne synes rigtig gode til at supplere gruppen/rekruttere nye medlemmer selv. Det var blandt andet med henblik på rekruttering af nye medlemmer, vi spurgte, hvad der motiverer folk til at melde sig til arbejdsgruppen. Af samme grund spurgte vi, hvor arbejdsgruppemedlemmerne havde hørt om Fugleværnsfondens arbejdsgrupper, før de meldte sig. Næsten halvdelen (56) havde hørt om arbejdsgruppen fra medlemmer af gruppen. 25 havde hørt om arbejdsgruppen fra medlemmer af DOF's lokalafdeling, 22 havde læst om arbejdsgrupperne i *Fugle & Natur*, mens 15 havde fået en direkte henvendelse fra Fugleværnsfon-

den. 11 havde hørt om arbejdsgrupperne på en guidet tur i reservatet, otte havde læst om arbejdsgrupperne på Fugleværnsfondens hjemmeside og fem i en lokal avis (det var muligt at sætte flere krydser). At arbejdsgruppemedlemmerne er gode til at supplere gruppen/rekruttere nye medlemmer selv fremgår også af, at hele 93 svarede ja til, at de vil anbefale venner og bekendte at deltage i arbejdsgruppen.

På spørgsmålet om, hvor mange timer arbejdsgruppemedlemmet bruger i gennemsnit pr. måned i arbejdsgruppen, svarer 75, at de bruger op til fem timer, 30 svarer, at de bruger 6-10 timer, 10 bruger 11-20 timer og fire bruger 21-40 timer (to besvarede ikke spørgsmålet). Tallene skal ses i lyset af, at der er stor forskel på størrelsen af de reservater, arbejdsgrupperne plejer (fra 186 ha til 9,5 ha) og at naturtyperne er forskellige og derfor kræver forskellig pleje. Hertil kommer, at størrelsen af arbejdsgrupperne varierer meget (se senere), og dermed arbejdsbyrden for det enkelte arbejdsgruppemedlem.

Praktisk arbejde mest spændende

Det praktiske arbejde med naturpleje og vedligeholdelse af stier og publikumsfaciliteter er – ikke overraskende – det, der tager mest af arbejdsgruppernes tid. Respon-

Åbent hus i reservatet på Nivå Bugt Strandenge. Foto: Lise Nielsen.

denterne er blevet bedt om at prioritere (fra 1-5), hvad de bruger mest tid på. 99 svarer, at de bruger mest tid på det praktiske arbejde, 22 har planlægningsopgaver som 1.- og 2.-prioritet, 19 har guidning som 1.- og 2.-prioritet og 22 har registrering som 1.- og 2.-prioritet.

I betragtning af, at det er de praktiske opgaver, der tager mest af arbejdsgruppernes tid, er det heldigt (men måske ikke tilfældigt!), at det også er det arbejde, flest finder mest spændende. Også her er respondenterne blevet bedt om at prioritere arbejdsopgaverne (fra 1-5). 78 svarer, at de finder de praktiske opgaver mest spændende, syv har planlægning som 1.-prioritet, 14 mener, at guidning er det mest spændende, og 18 finder registrering og overvågning mest spændende.

Arbejdsgruppernes opgaver i reservaterne er store og mangeartede, alt efter reservatets størrelse og antal af arbejdsgruppemedlemmer. Der er dage, hvor der arbejdes praktisk, dage, hvor der planlægges eller holdes møde med Fugleværnsfondens sekretariat, dage med guidede ture eller registrering af ynglefugle og møder med samarbejdspartnere. På spørgsmålet om, hvor mange dage pr. år, hver respondent bruger på praktisk arbejde, svarer 53, at de bruger mellem tre og syv dage pr. år. Til planlægning bruger 78 respondenter mellem en og fire dage pr. år, til guidning bruger 34 respondenter en

til fire dage. Tre bruger hele 10 dage til guidning om året. Et arbejdsgruppemedlem oplyser, at vedkommende bruger 17 dage til praktisk arbejde, tre dage til planlægning og ni dage til guidning, i alt altså 29 dage om året.

Den typiske arbejdsgruppe består af 10-20 medlemmer, hvis man regner med det fulde antal, som får indkaldelse til møderne. 66 respondenter angiver således et antal mellem 10 og 20. Spredningen er fra fire til 30. Men en del af de tilmeldte til arbejdsgrupperne er knapt så aktive som andre, så det giver et mere retvisende billede at spørge, hvor mange af medlemmerne, der sædvanligvis møder op, når der indkaldes til arbejde eller møde. Svaret lyder på mellem fem og 15 fra 83 af respondenterne. Spredningen er 1-5 som det ene yderpunkt og til 15-18 som det andet. 'Den hårde kerne', som altid møder op, angives af 75 respondenter til at ligge mellem 1-3 og 5-8 med en spredning fra to til 10-15. Som det fremgår, er der altså stor forskel på, hvor mange af de virkeligt aktive, der findes i arbejdsgrupperne.

Og hvordan fordeler de så opgaverne mellem sig? De allerfleste (91) svarer, at arbejdsgruppen fordeler opgaverne fra gang til gang. 24 svarer, at alle deltager i alt, 23 svarer, at de arbejder i faste teams, mens 20 svarer, at nogle i gruppen har faste opgaver (det var muligt at sætte flere krydser).

Afbrænding i Saksfjed-Hyllekrog-reservatet. Foto: Allan Gudio Nielsen.

Mange samarbejdspartnere

En arbejdsgruppe har mange samarbejdspartnere i lokalområdet, fremgår det af undersøgelsen. Samarbejdspartnere, der skal kontaktes, informeres og holdes møder med. På spørgsmålet om de vigtigste samarbejdspartnere svarer 49, at ejeren af dyr, der afgræsser reservatet er en vigtig samarbejdspartner, 48 svarer, at DOF er en vigtig samarbejdspartner, 28 svarer, at private (naboer til reservatet, lodsejere, grundejerforeninger etc.) er vigtige samarbejdspartnere, 19 at kommunen er en vigtig samarbejdspartner og 11, at Naturstyrelsen er (det var muligt at sætte flere krydser).

I betragtning af, hvor uvurderlige og uundværlig arbejdsgruppernes indsats er for Fugleværnsfonden, er det naturligvis vigtigt, at medlemmerne føler, de får tilstrækkelig støtte i arbejdet fra Fugleværnsfonden, og spørgeskemaet var en oplagt anledning til at spørge om dette og desuden om, hvorvidt arbejdsgruppemedlemmerne har ønsker eller kan pege på noget, arbejdsgruppen mangler. Spørgeskemaet gav derfor en række muligheder for at krydse ønsker/mangler af.

På det helt korte spørgsmål, om vedkommende arbejdsgruppe får tilstrækkelig støtte fra Fugleværnsfonden svarede 77 respondenter ja (det skal tilføjes, at mange respondenter havde valgt ikke at besvare spørgsmålene på denne side). De mere specifikke svar på disse spørgsmål er mest til brug for Fugleværnsfondens fortsatte samarbejde med arbejdsgrupperne, men som en illustration af arbejdsgruppemedlemmernes seriøsitet og engagement kan nævnes, at 20 efterlyste mere biologisk faglig viden og 20 mere detaljerede plejeplaner, 15 efterlyste mere instruktion i registrering og overvågning, mens 17 efterlyste nye foldere og 16 flere informationstavler.

Konklusion på undersøgelsen

Sammenfattende kan det siges om *flertallet* af medlemmerne af Fugleværnsfondens arbejdsgrupper:

- Det er mænd mellem 50 og 70 år udenfor arbejdsmarkedet
- De er meget fugle- og naturengagerede
- De er meget trofaste overfor Fugleværnsfonden og den arbejdsgruppe, de er medlem af
- Deres vigtigste motivation er, at de "gerne vil gøre en indsats for fuglene og naturen"
- De bruger op til 10 timer om måneden i reservatet

- Det praktiske arbejde med naturpleje og vedligeholdelse af stier og publikumsfaciliteter tager mest af deres tid
- De finder det praktiske arbejde mest spændende blandt opgaverne i reservatet
- De synes, at de får tilstrækkelig støtte fra Fugleværnsfonden

Om den typiske arbejdsgruppe kan det konkluderes:

- Den består på papiret af 10-20 medlemmer, heraf møder 5-15 sædvanligvis op hver gang, der indkaldes til arbejdsdag eller møde
- Den synes rigtig god til at supplere gruppen/rekruttere nye medlemmer selv
- Medlemmerne fordeler opgaverne mellem sig fra gang til gang
- Dens vigtigste samarbejdspartnere er ejere af dyr, der afgræsser reservatet og DOF's lokalafdeling

Til slut vil jeg gerne citere nogle af de mange besvarelser, der kom på spørgsmålet: "Har arbejdet i arbejdsgruppen givet dig uventede gevinster eller oplevelser?" For de illustrerer og opsummerer på udmærket vis, arbejdsgruppemedlemmernes motivation og engagement.

"En absolut gevinst er at lære nye mennesker at kende, tale med folk, som har den samme passion for naturen som én selv"

"Mange fugle- og naturoplevelser. Dejligt, socialt samvær."

"Jeg har fået et stort netværk, blevet klogere på hele området og mødt en masse søde mennesker"

"Ja, lammekød!"

"At svaneparret fik hele syv unger, og at Isfuglen begyndte at yngle i reservatet."

"Spændende at se landskabet forandre sig i takt med arbejdet: Hvilke nye arter vandrer ind på nye biotoper?"

Og så den sidste kommentar, som understreger og illustrerer, at Fugleværnsfondens reservater ikke blot er en gevinst for fuglene, men netop også "for folk og for fremtiden":

"Min mand og jeg mødtes i arbejdsgruppen og holdt vores bryllup i reservatet."

Fugleværnsfondens bestyrelse vil gerne takke de 121 arbejdsgruppemedlemmer, som gav sig tid til at besvare spørgeskemaet. Det har givet os værdifuld viden til det fortsatte samarbejde.

Fugle og folk i landet under Ravnebanneret

HANS MELTOFTE, DR. SCIENT., REDAKTØR AF DOFT

Fugle er liv og glæde. De fylder meget i landskabet og i lydbilledet. Indtil radio og iPod blev hvermandseje, udgjorde fuglestemmerne de dominerende lyde i dagligdagen sammen med vinden, menneskers arbejde og kirkeklokkerne. Trækfuglene var vigtige forårsbebudere, og hvert barn i Danmark kendte Viben, når den slog volter over de vidtstrakte enge, mens den stolt skreg sit navn ud over landskabet.

Fugle indgik – og indgår stadig – i mange talemader, stednavne og udtryk. Man taler om en dum gås, en spurv

i tranedans, at Krage søger mager – mens høg over høg vel nærmest er det modsatte – om en gammel hejre, om en der er blid som en due, om en krudtugle, om en ravnemor, om at spise som en fugl, om en natteravn, om at være fuld som en Allike eller ha' en lille fjer på, om at få en på hovedet så fuglene synger, om røre i andedammen, om at have skudt papegøjen, om en ørnenæse som min, om at være frisk som en Havørn, om en ravnekrog af en lille sladderagtig flække, om at der ikke er fugls føde på den sag, eller omvendt, at der er ugler i mosen.

”Se, det summer af sol over engen” fra Majvise af Holger Drachmann var engang en dagligdags glæde for store dele af befolkningen, og Vibernes første kåde sving over engene om foråret var et kærkomment forårstegn. Maleri af Peter Hansen: *Drengen og viben*, 1905. Olie på lærred. 48 x 56 cm. Faaborg Museum.

Det allerførste Dannebrog var de danske vikingers hærflag. I vikingetiden kaldtes det Danebroge, dvs. danernes klæde og var udsmykket med en sort Ravn. Her er dette ravnebanner rekonstrueret ud fra mønter udstedt af vikingekongerne Olaf Guthfrithsson og Olaf Cuaran kombineret med yderligere detaljer fra Bayeuxgobelenen i Normandiet.

Kilde: <http://www.danskkultur.dk/txt/jun.htm>

Mange af disse talemåder er på vej ud af det danske sprog, men en fugl i hånden er stadig bedre end 10 på taget, og én svale gør ingen sommer, ligesom det er sjældent, at stegte duer flyver ind i munden på folk. Man skal ikke skyde spurve med kanoner, blind høne finder også et frø, hver fugl synger med sit næb, og at forklare noget kan nogle gange være som at slå vand på en gås. Det smager dog af fugl, sagde kællingen – hun kogte suppe på den pind, Kragen havde siddet på. Om to unge elskende siger man, at de opfører sig som to Turtelduer, men det er de færreste, der ved, at udtrykket en dulle kommer af navnet på en ung due.

I massevis af hvide duer bliver ved særlige lejligheder sluppet løs som symboler på fred, som da Noah sendte en due ud i verden for at finde tørt land efter syndfloden, og tusinder af hvide duer med eller uden olivengren i næbbet sidder på lige så mange gravsten på landets kirkegårde. Fuglene har i årtusinder været opfattet som sjælebærere.

Ravnebanneret

Før Danmark blev kristnet og en rød dug med et hvidt kors blev danskernes flag, kæmpede danerne under et banner med en sort Ravn på en trekantet rød dug ved navn Danebroge. Ifølge sagnet var dette ravnebanner syet af Regner Lodbrogs to døtre, hvilket siger noget om fuglenes symbolværdi allerede fra de ældste tider. Tænk også på, hvor mange ørne, der indgår i våbenskjolde og anden heraldik. Det overgås vist kun af løver og enhjørninger.

Odins to ravne, Hugin (= tanke) og Munin (= erin-

dring), fløj hver morgen ud i verden for at se, hvad der var gang i. Ved morgenmåltidet var de tilbage på ravneguden, Odins skuldre, hvor de kunne hviske ham alle nye tidender i ørerne. Allerede dengang havde man forstået, at kragefuglene er de mest intelligente fugle – og dyr i det hele taget. Det har adskillige intelligenstests siden bekræftet.

Også ugler har haft ry for at være kloge, men det er mere et resultat af den stoiske ro, som omgiver dem. Vores hjemlige Kirkeugle, der nu er ved at uddø som dansk ynglefugl, var visdomsgudinden Minervas fugl, og den har da også på dansk haft navnet Minervaugle. Minerva er den romerske udgave af den græske gudinde Pallas Athene, som har lagt navn til Kirkeuglens latinske slægtsnavn, *Athene*. Minervas profil udgør seglet i Københavns Universitets doktorsignet, og et uglehoved har i mange år været boghandlernes fælles logo.

Falck har selvfølgelig haft en falk som logo lige fra starten, og Gyldendal har brugt flere fugle som logo for deres bogserier. Den mest omfattende er Tranebøgerne, som der er solgt mange millioner af.

Barnet på svanevingen

For 7000 år siden, i jægerstenalderen, blev en ung mor begravet sammen med sit barn nær Vedbæk i Nordsjælland. Barnet blev begravet på en svanevinge, og det er nærliggende at gætte på, at barnets sjæl skulle kunne flyve bort til åndernes rige.

I modsætning til flagermus, som mennesker i næsten alle dele af verden har opfattet negativt, så har fuglenes flugt været en kilde til fascination og givet næring til drømmen om at kunne flyve. Fri som fuglen, siger vi, og det er store hvide fuglevinger, englenerne er udstyrede med, og ikke de biologisk mere nærliggende flagermusvinger, som Batman (= flagermusmanden) har i sit logo.

Fuglenes flugt og forekomst i det hele taget har i årtusinder været brugt som varsler om ulykke – såvel som om lykke. Der er næppe den fugleart, som ikke indgår i en eller anden form for folketro. Hærfuglens okkergule kam, som den kan rejse på hovedet, og som ligner en prydelser på en soldaterhjelm fra Antikken, varlede således krig og hungersnød.

Fugle indgik også i folkemedicin, som fx svaler, der blev anset for velegnede til behandling af epilepsi og malaria. I visse tilfælde var der tabuer omkring fuglearter, som fx albatrosserne, der blandt sømænd blev opfattet som druknede søfolks sjæle, der i al evighed strejfede over oceanerne og derfor ikke måtte dræbes.

Når svalerne samledes i søernes rørskov på efterårsaftener, gav det anledning til folketroen om, at svalerne overvintrede i mudderet på bunden af søerne med et strå i næbbet. Men lur mig, om ikke der var mange, der

havde fattet, at efterårets fugleflokke på vej sydover trak mod varmere himmelstrøg, hvorfra de vendte tilbage om foråret.

Nattens overtrækkende flokke af Gyvfugle eller Himmelhunde varede det dog mange århundreder, før man fandt ud af, hvad var. Først i 1900-tallet blev det klart, at det drejede sig om Sortænder, som ellers er en art, der lever i hundretusindvis på åbent hav i de danske farvande. Under trækket passerer disse mange fugle om natten hen over land, og deres gyv-kald kan da høres i forårs- og efterårsnætterne.

Kært barn har mange navne

Oprindeligt havde mange fuglearter forskellige navne i forskellige dele af landet, men med fuglebøgernes fremkomst fra midten af 1800-tallet døde de lokale navne efterhånden ud. En del lokalnavne kendes dog stadig, såsom Brunnakke for Pibeand blandt jægere i Vestjylland og Ålekrage for den forhadte Skarv i flere egne af landet.

Navne som Rødhals, præstekrave og korsnæb kan enhver forstå betydningen af. Mange fugle har navn efter deres udseende, mens andre har navn efter deres adfærd som fx vipstjerter og træløbere, deres levested som fx Sivsanger og Bynkefugl, deres føde som fx skalslugerne, eller det land, hvor de kommer fra, som fx Islandsk Ryle og Tyrkerdue. Tyrkerduen bredte sig helt fantastisk fra Lilleasien ud over det meste af Europa i løbet af 1900-tallet. Islandsk Ryle er ikke nær så godt et navn. Arten forekommer kun på Island i træktiderne på vej til og fra de højarktiske ynglepladser i Grønland og Canada, og Tundrarilyle, som den grønlandsk-canadiske race nu hedder, er langt bedre.

Andre har navn efter deres stemme, dvs. et lydord eller onomatopoietikon, som fx Vibe, Klyde, Ravn, Krage, Musvit, Sjagger, Stillits og (Bog-)finke. Enkelte er opkaldt efter personer, som Temmincksryle og Sabinemåge, der begge har navn efter naturforskere.

Oprindelsen af mange andre navne er mere kryptisk, som Dompap og Skade. Dompappens navn kommer ligesom mange andre danske fuglenavne af tysk, nemlig Dompfaff, som hentyder til de katolske domprovsters sorte kalot og røde kappe. Og Skade har ikke noget med skadelighed at gøre – men på ældre dansk betød

Dronning Margrete var fugleinteresseret i sin ungdom, og hun kan stadig tale med glød om Ravnene i slotsparkerne i Gråsten, Marselisborg og Fredensborg. Men Ravnene har ikke været lige populære til alle tider, hvor det fx i en folkevise hedder at "Ravnen flyver om aftenen, om dagen han ikke må", og for omkring 100 år siden var arten næsten udryddet i Danmark. Akvarel af Jens Gregersen.

Husskaden, som efter manges mening er Danmarks smukkeste fugl, men som også er en dygtig æggetyv, har navn efter sin lange spidse hale. I ældre tider var en skade nemlig en lang spids genstand, og det har således ikke noget med skadelighed at gøre. Foto: Helge Sørensen.

skade [skathæ] en lang spids genstand, og det er altså Husskadens lange spidse hale, der har givet den navn.

Men det går også den anden vej. Mange danske stednavne involverer fugle, såsom Tranekær Gods på Langeland, og Herfølge på Sjælland har navn efter Hærfuglen (gammeldansk: hærfughli); jf. Herfølge Fodboldklubs logo, som netop er en Hærfugl. Lærke bliver i disse år stadig mere almindeligt som pigenavn, og Lærkevej er med 214 det hyppigste vejnavn i Danmark, mens Vi-bevej er nr. 4 med 183. Især de to meget karakteristiske fugle i det danske kulturlandskab, Ravn og Krage, er flittigt brugt. Og her viser det sig en interessant forskel på de to arters biologi, idet ravenavnene især er knyttet til indlandslokaliteter (fx Ravnebjerg), mens kragenavnene især er knyttet til kystlokaliteter (fx Kragenæs).

Tranen er også ophav til ordet kran, som kommer af 'oldplattysk' *kran* for Trane; sammenhængen er, at en gammeldags kran ligner en Trane.

Fede gæs

Vi fejre mortensaften til minde om den hellige Sankt Martin (fordansket til Morten) af Tours, som blev røbet af gæssene, da denne ydmyge munk ifølge legenden

havde gemt sig i en gåsesti for ikke at blive forfremmet til biskop. Og meget praktisk er det på den tid af året, hvor ænderne og gæssene er fedest og tillige er lette at plukke efter fjerfældningen. Svimmelende mængder af gæs, ænder, kalkuner, høns og duer har gennem årtusinder måttet lade livet til ernæring for os mennesker, ligesom deres æg, fjer og dun har gjort gavn på mange måder.

Måske med undtagelse af domesticeringen af ulven som jagthund, så er fugle givetvis de første vilde dyr, som mennesker har tæmnet. Man kan fx forestille sig, at nogen har fundet en rede med nyklækkede ællinger, taget dem med hjem, og fodret dem med husholdningsaffald til de var store nok til at få hugget hovedet af. Noget i den stil er givetvis sket uafhængigt af hinanden mange steder, og efterhånden er avlsdyr blevet handlet fra egn til egn. Med tiden er nogle af de involverede arter, fx junglehønen (Bankivahønen) fra Sydasiens, blevet udbredt over hele Jorden som tamhøns.

Burfugle og prydugle blev en naturlig følge af fugleholdet. Fuglefængere fandtes mange steder og var så kendte, at Mozart kunne gøre en af dem til hovedpersonen i operaen *Tryllefløjten*. Mængder af sangfugle har gennem tiderne måttet henslæbe livet i et lille bur, sådan

som det stadig ses i fx Sydeuropa og Kina (jf. eventyret *Nattergalen*). Først senere gav man fuglene så gode kår, at de kunne yngle i fangenskab, hvorefter det blev en udbredt hobby at holde burfugle.

Kongehuset importerede Jagtfalke i stort tal fra Island og de andre nordiske lande, men det var langt overvejende med henblik på 'vennegaver' til konge- og fyrstehusene i resten af Europa. Falkejagt var aldrig særlig udbredt i Danmark.

Herregårdenes voldgrave var befolket med domesticerede danske Knopsvaner, mens sydasiatiske Påfugle spankulerede omkring i parkerne. Fra 1800-tallet fulgte kinesiske Fasaner som skydefugle på de store godser, hvor jagt var en vigtig del af herskabernes tidsfordriv. Senere fulgte avl af europæiske Klippeduer som brevduer, der også kunne bruges til kapflyvning, og hvis imponerende navigationsevne har været brugt til at studere trækfuglenes orientering videnskabeligt.

Fuglene i kunsten

Allerede i Vølvens spådom i den ældre Edda optræder

ørnen som et kraftfuldt symbol, og fugle og fuglesang er indgået i utallige digte, sange, salmer og fortællinger lige siden. Hvem kender ikke "Jeg ved en lærkerede, jeg siger ikke mer", "Giv tid, giv tid, den nynner glad og ryster de små vinger", "Højt på en gren en krage sad, simsaladim bamba saladu saladim", "Flyv fugl, flyv over Furesøens vove", "Hør den lille stær, den er, åh, så fornøjet" eller den mere banale landeplage "Hvide måge, hils mine kære" sunget af Gustav Winckler. Men også blandt de mere moderne danske sange finder vi verselinjer som "Storken er en dejlig flyver, den der siger andet lyver" i Shu-bi-duas Danmarkssang og "Fuglene flyver i flok, når de er mange nok" i Svantes lykkelige dag af Benny Andersen. Endelig er der Djämes Brauns humoristisk-erotiske Vi kigger på fugle, hvor fuglene er nogle særdeles festklædte og befjedrede 'chicks'.

Blandt digtene er jeg især glad for Blichers afskedshymne *Trækfuglene*: "Sig nærmer Tiden, da jeg maa væk! Jeg hører Vinterens Stemme; Thi ogsaa jeg er kun her paa Træk, Og haver andetsteds hjemme."

Og så er de selvfølgelig de helt store klassikere, H.C. Andersens *Den grimme Ælling* og *Klodens Hans*, der scorede

Johannes Larsens malerier af fuglene i landskabet fik meget stor betydning for fugletegning og -maling herhjemme, og reproduktioner af hans billeder hang i titusinder af danske hjem. Maleri af Johannes Larsen, *Edderfugletræk*, 1924. Christiansborg.

prinsessen med en halvrådden Krage. Med *Den grimme Ælling* fik H.C. Andersen i hvert fald slået fast, at han ikke led under Janteloven, hvis den ellers havde været formuleret på hans tid. Hertil kommer romaner og noveller, hvori fugle spiller en vis rolle.

I billedkunsten var udviklingen i Danmark nogenlunde som i vore nabolande, kendetegnet ved en mere og mere naturtro gengivelse af fuglene, efterhånden som kunstnerne lærte sig at tegne og male fuglene efter naturen i stedet for at bruge nedlagte eller dårligt udstoppe eksemplarer. Af særlig betydning her i landet var Johannes Larsen (1867-1961) og Leif Rydeng (1913-1975), som lagde grunden til en impressionistisk tradition i dansk fugletegning og maleri, som præger flere af de danske fugletegnere den dag i dag.

I midten af 1900-tallet var Mågestellet fra Bing & Grøndahl mange danske hjemms stolthed, når det blev hentet frem ved familiebesøg søndag eftermiddag.

Endelig bør Storkespringvandet på Amager Torv i København vel nævnes som eksempel på billedhug-

gerværkerne. Det blev berygtet som samlingssted for hashrygende og guitarspillende hippier, provoer og andre subversive elementer – som fx undertegnede – i 1960'erne, hvilket sangeren Cæsar udødeliggjorde med sangen om *Det store stygge Storkespringvand*, skrevet af den danske nationalskjald Thøger Olesen.

Fuglene i landskabet

Efterhånden som de skove, der oprindeligt dækkede størstedelen af Danmark, blev ryddet fra bondestenalderen og frem, blev der skabt bedre leveduligheder for en lang række åbenlandsfugle, som tidligere havde levet i skovlysninger og på strandenge, hvis de da overhovedet forekom i Danmark. Det er en meget stor del af de fugle, som vi i dag betragter som typisk danske, fx Sanglærke, Vibe og flere kragefugle.

Åbenlandsfuglene havde deres storhedstid i 1700-1800-tallet, hvor skovene var indskrænket til nogle få procent af landets areal, og store dele af landet var

Storken, der oprindelig bragte sjælen til barnefosteret, blev i romantikken lavet om til, at den bragte selve barnet. Kristendommen kunne ikke tillade den oprindelige mening. I Danmark kulminerede antallet af Storke i 1800-tallet, hvor størstedelen af landet var dækket af sumpe, enge og overdrev, og landskabet i det hele taget var langt mere åbent end i dag. Maleri af J. Th. Lundbye, Landskab ved Arresø, 1838. Ny Carlsberg Glyptoteket.

dækket af vidtstrakte enge, heder og overdrev. Siden er landbruget blevet mere og mere intensiviseret, så heder, enge og overdrev i dag kun er fragmenter af tidligere tiders storhed, og selve agerlandet ikke levner meget livsgrundlag i form af vilde planter og insekter til markernes fugle.

Danmarks mest folkekære fugl, den Hvide Stork er et godt eksempel på denne udvikling. Arten kendes ikke fra de ældste udgravninger eller fra de ældste folkeviser, så måske indvandrede den først i 1400-tallet. Men herefter gik det stærkt, så der i 1800-tallet næppe var en landsby i Danmark, hvor der ikke yngede Storke. Ja, visse steder var der tale om 'storkebyer', som Veddum i Himmerland, hvor der omkring 1880 kunne tælles 135 beboede storkereder.

Herefter gik det lige så stærkt ned ad bakke for Storke i Danmark, så den i dag må regnes for så godt som uddød. Samme vej er det gået for Agerhønsene og Viberne. Agerhøns kunne der skydes mere end 400 000 af om året, da jeg begyndte at interessere mig for fugle for 60 år siden. Nu må de danske jægere nøjes med omkring 30 000 på trods af udsætning af skydefugle og anden såkaldt vildtpleje. Og Viberne er reduceret fra skønsmæssigt at tælle op mod en halv million par frem til efter 2. Verdenskrig til nu mindre end 20 000 par.

Til gengæld har vi givetvis flere rastende og overvintrende gæs end nogen sinde tidligere. Gæssene nyder godt af de gødede og vintergrønne korn- og græsmarker, og af at der nu efterhånden er blevet bedre styr på jagten, så denne ikke i samme omfang som tidligere holder bestandene nede. Også krat- og skovfugle har vi formentlig flere af nu end i flere hundrede år, idet vi har langt flere træer og buske.

Fuglene og jægerne

Før industrialiseringen gjorde fremstillingen af skydevåben så billig, at hver en bondekarl kunne anskaffe sig et jagtgevær, blev fugle fortrinsvis fanget i snarer, net og fælder samt på limpinde. Krudt og kugler blev kun anvendt til 'ædelvildt', fortrinsvis hjorte, som kongen og adelen siden Middelalderen havde monopoliseret jagtretten til. Helt op til midten af 1700-tallet blev der foranstaltet kongelige svanejagter, hvor man under stor festivitas drev hundreder af Knopsvaner sammen og nedslagede dem i august, hvor de fælder svingfjerene og ikke kan flyve. Både fjer, dun og kød blev udnyttet, og røget svanebryst var en stor delikatesse.

Net og snarer blev anvendt i stor stil helt op til omkring år 1900. Sidst i 1800-tallet var der således alene på et enkelt sjællandsk gods opsat 1200 drosseldoner, og såkaldte kramsfugle (drosler og andre mindre fugle) blev handlet i bundter på købstædernes markeder. I Vadehavet var der

tilsvarende tale om stordrift i form af andekøjer, hvor der kunne fanges mange tusinde ænder om året.

Indsamling af æg var også udbredt. Min egen oldefar, som var fisker, boede om sommeren under sit storsejl dækket af tang på den lille ø Rågø Kalv nord for Lolland, hvor han levede af fisk og mågeæg og fik øgenavnet Tangasmus. Ægindsamlingen var så intensiv, at kolonierne af ynglende kystfugle var stærkt reducerede omkring år 1900, inden man fik etableret reservater og anden beskyttelse af fuglene.

Tilsvarende betød jagtgeværets udbredelse og liberaliseringen af jagtretten i midten af 1800-tallet, at mange bestande og fugle og pattedyr blev skudt væk. Der var ingen fredningsbestemmelser, og der blev drevet jagt året rundt. Det var så grelt, at en gruppe velstående jægere i 1884 dannede Dansk Jagtforening med

17. Den dræbte And.

I Stoven risted den klare Na,
En bløbig Vildband bag Sivet laac,
Af Jægerens Bøfse var den dræbt,
Den havde sig hen til Heben slæbt.
Nu stod omkring den de Viltlinger Smaae,
De funde det flittike ret forbaae,
De frøb under Vingen, men den var flap —
„Vaagn op, søde Mober, rab, rab, rab, rab!“
Saa aabned de alle Smaanebene vidt:
„Vi ere saa fultne, giv os lidt!“
Men moberløs' vare de arme Smaae —
O har du en Mober, da fion derpan!

I 1800-tallet, hvor jagtgeværet efter industrialiseringen var blevet så billigt, at det var hvermandseje, blev der drevet jagt året rundt på stort set alt, der var stort nok til, at det kunne betale en patron. Skyderiet var så voldsomt og ødelæggende, at mere besindige borgere reagerede. H.V. Kålunds digt Den dræbte And fra 1845 med illustration af J. Th. Lundbye var et indlæg i debatten for at få stoppet jagten i yngletiden.

177 000 danskere har jagttegn, så jagt er en meget væsentlig del af danskernes forhold til fuglene og naturen. Desværre er det også en aktivitet, som forårsager omfattende forstyrrelser og gør dyr og fugle meget mere sky, end de naturligt ville være. Foto: Erik Thomsen, Odense Fjord dengang det var tilladt at drive motorbådsjagt selv i fjordene.

det hovedformål at få Gråanden fredet i yngletiden. Det lykkedes i en sådan grad, at der 10 år senere blev vedtaget en jagtlov med fredning af de fleste sangfugle hele året, mens de fleste andre arter og deres æg blev fredet i yngletiden. Disse fredningsbestemmelser var givetvis mest teori i store dele af landet, hvor jagt og ægsamling fortsatte mere eller mindre uændret. Vi skal helt frem til 1955, inden vores trækkende gæs blev fredet om foråret, og til 1972 inden forårsjagten på Skovsnepper blev forbudt.

Fuglejagt og fangst var den lille mands jagt, og den betød givetvis meget i mange husholdninger. Det medførte, at kampen mellem de ansvarlige jægere og de, der modsatte sig fredningsbestemmelser, i høj grad var en kamp mellem høj og lav. I min egen familie af husmænd og arbejdere, som omfattede flere jægere, omtalte man således Dansk Jagtforening som godsejernes og proprietærernes jagtforening.

På havet og i vores mange lavvandede fjorde mv. har jagten altid været fri, og op gennem 1900-tallet bare steg og steg jagtintensiteten i takt med befolkningens øgede levestandard og fritid samt den større mobilitet. Det førte til en af de hårdeste konfrontationer, der har

været i dansk naturforvaltning. I 70'erne og 80'erne førtes der en verbal krig mellem jægere og naturfredere om jagten på vores hundredtusinder af trækkende vandfugle. Det hele kulminerede med vedtagelsen af en ny jagtlov i 1982, hvor en lang række vadefuglearter blev totalfredet, og jagttiden på mange andre arter blev afkortet. Senere fulgte etableringen af et netværk af reservater i hele landet, så vi i dag har en jagt, der er bedre reguleret. Fuglene har reageret positivt ved at opholde sig længere og i større antal her i landet under efterårstrækket, og befolkningen har fået mulighed for at opleve uforstyrrede fugleflokke i de mange reservater.

Den spådom, som Danmarks dengang førende ornitolog, Finn Salomonsen (Sanne Salomonsens far), fremsatte i 1964 er gået i opfyldelse: "Men engang vil deres [fuglevennernes] råb blive så højt, at selv politikerne ikke kan overhøre dem."

'Fasandyret' og alle de ulykker det medførte

Ud af de godt to millioner fugle og pattedyr, der årligt nedlægges i Danmark, udgør Fasaner mere end 700 000. Langt hovedparten af disse fugle er opdrættet og sat ud

i naturen for at tjene som skydefugle fortrinsvis for betalende jægere. Dette intensive jagtvæsen, som begyndte i anden halvdel af 1800-tallet, og som især drives på de store godser, har medført en voldsom forfølgelse af alle de fugle og pattedyr, der kunne tænkes at tage nogen af de mange udsatte fugle. Især rovfugle, kragefugle og ræve har måttet holde for, og det i en sådan grad, at en lang række arter enten blev udryddet eller var tæt på udryddelse, inden der efterhånden blev sat en stopper for bekæmpelsen. Den omfattede ikke alene beskydning året rundt, men også brug af sakse, fælder og gift. Alligevel nedlægges der stadig titusinder af kragefugle og ræve hvert år primært af hensyn til Fasanerne, og forgiftede ørne og andre rovfugle er en årligt tilbagevendende begivenhed.

Min farmors holdning til dette uvæsen var ganske klar. Hun spurgte retorisk "Hvem har givet os lov til at bestemme, hvem der må være her på Jorden, og hvem der ikke må?" Og hun var altså en husmandskone, der var født 1886!

De sky fugle flytter ind i byerne

Fugle og andre dyrs flugt afstand er i høj grad bestemt af den jagtlige efterstræbelse, de er udsat for. Så når ople-

velsen af store flokke af gæs og andre vandfugle mest er for folk med dyr optik, så er det fordi disse fugle er gjort meget mere sky overfor mennesker, end de ville have været uden jagt.

Da jeg voksede op sammen med Dan Turéll og andre 'Vangedebisser' nord for København, var Krager sky fugle, som man kunne se sidde i toppen af træerne flere hundrede meter borte. Da der var international ornitologisk kongres i Moskva i 1982 vakte det derfor opsigt blandt os vesteuropæiske fuglefolk, at Kragerne i byen gik rundt på 5-10 meters afstand af mennesker. I dag kan man på det nærmeste sparke Krager og Skader bag i, når man færdes i København og andre danske byer.

Så når mange fuglearter, der ellers havde været sky skovfugle, begyndte at optræde i byerne fra omkring år 1900, så hang det sammen med, at efterstræbelsen blev reduceret mærkbart på det tidspunkt. I dag kan vi glæde os over store bestande af Ringduer, Solsorte, Musvitter, Blåmejser og mange andre fugle i haver og parker, ligesom ænder, Blishøns, svaner og måger 'befolker' byernes søer og havne.

Det klassiske eksempel er Grågæssene i Utterslev Mose ganske tæt ved København, der går med deres gæslinger mellem folk i mosen og endog spiser brød af hånden, mens de flygter fra mennesker på flere hun-

Alle der har rejst i dele af verden, hvor der ikke drives jagt med knaldende skydevåben, har kunnet opleve, hvor tillidsfulde selv store fugle kan være uden jagt. Foto: Niels Poul Dreyer, Indiske Skovstørke i Burma.

drede meters afstand, når de i jagtsæsonen opholder sig andre steder i landet.

Det er givetvis hundredetusinder af mennesker, der fodrer fugle på altaner, i haver og i parker, sætter redekasser op og køber juleneg til fuglene. I supermarkederne ligger der efterhånden året rundt sække med foder til de vilde fugle som noget af det første, man støder på indenfor døren, og firmaer, der leverer disse varer, har tocifrede millionbeløb i omsætning.

Denne store interesse for fuglene har placeret fuglebeskyttelsen centralt i dansk naturforvaltning, og fuglene har på mange måder fungeret som flagskib og lokomotiv for hele naturbeskyttelsen i Danmark og EU – mange tilfælde oven i købet med sidstnævnte som frontløber og garant for bedre beskyttelse. Det var således vores britiske BirdLife-partner, Royal Society for the Protection of Birds, der tog initiativ til den første EU-lovgivning om natur- og fuglebeskyttelse ud fra en idé om, at fx forvaltningen af trækfuglene er et internationalt ansvar og derfor et EU-anliggende – eller EF som det hed dengang.

Vi kan takke Reformationen for det hele

Der er altså sket en voldsom ændring i danskernes holdning til fugle og natur fra primært at være noget, man kunne udnytte, til noget, man kan glæde sig over. Allerede min farfar satte et bræt op på en af loftsbjælkerne i udhuset, så svalerne kunne bygge en sikker rede, og han strøede sand på gulvet, så deres klatter ikke svinede for meget.

Det er her påfaldende, at denne 'kulturrevolution' især er tydelig i de protestantiske lande. Hvor natur- og fuglebeskyttelsesforeninger har hundredetusinder af medlemmer i de nordeuropæiske lande, så tælles de tilsvarende foreningers medlemmer oftest kun i tusinder i det katolske Sydeuropa.

Grundtanken i protestantismen er, at man ikke kan 'deponere' sin samvittighed hos præsterne og løbende få 'bevilget' tilgivelse for sine ugerninger, men selv står til ansvar direkte overfor Gud. Denne ansvarliggørelse af den enkelte i form af *skyld* medførte ikke alene den puritanske arbejds- og samfundsmoral, som kendetegner en meget stor del af befolkningen, og som har givet de nordeuropæiske lande så høj effektivitet og social velfærd, men også en frisætning af tanke og individ. Det førte til oplysningstiden og udviklingen af humanisme og menneskerettigheder – i mange tilfælde i konfrontation med den selv samme kirke og altså frigjort fra sin oprindelse.

Hundrede år efter, dvs. i sidste halvdel af 1800-tallet blev humanismen udvidet til også at omfatte husdyr og andre levende skabninger. Der blev dannet natur-

dyrebeskyttelsesforeninger, og det blev (dengang) en æressag for bønderne at behandle deres husdyr anstændigt! Yderligere hundrede år senere, i anden halvdel af 1900-tallet, går vi et skridt videre og udvider vores 'ansvarsområde' til også at omfatte miljøet og for den sags skyld hele verden. Enhver nordeuropæisk fuglebeskyttelsesforening med respekt for sig selv har projekter i Middelhavslandene, Østeuropa eller tredje verdenslande på samme måde som de velkendte humanitære organisationer har projekter rettet mod mennesker i disse områder.

Fugle er en passion hos mange tusinde danskere, og for nogle er fugleoplevelser nærmest et euforiserende stof, som her groft karikeret af tegneren Flemming Quist Møller i bladet Feltornithologen i de udsyrede hippedage i 1974.

Dansk Ornitologisk Forening og Fugleværnsfonden

I 2006 kunne Dansk Ornitologisk Forening (DOF) fejre sin 100 års fødselsdag. Foreningen var et resultat af den spirende folkelige interesse for fugle- og naturbeskyttelse, som opstod sidst i 1800-tallet. Men dengang bestod fugleinteressen nok så meget i et have samlinger af udstoppede fugle og udpustede fugleæg, som den bestod i at opleve fuglene ude i naturen. Fuglebøgerne var af ringe kvalitet, og helt op til midt i 1900-tallet kostede en kikkert en årsløn for en arbejder, så det var fortrinsvis folk med deres på det tørre, der kunne engagere sig i sådan en interesse. Her havde Danmarks Naturfredningsforening, der blev dannet få år efter DOF, tag i bredere dele af befolkningen, og har det den dag i dag. Alligevel har de fleste danskere hørt om DOF og ved, hvad en ornitolog er.

Det at være ornitolog er stadig lidt nørdet, som det så fint er karikeret af Flemming Quist Møller i børnefilmen *Bennys badekar*, hvor der optræder en skør fuglekigger i Utterslev Mose. Også Dirch Passers "Mudderklire" er udtryk for denne karikatur af en nørdet naturfreak. Bedre bliver det ikke af, at mange menneskers syn på ornitologer er præget af de få hundrede *hard core* ornitologer, der styrter land og rige rundt for at se sjældne fugle, de såkaldte hitjægere eller *twitchere*. Men DOF udmærker sig, modsat mange af vore søsterorganisationer i andre lande ved at dække hele spektret, lige fra den, der gerne vil kunne kende de forskellige fugle i haven, over feltornitologerne til professoren på Zoologisk Museum.

Fællesnævneren for de 16 000 medlemmer af DOF er viljen til at gøre en indsats for at beskytte fuglene og dermed de værdier, som fugle- og naturinteressen repræsenterer. Det var derfor helt naturligt, at DOF etablerede Fugleværnsfonden midt i 1960'erne. I 1950'erne og '60'erne så det virkelig sort ud med uhæmmet dræning af naturområder og et stadig stigende jagttryk samt bekæmpelse af rovfulge. Fugleværnsfonden blev således

etableret samtidig med, at Skjern Å-deltaet blev afvandet. Frustrationerne over ødelæggelserne var enorme – og ligeså var skepsissen om, hvorvidt salg af postkort m.v. nogen sinde ville kunne føre til opkøb og beskyttelse af væsentlige naturområder. Vendepunktet blev købet af Tryggelev Nor allerede i 1975. Små og store bidrag fra en relativt lille forenings medlemmer kunne faktisk gøre en forskel og vise vejen i form af etablering af reservater med optimale forhold for fuglene: Gode levesteder med fred fra jagt og andre forstyrrelser, men med fine oplevelsesmuligheder for fugleinteresserede såvel som for familien Danmark.

Erhvervelsen af Tryggelev Nor lagde grunden til den respekt og brede opbakning samt ikke mindst inspirationskraft for andre, som Fugleværnsfonden har opnået, og som er beskrevet i dette hæfte. At fuglevennerne blev de første, der etablerede en sådan fond – og opnåede en betydelig succes med det – er ikke så mærkeligt, når man ser tilbage på fuglenes centrale placering gennem århundreder i dansk kultur.

Stort til lykke til Fugleværnsfonden!

Yderligere læsning

- Brøndegård, V.J. 1985: Folk og fauna 2. – Rosenkilde og Bagger.
 Cocker, M. 2013: Birds & People. – Jonathan Cape.
 Hald-Mortensen, P. 1971: Belyser gamle stednavne Ravnens og Kragens økologi? – Feltornithologen 13: 142-145.
 Heide, F. 1940: Onde og Gode i Dyreham. Ved Naturforskerens Side gennem Sjæletroens Land. – Bernhard E. Kleins Forlag.
 La Cour, T. 1938: Gøg, Stork og Svale i Sagn og Tro. – P. Haase & Søns Forlag.
 La Cour, T. 1941: Eventyrfugle og Fugleeventyr. – Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
 Lorenzen, P. 1960: Vilde fugle i sagn og tro. – G.E.C. Gads Forlag.
 Meltofte, H. 2006 (red.): 100-års festskrift for Dansk Ornitologisk Forening. 17 essays om dansk ornitologi. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 100: 97-312.
 Meltofte, H. & J. Fjeldså (red.) 2002: Fuglene i Danmark. – Gyldendal.
 Nielsen, H.E.N. 1998: Fuglefri. – Kunstcentret Silkeborg Bad.
 Salomonsen, F. 1964: Fugle og folk. – Tre Trykkare, Göteborg.

Fremtidens tilbageblik – Fugleværnsfonden 2030

MARTIN IVERSEN, FORMAND FOR FUGLEVÆRNSFONDEN, OG EGON ØSTERGAARD, FORMAND FOR DOF

Langt om længe er det blevet tid til den årlige status for Fugleværnsfondens spændende virksomhed i 2030. Vi begynder naturligvis med det centrale: fuglene.

Fuglene først

Det virker! Fuglene trives på vores reservater – i store træk. Vi kan prale med pæne ynglebestande af svømmeænder og nogle af vore vadefuglearter: Stor Kobbersneppe, Vibe og Rødben. Godt at vi holder fast i den lille ynglebestand af kobbersnepper på Nyord Enge. Vi er begejstrede, når naturens dynamik giver os nye ynglearter som Sølvhejre, Bramgås, Hvidvinget Terne, Rovterne, Biæder og Mellemlagspætte. Alle har de fundet vej til vore reservater gennem de seneste 10-12 år. Også vores to Havørnepar og Glenteparret har haft succes i år. Det samme gælder flere af småfuglene. Nu er Blåhalsen en af de mest almindelige ynglefugle på mange reservater.

Men vi har desværre også måttet se et par triste realiteter i øjnene. Nattergalen bliver stadig mere fåtallig. Kun enkelte fugle er hørt synge ved Barup Sø og Ravnstrup Sø. Heller ikke i år har Brushane, Stor Præstekrave og Rødrygget Tornskade haft nogen stor sæson, ja faktisk er Brushanen nu helt forsvundet som ynglefugl. Vadefuglenes tilbagegang skyldes nok, at klimaforandringerne nu begynder at slå igennem for alvor. Så rykker deres yngleudbredelse mod nordøst.

Blandt trækfuglene glæder vi os over, at indsatsen for den Lysbugede Knortegås bærer frugt. For 15 år siden var der kun ca. 7500 individer i denne delpopulation. Vi har i en årrække deltaget i både den adaptive forvaltningsplan og det vigtige LIFE-projekt, der skal sikre bestanden en gunstig bevaringsstatus. Det er lykkedes at vende udviklingen, så den nu er på omtrent 10000 individer. Gode fourageringsforhold i Danmark – bl.a. i Vadehavet, ved Nissum Fjord, ved Norddjursland, ved

Bøjden Nor på Sydvestfyn er et fint reservat for både yngle- og trækfugle samt anden biodiversitet. Foto: Allan Gudio Nielsen.

Agerø og i Limfjorden i øvrigt – har forbedret gæssenes kondition. Før var de afhængige af ålegræs, men årtiers kvælstofbelastning af kystnaturen betød farvel til gæssenes livret. Nu profiterer de af indsatsen med at nedbringe kvælstofmængderne. Ålegræsset vender tilbage. Gæssene ligeså. Så nu kan de velnærede tage turen til de højarktiske ynglepladser og komme bedre gennem ynglesæsonen med et pænt antal unger som resultat. Der er gode udsigter for de lysbugede, men dog fortsat et stykke vej til målet på 15 000 fugle.

Også andre rødlistearter og habitatarter trives på vore reservater. Det gælder padder som strandtudse og grønbroget tudse. Begge arter er blevet talrigere ved Bøjden Nor, Stormengene og på Hyllekrog takket være de mange vandhuller, der er lavet. Her er der adgang for padder og forbudt for fisk.

Andre steder er fisk i højsædet. Således i Sølsted Mose. Her viser vores regelmæssige overvågning, at dyndsmølingen har det godt. Tidligere var mosen det eneste levested i landet for denne specielle fiskeart. Nu har den bredt sig til flere andre lokaliteter i det vestlige Sønderjylland som et resultat af det store LIFE-projekt, der blev udført for mere end 15 år siden.

Vi følger med

Overvågningen retter sig ikke kun mod fuglene. Den tager også hånd om de vigtigste naturtyper, og vi følger en række udvalgte indikatorarter blandt planter, padder, pattedyr og insekter. Så får vi en klar fornemmelse af, om vi er på rette spor med vores naturpleje.

Gennem en årrække er kvaliteten af vores overvågning blevet klart styrket. Optællerkorpset af frivillige fungerer rigtig godt takket være en målrettet indsats med vejledning og uddannelse samt ikke mindst konstant opfølgning fra sekretariatet. Vi har godt styr på fuglene og på udvalgte, men vigtige indikatorarter.

Intet år uden BioBlitz. Blitzene har i den grad bidraget til at udbygge vores kendskab til biodiversiteten i reservaterne. Når vi slipper fagnørderne løs, går hundredevis af arter i 'registreringsfælden'. Årligt bliver der fundet sjældne og truede arter, ja endda nye arter for landet. Sidste år blev der fundet mere end 1200 forskellige arter i det nye skovreservat ved Borup. Med godt 15 års erfaring med BioBlitz har vi sat dem i system, så alle reservater i en turnus på 5-8 år bliver udsat for at blive blitzet.

Rødben klarer sig væsentligt bedre på Fugleværnsfondens reservater end i landet som helhed. Foto: Albert Steen-Hansen.

Naturpleje

Det er forstsat meget vigtigt at pleje naturen på reservaterne. Naturen er dynamisk og udvikler sig konstant. Det er nu som altid et spørgsmål, om vi vil fremme og fastholde bestemte naturtyper – og dermed gavne bestemte arter og fremme en specifik biodiversitet – eller om vi vil lade stå til og lade områderne udvikle sig uden indgriben. I Fugleværnsfonden forsøger vi begge dele!

Vi lader naturen gå sin gang på et par af reservaterne. Det gælder bl.a. Barup Sø, hvor udviklingen i retning af sumpet elleskov fortsætter til gavn for mange småfugle og ikke mindst den Lille Flagspætte. Det gælder Bremsbøl Sø, der i årenes løb har udviklet en typisk vegetation med rørskov og en flydebladszone. Det er til stor gavn for Sortternen, der her har et af sine få, danske ynglesteder. I 2030 rundede vi 10 ynglepar af denne herlige terne samt tre par Hvidvingede Terner. Også på andre af de små reservater er naturplejen meget begrænset. De er selvkørende – ofte nøjes vi med en ekstensiv afgræsning.

I vores knap 40 ha store skov nær Borup drejer naturplejen sig om at understøtte og accelerere udviklingen i retning af urørt skov. Plejen skal få området til ligne en rodebutik. Naturen skal ikke være friseret, men vild. At forvandle en skovbiotop kræver stor tålmodighed. Men vi er godt på vej. Den gamle drift med vedproduktion er ophørt, og vi nærmer os et stykke urørt skov. Der skal genskabes naturlig hydrologi og meget dødt ved. Vores frivillige følger planen med at 'ringe' træer, og kun trampestierne holdes frie ved motorsavens hjælp. År for år stiger antallet af hulrugende arter. Spætterne banker på. Store, mellem og små.

Det er en evig kamp at sikre udviklingen for de meget sårbare naturtyper: moserne, strandengene og overdrevene. Disse påvirkes stadig af de alt for store mængder af næringsstoffer fra landbruget, der er med til at kvæle de følsomme arter og dermed forringe biodiversiteten. Tilgroningen truer, så indsatsen er forstsat fokuseret på rydning af krat og opvækst samt græsning. Vi har i årenes løb haft stadig større glæde af helårsgræsningen, hvor nøjsomme dyr står for naturplejen. Helårsgræsningen er – når det kombineres med passende foldskifter – med til at fremme variationen og mosaikstrukturen i naturtyperne på alle vores lysåbne reservater.

I moserne, bl.a. i Sølsted og i Søgård, har det dog været nødvendigt at foretage maskinel rydning af mindre partier af opvækst. Vi har også haft brug for maskiner til at fjerne endnu flere invasive hybenroser fra Hyllekrog og fra Stormengene. Dette arbejde ser desværre ud til også at være nødvendigt i de kommende år. På overdrevsarealerne ved Stubbe Sø, ved Bøjden Nor og ved Tryggelev Nor nærmer vi os en acceptabel tilstand, hvor næringsstofdepoterne i jorden er meget reducerede, men det har også taget mere end et årti at nå hertil.

Det kommer og går

I Fugleværnsfonden hylder vi den naturlige kystdynamik – på godt og ondt. En del af kystdynamikken er havspejlsstigningerne som et resultat af klimaforandringerne. De er nu en realitet ganske ligesom det tiltagende antal storme og øgede nedbørsmængder.

I dag er det en kendsgerning, at kystområderne er truet af oversvømmelser. Vi kan se det på et par af vores reservater. Således er dele af Nyord Enge oftere oversvømmet. Et tilsvarende billede tegner sig ved Nivå Strandenge og på Agerø, hvor Stenklipperne nu er mere undersøiske end oven vande. Ved Bøvling Klit er strandengenes areal også reduceret. Set i det lys var det ikke den bedste beslutning, da fonden opkøbte de tre små parceller i 1980'erne, men det var før, nogen tænkte på klimaforandringer. Ved Bøjden Nor har ændringerne vist sig ved hyppigere indtrængning af saltvand i selve noret – hvilket dog er en positiv udvikling for vandkvaliteten. Generelt må vi sige, at indskrænkningen af strandengene påvirker ynglefuglene i negativ retning, mens især de trækkende ænder og gæs ser ud til at trives i de mere våde elementer.

Ikke alle steder er havspejlsstigningerne slået igenem med øgede oversvømmelser. Samtidig med stigningerne har materialevandringen af sand og sediment ændret sig. Havstrømme har sine steder aflejret mere materiale end forudset. Det gælder bl.a. i Vadehavsområdet ved Stormengene og ved Hyllekrog på Lolland. Her sørger kystdynamikken for at bygge land op, så disse områder forstsat fungerer efter hensigten.

De største ændringer har vi oplevet med det lille reservat Roholm i Odense Fjord. Oprindeligt var Roholm er moræneknold på 1 ha. Her ynglede terner, måger og vadefugle side om side med en koloni af Digesvaler. Erosion har i årenes løb formindsket øen kraftigt. I flere omgange har øen været væk – så at sige sunket i havet. Men den er gang på gang genopstået. Blot i mindre og mindre udgave. Nu må vi – efter at have haft Roholm som ø-reservat i ca. 50 år – sande, at den ikke eksisterer mere. Til gengæld har vi nu et reservat beregnet til rastende og overvintrende svømmefugle omkring revet.

Det kommer og går. I Fugleværnsfonden vil vi ikke for enhver pris redde de kystnære reservater ved at bygge dæmninger eller ved anden kystbeskyttelse. Den naturlige kystdynamik bliver sat i højsædet ... også selv om det koster et reservat og nogle strandenge. Det er naturlige processer, som Fonden respekterer, når nu effekterne af klimaændringerne ikke helt kan undgås.

I de kommende år vil vi sammen med myndigheder og andre naturfonde forstsat presse på for at fremme kystdynamikken. Lavtliggende landbrugsarealer bag kunstige inddigninger kan blive fornem kystnatur gennem uddigning. Et vigtigt redskab, som vi har mange

Børn er en central målgruppe for Fugleværnsfondens naturformidling. Foto: Allan Gudio Nielsen.

års gode erfaringer med, er jordfordeling, hvor ejerne enten få tilbudt ny jord eller på anden måde kompenseres økonomisk. Der er stribevis af muligheder mange steder i landet. Vi er parate til at overtage ejerskab og/eller drift af ny kystnatur.

Formidling

Vores dygtige og erfarne naturvejledere har gjort det igen: Gennemført et utal af guidede ture på fondens 24 reservater. Også de frivillige arbejdsgrupper og DOFs lokalafdelinger har arrangeret mange ture. På i alt 115 ture har mere end 5000 deltagere fået gode naturoplevelser. Disse ture er fortsat en hjørnesten i vores arbejde. De åbne reservater er i høj grad med til at gøre naturinteressen folkelig, hvilket naturministeren også nævnte, da hun indviede vores nyeste reservat. Reservater og ture giver os ikke alene opbakning, men også berettigelse og styrke.

Vi har også gennemført forskellige lukkede arrangementer for private virksomheder, og vi har udbygget samarbejdet med vores faste partnere, hvor vi kombinerer fuglekiggeriet med aktiviteter inden for kunst, kultur, mad og motion.

Formidlingen over for børn er en vigtig opgave. Her er netværket til skolerne i samarbejdskommu-

nerne af stor betydning. Vi er glade for, at vi kan give hundredevis af elever et par gode naturoplevelser hvert eneste år. Samtidig holder vi it-kontakt til klasserne, så de løbende inspireres til selv at gå på opdagelse i deres reservat – gerne sammen med forældre og bedsteforældre. Her kan vi så spiren til en bred natur- og fugleinteresse.

Takket være reservaterne og vores store knowhow om naturformidling er fondens afdeling for formidling økonomisk selvklørende. Gennem mange år har vi præget udviklingen. Sammen med Realdania og Aage V. Jensen Naturfond satte vi nye standarder for observationsskjul, da vi var med til at udvikle det innovative skjul. Det er skønt, at der nu godt 10 år efter findes mere end en snes af den type, både på nogle af de store fuglesteder og på bynære reservater. En pædagogisk milepæl. Vi vil fortsætte med at være i førerfeltet.

Det er vigtigt, at faciliteter og udstyr, som publikum møder på reservaterne, fungerer optimalt og tager sig ordentligt ud. Det kræver konstant vedligeholdelse og opdatering. Her har vi en løbende udfordring, for der er jo – heldigvis – en del slitage på tårne, skjul etc. Især det elektroniske udstyr, hvor vi sender live fra flere af reservaterne direkte hjem i folks stuer, er følsomt. Her må vi hele tiden vurdere, om de investerede ressourcer, inkl. arbejdstimer, står mål med resultatet.

Samarbejde

Fugleværnsfonden kan ikke agere alene, men er afhængig af andre gode kræfter hos myndigheder, private firmaer, fonde og organisationer.

Gennem de sidste par år har fonden bevidst udbygget samarbejdet med andre jordejere. Udviklingen, hvor de små landbrug med en mindre produktion er blevet en trend, er til gavn for fondens interesser. Vi kan gå ind og rådgive ejeren – ofte en gruppe af Urban Farmers – om, hvordan man driver et økologisk landbrug i en naturlig balance, hvor fugle og blomster trives samtidig med, at ejerkredsen får et godt udbytte. Men vi nøjes ikke med at rådgive. I flere tilfælde har vi lavet direkte driftsaftaler, hvor fonden har ansvaret – og risikoen – for en naturvenlig drift. Disse naturejendomme egner sig glimrende som demonstrationsprojekter. Vores kundekreds er især at finde blandt byboere, som ønsker både nærhed til naturen og kvalitetsprodukter. Vi har bestemt forventninger til en udbygning af dette forretningsområde – men fortsat under mottoet: småt er godt.

Det er nu 14 år siden, vi fik den første partnerskabsaftale med Den Danske Naturfond. År for år udvikles det gensidige forhold, også til gavn for fuglene. Vi sørger fortsat for al drift, pleje og formidling på Den Danske Naturfonds ejendom i Nordjylland. Gennem det årlige

driftsbidrag sørger Fugleværnsfonden for at sikre et rigt fugleliv samtidig med, at vi formidler naturrigdommen til et stort publikum. Vi er på den måde med til at gøre fuglesagen til en folkesag – en af grundideerne med Den Danske Naturfond. Det er meget glædeligt, at Naturfonden har fundet fodfæste og vundet genklang i befolkningen og er en fast forankret del af landets naturforvaltning. I fællesskab kan endnu flere opgaver løftes.

De frivillige

Naturpleje, overvågning og formidling er tre kerneområder, hvor vore frivillige leverer en yderst værdifuld indsats. Uden deres hjælp ville standarden på reservaterne ikke være den samme. Vi har i årenes løb knyttet stadig tættere bånd til DOFs lokale afdelinger, som i høj grad tager ansvar for reservaterne. Takket være afdelingernes lokale kendskab og indsats har vi kunnet skaffe nye frivillige til arbejdsgrupperne og den løbende fugleovervågning. Der er de sidste par år sket et skift i holdningen hos mange fuglefolk. Før samlede meget socialt samvær sig om selve fugleagttagelsen. Nu finder flere og flere glæde i det sociale samvær, der er omkring det vigtige, praktiske arbejde på reservaterne.

Betydningen af den frivillige indsats viser sig også i

Stormengene på Rømø er et af de områder, der kan komme i farezonen med havspejlsstigningerne som følge af klimaændringerne. Foto: Allan Gudio Nielsen.

det gode ry, Fugleværnsfonden – og dermed også fuglefolket – har i lokalbefolkningerne. Vel støder vi jævnligt på kritiske meninger om fuglesagen, men heldigvis fylder de naturvenlige synspunkter mest.

Økonomi

I 2030 har Fugleværnsfonden desværre haft et økonomisk vanskeligt år med et underskud på godt 0,5 mio. kr. ud af en samlet omsætning på 7,4 mio. kr. Egenkapitalen er derfor kommet under 15 mio. kr. Vi har som følge af færre indtægter fra gaver og arv end forventet været nødt til at udskyde flere af de planlagte opgaver. Det gælder bl.a. projektet med genopretning af Gundsømagle Sø, hvor vi nu på tredje år arbejder på at fjerne den store fosforpulje, der i årtier har været bundet i sedimentet i søen. Gundsømagle Sø må desværre stadig vente på at vende tilbage til fordums rige fugleliv.

Et underskud i et enkelt år er ærgerligt, men ingen ulykke. Situationen med svingende indtægter fra arv er velkendt. Naturligt nok kan vi ikke budgettere med konkrete indtægter af denne type. Men vores praksis med at budgetlægge med et gennemsnitligt beløb er både forsvarlig og fornuftig. Vi har gennem en årrække været parate til at håndtere både underskud og overskud uden at ryste på hånden og begive os ud i panikhandling og slingrekurs. Det giver stabilitet i fondens udvikling.

Vi er sikre på, at fonden i de kommende år vil have det tilstrækkelige økonomiske grundlag til fortsat at

passere vores nuværende reservater optimalt og samtidigt indgå i en række spændende projekter om naturformidling og naturpleje. Vi har tiltro til, at den støtte og velvilje, vi møder hos andre fonde og donatorer, vil fortsætte fremover.

Vi kan glæde os over, at flere fondsmidler gennem det sidste årti er kanaliseret over i naturbeskyttelsen. Private vil i fremtiden løfte en større og større del af opgaven med at sikre naturværdierne i Danmark. Fugleværnsfonden indtager som privat virksomhed sin rolle i den niche, der hedder fuglebeskyttelse. Vi kan glæde os over, at mange viser os tillid og er parate til at bakke vores projekter op. Det stabile, seriøse og resultatorienterede arbejde er vores omdrejningspunkt.

Al støtte og al tillid veksles til fuglebeskyttelse, uanset om det kommer fra enkeltpersoner, myndigheder, virksomheder eller fonde. Vi takker for tilliden. Det forpligter.

Og vi takker vores frivillige, vores medarbejdere, vores samarbejdspartnere og alle der også i 2030 har ydet et bidrag til Fugleværnsfonden.

Post script: Årsberetningen 2030 er fabulerende, men bygger på fem årtiers erfaringer kombineret med tanker og visioner for de kommende år. Nu glæder vi os til at læse den rigtige beretning om 15 år. Til den tid er det helt sikkert andre gode folk, der står i spidsen for DOF og Fugleværnsfonden.

Anmeldelser

Fugleværnsfonden – for fugle, for folk og for fremtiden

Jan Skriver. 256 sider, indb., 234 fotos, 21 faktabokse, stort format, Fugleværnsfonden 2016.
ISBN: 978-87-999096-0-5. Pris: 195 kr. i Naturbutikken.

Den flotte isfugl på omslaget giver store forventninger – og man bliver ikke skuffet. Man bladrer bogen igennem og imponeres over de mange billeder i høj kvalitet og i en størrelse, der tilgodeser detaljerne – flest fuglebilleder naturligvis, men også flotte landskaber. Ind imellem stopper man op ved en lokalitet, man kender, og fordyber sig i teksten. Her fortælles på en levende, fortællende og inspirerende måde, hvad der kan opleves i de enkelte områder. Der kan være en speciel historisk vinkel – måske har stedet været udsat for en negativ menneskelig påvirkning – der kan være sat initiativer i gang for at rette op på naturen. Sidst, men ikke mindst, får man en beskrivelse af, hvilke naturoplevelser et besøg kan give.

Bogen er udgivet i anledning af Fugleværnsfondens 50 års jubilæum og indeholder en beskrivelse af fondens historie fra den første spæde begyndelse med erhvervelsen af et enkelt område til genskabelsen og forvaltningen af nu hele 21 større eller mindre reservater. – Med et citat fra bogen "Man kan ikke redde hele verden, men kan værne om en lille flig af den", har man kernen i Fugleværnsfondens formål.

Der er også tekster om drømme og planer for fremtiden, så der bliver endnu flere steder, hvor det bliver muligt at opleve naturen på dens egne præmisser – måske hjulpet på vej med støtte fra fonde, græssende kreaturer og frivillige arbejdsgrupper med leer, buskryddere og grensakse.

Når man har dannet sig det første indtryk, er det tid til at gå lidt mere systematisk til værks. Søren Ryge Petersen har skrevet indledende og afsluttende essays om barndommens og voksenalvets fugleoplevelser – fra oplevelser omkring fem storkereeder til glæden ved livet omkring de 117 stærekasser i Ryges have.

For hvert reservat er der et lille kort, så man kan se hvor i landet, man befinder sig, og en lille faktaboks, der fremhæver, hvad der er specielt for lige netop denne lokalitet. Derefter giver bogen god inspiration til ture med mange oplevelser i hvert af et de mange reservater – derude er der også sørget for parkeringspladser, trampestier, gangbroer, fugletårne og meget mere.

Nogle få eksempler: Det rige fugleliv ved den genskabte sø ved Nørreballe Nor – den sjældne sommerfugl, hedepletvinge, i Råbjerg Mose – Dobbeltbekkasinens brægen ved Nivå Bugt Strandenge – trækkende og rastende Islandske Ryler ved Stormengene i Vadehavet – solduggen ved Sølsted Mose – den Store Kobbersneppe på Nyord Enge – de vilde heste i Gulstav Mose – skoleelever i gang med naturpleje ved Ravnstrup Sø – tre slags spætter ved Vaserne – forårets imponerende ederfugletræk ved Hyllekrog.

Teksten er præget af forfatterens store viden om og kærlighed til naturen. Man får lyst til at komme ud til de mange oplevelser, der ligger og venter. Alle, der holder af naturen, vil kunne glæde sig over denne flotte bog og få ideer til nye udflugtsmål. Som medlem af en af de frivillige arbejdsgrupper får man et godt overblik over diversiteten i Fugleværnsfondens arbejde.

Bent Bardtrum

Det er godt at bo i et reservat. Foto: Allan Gudio Nielsen, Rødrygget Tornskade.